

'Gull og gråstein'

Et nærmere blikk på politiets bruk av DNA i
etterforskning og den utvidete tilgang til DNA-
registrering

Benedicte Amundsen

Masteravhandling i kriminologi

Institutt for kriminologi og rettssosiologi

Det juridiske fakultet

UNIVERSITETET I OSLO

Våren 2010

Sammendrag

Tittel: 'Gull og gråstein' - Et nærmere blikk på politiets bruk av DNA i etterforskning og den utvidete tilgang til DNA-registrering.

Masteravhandling skrevet av: Benedicte Amundsen

Veileder: Heidi M. Lomell

Institutt for Kriminologi og rettssosiologi, UiO, våren 2010.

DNA-profilering fremstilles ofte som en ufeilbarlig kriminalteknisk metode som med sikkerhet skal både inkludere og ekskludere mistenkte i en kriminalsak. Fra DNA-analysering ble oppdaget på 1980-tallet og frem til i dag har bruk av DNA i strafferettspleien vært gjenstand for en rask og vidtspennende utvikling. I tillegg benyttes DNA-registrering av lovbrøyttere i stadig større omfang rundt om i verden, ledet an av Storbritannia som har det hittil største registeret og mest liberale regelverket.

Det norske DNA-registeret ble utvidet i 2008 da DNA-reformen ble iverksatt. Reformen medførte en utvidelse av regelverket slik at også mindre alvorlige lovbrudd (hverdagskriminalitet) kan medføre registrering, i tillegg til at kostnadene tilknyttet DNA-analysering blir sentralfinansiert. Det knyttes store forventninger til DNA-reformen fra politisk hold. Begrunnelsene for å iverksette reformen kretset rundt oppklaringsprosenten, da denne anses som uholdbar lav. Ved å utvide bruken av DNA i strafferettspleien og registrere flere lovbrøyttere skal gjengangskriminelle innhentes og flere hverdagslovbrudd oppklares. Det forventes at DNA skal effektivisere politiets etterforskningsarbeid og forebygge kriminalitet ved å øke politiets oppklaring av straffesaker.

Det er politiets bruk av DNA i etterforskning og de forventningene som knyttes til DNA som drøftes i avhandlingen. På bakgrunn av intervjuer med etterforskere og krimteknikere i to politidistrikter i Norge fremlegges politiets egen kunnskap og erfaringer med DNA. Videre benytter analysen politiske uttalelser og offentlige dokumenter for å kontrastere mellom politikernes begrunnelser og forventninger, og politiets egne: idealet versus realiteten.

Hovedproblemstillingen i avhandlingen er: *Hvordan brukes DNA i praksis i politiets etterforskning, og hvilke utfordringer har politiet i forhold til DNA og DNA-reformen og de forventningene som fremmes?*

Jeg vil i denne avhandlingen forsøke å synliggjøre hvordan de som jobber med DNA og etterforskning i praksis forholder seg til DNA og DNA-reformen. Videre kommer det frem ulike syn på enkelte punkter, mellom politikerne og politiet, så vel som informantene i mellom.

Analysens første del tar for seg politiets bruk av DNA i etterforskning på bakgrunn av intervjuene med informantene. Det blir her tydeliggjort noen av de utfordringer politiet står overfor i forhold til å benytte DNA som et verktøy i en etterforskning. Både innsamlingen av DNA-sporene, DNA-analysen, type lovbrudd, avhøret med den mistenkte og den taktiske etterforskning (satt opp mot den tekniske) har betydning for hvilken verdi DNA har som bevis i den enkelte etterforskning. Det vektlegges at det er helheten som avgjør utfallet i en sak, og ikke DNA.

Analysens andre del ser nærmere på selve DNA-reformen. Den drøftes ved å kontrastere mellom de politiske forventningene til reformen og begrunnelsene for å iverksette endringene, og hvordan reformendringene fungerer for politiet i praksis og deres egne forventninger til DNA. De politiske forventningene fremstår som noe urealistisk når de blir satt opp mot politiets egne synspunkter. Avslutningsvis ser avhandlingen nærmere på hvordan identitetsregistrering har blitt benyttet i fortiden for å si noe om hvorfor man i økende grad benytter DNA-registrering i dagens samfunn, og hvordan den fremtidige utviklingen kan bli.

Forord

Arbeidet med masteroppgaven har vært full av motsetninger: fylt til randen av motivasjon og optimisme ene dagen, motløs og forvirret den neste. Når målstreken endelig kan skimtes ikke så langt borte er det en del personer som fortjener en hilsen.

Tusen takk til de to politidistriktene som tok i mot meg, og til informantene som tok seg tid til å prate med meg midt i en ellers hektisk hverdag. Uten dere hadde ikke oppgaven blitt til.

Tusen takk til deg, Heidi M. Lomell, for at du har vært tilgjengelig og hjelpsom hele veien. Din kunnskap og tro på prosjektet (og meg), og optimistiske natur har hjulpet masse. Jeg gikk alltid fra et møte med deg med fornyet pågangsmot og interessante innspill fra deg på notatblokken.

Til gjengen på lesesalen i 7 etasje; Anne, Julie, Kristin og Silje: jeg er så glad for at vi gikk på masterstudiet sammen, uten dere hadde hverdagen blitt mye gråere og dagene altfor lange. Vi har filosofert om stort og smått i mange pauser og de vil bli savnet. Men vi kan jo alltid ta noen nye pauser sammen rundt omkring, for pauser trenger man jo alltid!

I tillegg må jeg jo si at jeg trolig ikke hadde levert nå, hvis ikke det hadde vært for dere, så klapp på skulderen til dere for det.

Til familie og venner (ingen nevnt, ingen glemt): jeg har vært veldig fraværende den siste tiden, og dere har forstått, støttet og oppmuntret. Dere er gode å ha alle sammen!

Sist, men ikke minst, til Kristian. Takk for tålmodighet, støtte, gjennomlesning og klemmer.

Benedicte Amundsen

Oslo, mai 2010

Innholdsfortegnelse

Kapittel 1. Innledning	1
1.1 Problemstilling.	3
1.2 Tidligere forskning på DNA.	4
1.3 Avgrensing og oppbygging av oppgaven.	6
Kapittel 2. Metode.	7
2.1 Valg av tema og metode.	7
2.2 Intervjuene.	9
2.2.1 Det første politidistriktet.	9
2.2.2 Det andre politidistriktet.	11
2.2.3 Et siste intervju.	12
2.3 Tanker rundt intervjuprosessen.	12
2.4 Arbeidet med problemstillingen.	15
2.5 Anonymisering.	16
2.6 Analysen.	17
Kapittel 3. En generell innføring i politiarbeid og etterforskning	19
3.1 Politiets opprinnelse og etterforskningens spede begynnelse.	19
3.2 Sherlock Holmes, CSI og virkelig etterforskning.	20
3.2.1 Myter rundt etterforskning og deres betydning.	21
3.2.2 Mistenkelige grupper/individer og overvåkning av gjengangere.	23
3.2.3 Case construction.	24
3.2.4 Proaktive og reaktive arbeidsmetoder.	25
3.2.5 Fremstilling/produksjon av kunnskap og bevis.	26
3.2.6 Hvorfor en identifiserbar mistenkt ikke alltid betyr oppklaring, og en ukjent gjerningsperson ikke nødvendigvis fører til henleggelse.	28
3.2.7 medieoppmerksomhet og storetterforskning.	29
3.3 Risikotankegangen.	31
Kapittel 4. Informasjon om DNA, DNA-profilering og DNA-reformen.	33
4.1 Hva er DNA?	33
4.2 Den første etterforskningen som benyttet DNA.	34
4.3 En gjennomgang av DNA-profilering.	35
4.4 Hvordan analyseres DNA?	37

4.5 DNA-reformens betydning.....	39
4.5.1 Hvordan var tilstanden før reformen?	39
4.5.2 Hva er nytt med DNA-reformen?.....	41
4.6 England og Wales som storebror og veiviser.....	43
4.7 Påstander om DNA og DNA-reformens effekter.....	44
Kapittel 5. DNA og etterforskning.....	47
5.1 Innhentning av DNA-spor og åstedsgransking: 'å lete etter nåla i høystakken'.....	48
5.1.1 Ordenspolitiet (politipatruljens) rolle som sporhunder.....	48
5.1.2 Å velge 'vattpinnen fremfor pulveret', jakten på det unike.....	50
5.2 DNA-analysen og betydningen av DNA i den videre etterforskningen.....	53
5.2.1 Selve analysen.....	54
5.2.2 Blandingsprofiler/delprofiler.....	55
5.2.3 Kontaminasjon og oversmitting.....	57
5.2.4 DNAets verdi: 'gull eller gråstein'.....	59
5.2.5 Plantingsproblematikk.....	62
5.2.6 Det sentrale samspillet mellom det tekniske og det taktiske.....	64
5.2.7 Konfrontasjonen med den mistenkte; avhørssituasjonen.....	66
5.2.8 Gratis oppklaringer, hva betyr det?	69
5.2.9 Sniketterforskning.....	71
5.3 Etterforskningens konklusjon – rettergangen.....	72
5.3.1 Rollen som ekspertvitne og forsvarers og dommers kunnskap.....	72
5.3.2 DNA kan styrke og svekke rettssikkerheten: Et spørsmål om troverdighet?.....	76
5.3.3 Sannsynlighetsberegninger.....	78
5.4 DNA = en oppklart sak?.....	79
Kapittel 6. DNA-reformen.....	81
6.1 Hverdagskriminalitet.....	81
6.2 Strømlinjeformet reform versus kaotisk virkelighet.....	84
6.2.1 RMI og analysen.....	90
6.3 Informantenes oppfatninger av politikernes (og befolkningens) forventninger til DNA-reformen.....	92
6.4 DNA-reformens forebyggende og effektiviserende kraft.....	93
6.5 Oppklaringsprosentens seige natur.....	98
6.6 Overdrevet syn på motpartens evner: En "katt og mus" lek.....	104

Kapittel 7. Identitetsregistrering i fortid, nåtid og fremtid.....	109
7.1 Identitetsregistreringens fortid.	109
7.2 Fingravtrykksdebatten som forgjenger for DNA-debatten.	110
7.3 DNA-registrering av hele befolkningen.....	112
7.4 Function creep.	115
7.5 Men hvorfor ikke registrere alle?	116
7.6 Kropp og identitet i lys av DNA-teknologi.....	120
7.7 Den som har gjort noe galt har alt å frykte?	122
Avslutning.	125
Litteraturliste.....	127
Vedlegg	133
Vedlegg 1: Søknad til politidistriktene.....	133
Vedlegg 2: Informasjonsbrev og samtykke.....	134
Vedlegg 3: Intervjuguide for etterforskere.....	135

Kapittel 1. Innledning

Se for deg at du kommer hjem fra ferie. Vinduet er knust, stua fullstendig rasert og flatskjermen, stereoanlegget og pengene i madrassen er borte.

[...]

Når politiet kommer til det innbruddsherjede huset ditt starter DNA-jakten. Du som huseier vil bli bedt om å avgi en såkalt referanseprøve, og det er ikke farligere enn at de putter en vattpinne i munnen din. På den måten unngår de at ditt DNA havner i sporregistret.

DNA-prøvene som tas på åstedet vil bli sammenlignet med DNA-prøven din. Når det så dukker opp et ukjent DNA, vil politiet kunne sjekke det opp mot identitetsregistret.

[...]

Du har kommet i orden igjen etter innbruddet, men stua er tommere og mer ukoselig uten TV og stereoanlegg. Men så en dag hører du plutselig fra politiet.

Da de jaktet på DNA i stua di fant en dråpe blod på det knuste vindusglasset. De sendte inn blodet til analyse, og klarte å matche resultatet med en DNA-profil i identitetsregistret.

Politiet dro på hjemmebesøk til innbruddstyven med en ransakningsordre, som til alt hell ikke hadde rukket å kvitte seg med tjuvgodset.

(DrammensTidende, 10.07.2008)

Media viser som oftest en forenklet fremstilling av DNA og etterforskning, politikere varsler om store forventninger, og fiksjonsverdenen skaper et bilde av DNA som en etterforsker i seg selv. Politiets egne erfaringer og kunnskap i forhold til DNA og etterforskning er ikke like fremtredende i offentligheten. Det er politiets fremstilling som vil ligge til grunn for oppgaveteksten.

Det har vært en rask og vidtspennende utvikling i forhold til bruk av DNA innenfor kriminalteknikk siden første gang det ble benyttet i 1986 (Williams og Johnson, 2008). DNA-profilering omtales blant annet som revolusjonerende, ufeilbarlig og sendt fra gud (McCartney, 2006a; Lynch m.fl., 2008). I økende grad satses det på DNA-registrering av lovbrøttere rundt om i verden, Norge er intet unntak og DNA-registeret ble utvidet i 2008 (DNA-reformen). Helt i teten ligger Storbritannia med det største registeret til dags dato og det mest liberale lovverket i forhold til hvem som kan registreres (Ibid). Forventningene til hva et DNA-register vil bety for bekjempelsen av kriminalitet, både nasjonal og internasjonal kriminalitet, er enorme.

Man må ikke anstrenge seg nevneverdig for å finne avisoverskrifter som fremstiller DNA som en kriminalitetsbekjemper i seg selv: "DNA skal stoppe nye lommemenn" (Dagsavisen, 15.1.2008), "DNA-registeret feller kriminelle" (Nettavisen, 7.3.2005), "Fakker tyver ved hjelp av DNA" (Fredrikstad Blad, 22.12.2008).

DNA-profilering fremstilles som noe sikkert, et unikt verktøy som minimerer risikoen for menneskelig feilbarlighet. Men sammen med sikkerhet har det vokst frem usikkerhet. Man kan registrere forskere som forsøker å dempe forventningene til DNA og påpeke usikkerhetene (McCartney, 2006a; Williams og Johnson, 2008; Lynch m.fl., 2008; Dahl, 2009a). DNA-profilering er fortsatt bare i tjueårene, og har ikke modnet nok til at man kan konkludere bombastisk i noen retninger. Menneskelig feilbarlighet er til stede også i forhold til DNA-profilering, da det er mennesker involvert i identifiseringsprosessen og analysen, og det er mennesker som tilegner funnene en verdi.

Innenfor etterforskning blir DNA benyttet som identifiserer, og som et spor eller bevis som kan si noe om en forbrytelse. DNA kalles "det tause bevis". DNA motsetter seg ikke anklager, bortforklarer ingen sammenhenger, og viser ikke til tilfeldigheter. DNA bare *er* og kan fortolkes i den sammenhengen som synes mest troverdig eller sannsynlig.

Avhandlingen som følger søker å moderere inntrykkene av DNA som ufeilbarlig og gi et mer nyansert bilde av hvordan DNA benyttes i etterforskning, og hva som er realistisk å forvente av DNA-reformen.

To temaer er gjennomgående i store deler av oppgaveteksten og har hatt betydning for de problemstillingene som ligger til grunn for analysen. Som jeg har vært inne på ovenfor, blir man ofte presentert for et idealistisk bilde av DNA som et kriminalitetsbekjempende verktøy. De forventningene som er knyttet til DNA baserer seg gjerne på idealet. Det har derfor vært interessant å kontrastere mellom *idealene* rundt DNA og *realitetene* slik de fortoner seg for politiet. Videre kommer jeg gjentatte ganger tilbake til *verdien* av DNA i en etterforskning, da verdien ikke er gitt på forhånd, men mer et potensial som varierer fra sak til sak: DNA kan være både gull og gråstein.

1.1 Problemstilling.

Avhandlingens hovedproblemstilling er:

Hvordan brukes DNA i praksis i politiets etterforskning, og hvilke utfordringer har politiet i forhold til DNA og DNA-reformen og de forventningene som fremmes?

Videre vil sentrale problemstillinger være:

Hvordan påvirkes politiets arbeidsmetoder og etterforskning av DNA-reformen?

Hvilke konsekvenser har den økte fokuseringen på kriminalteknikk?

Hvilken verdi har DNA som bevis?

I hvilken grad kan DNA-reformen påvirke oppklaringsprosenten i positiv retning?

Hva er realistisk å forvente av DNA-reformen?

1.2 Tidligere forskning på DNA.

Johanne Ytri Dahl (2009a) sin doktoravhandling, *DNA – det sikreste av det sikre eller ...?*, har stor innvirkning på oppgaven. Avhandlingen er trolig det største bidraget til forskning på DNA i strafferettspleien, med et samfunnsvitenskapelig perspektiv, i Norge. Dahl har intervjuet både advokater, personverninteressenter, politi, politikere og ekspertvitner om DNA som en del av sitt datamateriale (Ibid: 17). Hun undersøker hvordan statistikk blir benyttet og presentert innen kriminalpolitikk og tallenes overbevisningskraft i forhold til DNA-reformen og videoovervåkning. Hun har videre intervjuet norske forsvarsadvokater om bruk av DNA-bevis i rettssaker og hvordan det kan føre til økt usikkerhet så vel som økt sikkerhet. Hun drøfter også hvorvidt de ”svarte boksene” som omringer DNA-bevis i rettssaker kan åpnes ved hjelp av *second opinion*. Avhandlingen ser avslutningsvis på hvordan det norske DNA-registeret har utviklet seg og hvordan registeret bør bli styrt i forhold til *funksjonsbevegelse* (function creep).

I avhandlingen redegjør Dahl utfyllende for en del sentrale bidrag og bidragsyttere innenfor forskning på DNA med et samfunnsvitenskapelig perspektiv, fra det første vesentlige bidraget ble publisert i 1995 og frem til 2009. Jeg vil kun kort presentere enkelte av disse bidragene da ikke alle er like sentral i min oppgave.

Cole og Lynch anses for å være sentrale forskere innenfor DNA, spesielt i USA. (Dahl, 2009a:15). Sammen med McNally og Jordan publiserte de *Truth Machine – The contentious history of DNA fingerprinting* i 2008. Boken tar for seg historien til DNA fra midten av 1980-tallet og frem til i dag, og er den første i sitt slag (Dahl, 2009a: 15). Mye av den amerikanske forskningen er basert på Science and Technology Studies (STS), med stort fokus på det teknologiske i møtet mellom DNA og mennesket (Ibid: 16). På lik linje med Dahl er jeg mer opptatt av brukerne av teknologien enn teknologien i seg selv (Ibid). Jeg har derfor belyst bruk av DNA i etterforskning med fokus på etterforskeres kunnskap og erfaringer i forhold til DNA, og ikke så mye teknologien rundt DNA.

Dahl trekker frem Williams som den mest ”innflytelsesrike samfunnsvitenskapelige akademikeren på DNA” i Europa (Ibid: 16). Williams og Johnson har gitt ut boken *Genetic policing – The use of DNA in criminal investigations* (2008). Den drøfter betydningen av

DNA i etterforskning og ser på utviklingen av det britiske DNA-registeret. Boken er en form for “oppsummering av den tidligere forskningen de har gjort” (Dahl, 2009a: 17).

Carole McCartney (2006) benytter det britiske DNA-registeret (NDNAD) som hovedcase og har intervjuet politifolk om DNA som en del av sitt datamateriale. Hun viser ”utviklingen av rettsgenetiske identifiseringsteknologier, med DNA og fingeravtrykk som de to casene, og deres økende anvendelse og innvirkning på rettssystemet” (Dahl, 2009a: 17).

Prainsack og Kitzberger (2009) står for et helt nytt perspektiv innenfor forskning på DNA, da de har intervjuet innsatte om hvordan de opplever bruk av DNA i strafferettspleien (Dahl, 2009a: 18). Jeg har benyttet deres forskning i min analyse, da det var interessant å kontrastere mellom politiet og lovbrøtterne i forhold til enkelte temaer, så vel som å bygge oppunder en del av mine informanternes erfaringer med DNA.

Både McCartney og Prainsack og Kitzberger skiller seg fra annen forskning på DNA-feltet ved at de lar sin empiri forbli synlig i teksten, en tilnærming som har inspirert Dahl (Ibid: 18). Dahl skriver at hun ønsker å gi leseren mulighet til å gjøre sine egne tolkninger av datamaterialet, da andres tolkninger kan være ulik hennes, men ikke desto mindre sanne: ”Jeg har som forskningstilnærming en tro på at det finnes en virkelighet, men at det ikke finnes en sikker metode for å gripe denne virkeligheten fristilt fra fortolkninger og antakelser” (Ibid). Min oppfattelse er tilsvarende og Dahls inspiratorer, og Dahl selv, har inspirert min tilnærming til oppgaven. Jeg har derfor viet stor plass til informantenes uttalelser i teksten, men leseren har kun tilgang til det datamateriale som jeg har ansett som relevant, dermed står ikke leseren helt fritt i sin tolkning (jf. Dahl, 2009a: 19).

Det er lite forskning på DNA i Skandinavia hittil, sett bort ifra Dahls avhandling, og det lille som er har hovedsakelig vært skrevet fra et juridisk ståsted (Dahl, 2009a: 20). Behovet for mer forskning knyttet til DNA, både juridisk og samfunnsvitenskapelig, ble anerkjent på et seminar i regi av Justisdepartementet og Politihøgskolen i 2007 (Ibid):

”Det er et tankekors at et felt som bruk av DNA i strafferettspleien har fått så stort fokus både i media og politikken, mens det innenfor en del felt er gjort lite forskning på det. Oppfatninger som får komme til uttrykk i media og politikken, ofte tilsynelatende som empirisk bekræftbar kunnskap og viten, kan i liten grad støtte seg til forskning på feltet” (Ibid: 21).

1.3 Avgrensing og oppbygging av oppgaven.

Besvarelsen vil konsentrere seg om det norske DNA-registeret, men vil enkelte steder vise til Storbritannias National DNA Database for å sammenlikne, da utviklingen har kommet mye lengre der. Analysen baseres i hovedsak på intervju med norske etterforskere og krimteknikere, og deres tanker om bruk av DNA i etterforskning. Oppgaven vil i liten grad berøre internasjonalt samarbeid og globalisering. For å tydeliggjøre forskjellene på den idealistiske fremstillingen av DNA og realiteten for politiet vil offentlige dokumenter og politiske uttalelser trekkes frem, da de blant annet forteller noe om forventningene til DNA i forkant (og etterkant) av lovendringene rundt DNA-reformen.

Oppgavens første del gir leseren et innblikk i besvarelsens metodiske tilnærming, før man presenteres for ulike teorier rundt etterforskning, da det er et underliggende tema i oppgaven. Ikke all informasjonen i kapittel 3, som omhandler etterforskning, vil bli benytte eksplisitt i analysen, men innføringen gir likevel et rammeverk som kan benyttes for å øke leserens forståelse av etterforskning og politiarbeid. Videre får leseren en redegjørelse for hva DNA-profilering faktisk er, i tillegg til praktisk informasjon angående lover og regler i forhold til DNA-registrering, og hvilke endringer DNA-reformen har medført. De fire første kapitlene fungerer dermed som en innføringsdel til analysekapitlene, da det er en del informasjon som synes nødvendig å utdype før det empiriske datamaterialet introduseres i oppgaven.

Besvarelsens analysedel består av kapittel 5, 6 og 7. Kapittel 5 tar for seg hvordan etterforskning foregår i praksis og hvordan politiet forholder seg til DNA under en etterforskning. Kapittel 6 drøfter de forventningene som knyttes til DNA-reformen og sammenlikner spesielt de politiske forventningene med politiets. Kapittel 7 drøfter identitetsregistrering i fortid, nåtid og fremtid, med særskilt vekt på DNA-registrering. Helt til slutt finner leseren noen avsluttende ord om analysen og prosjektet.

Kapittel 2. Metode.

2.1 Valg av tema og metode.

Beslutningen om å basere masteroppgaven min på bruk av DNA i etterforskning og DNA-registrering ble tatt etter en diskusjon med et par medstudenter det første semesteret på masterstudiet i en av våre mange pauser sammen. Vi hadde fått med oss at en utvidelse av det norske DNA-registeret skulle gjennomføres samme semester og diskuterte hvilke betydning dette ville ha. En rekke spørsmål forble ubesvart: *Hvordan forholder politiet seg til DNA? Hva er begrunnelsene for å utvide DNA-registeret? Hva betyr en økt fokusering på DNA for etterforskningsarbeidet? Hvem skal registreres i registeret? Hvilke konsekvenser kan forekomme for personene som får sin DNA-profil lagt i et register? Hvilke betydning har endringene i praksis? Hvilke forventninger knyttes til DNA?* Analysen som følger vil se på hvordan DNA benyttes og hvilken betydning DNA har for politiet.

Analysen er et kvalitativt forskningsprosjekt med intervju som tilnærningsmetode. Jeg ønsket å intervju personer innad i politiet, da det er deres arbeid som skal påvirkes av DNA-reformen og det er politiet som erfarer endringene i praksis. Videre synes det mest innbringende å intervju personer med tilknytning til etterforskning, da det er under en etterforskning at DNA bli tillagt en verdi eller mening, og det er etterforskerne som avgjør om "det nye verktøyet" påvirker etterforskningsarbeidet.

Observasjon av etterforskningsarbeid ville trolig også resultert i et verdifullt datamateriale. Ved å erfare hvordan etterforskning foregår i praksis i ulike situasjoner, kan annen informasjon fremtre som ikke blir synlig i et intervju. En samtale styres i stor grad av intervjuerens spørsmål, og hva informanten velger å dele av informasjon. Hvis intervjueren ikke stiller de rette spørsmålene, grunnet for eksempel uvitenhet, manglende kunnskap eller at fokuset ligger på et annet område, kan informasjon som hadde vært av stor interesse gå tapt. Ved å observere etterforskning kunne jeg fått kunnskap om etterforskningsarbeid gjennom virkelige situasjoner, som ikke var styrt av mine spørsmål og min oppfatning av hva som var viktig: "Observasjon gir muligheter til kunnskap om hvordan mennesker forskeren ønsker å vite noe om, opptrer overfor hverandre i ulike situasjoner som er naturlig for dem" (Album, 1994: 105).

Gjennom intervju kan man på den annen side få tilgang til informasjon som trolig ville gått tapt ved observering, da en intervjusituasjon gir rom for oppfølgingsspørsmål, utdypninger og forklaringer. Gjennom intervju med etterforskere kan de dele sin erfaring og trekke frem ulike aspekter, bevisst og ubevisst, som belyser det overordnede temaet (DNA).

”I empiriske undersøkelser med data fra intervjuer er det vanlig at forskere antar at det respondenter og informanter sier, gir kunnskap om noe som foregår utenfor intervjuet. [...] Selv om intervjuer gjerne blir definert av deltakerne som en ramme der substansielle utsagn skal dominere, er det trolig feil å feste seg ved det bokstavelige innholdet i alt som blir sagt” (Ibid: 105).

Album skriver at en samtale gjerne består av *seremoniell* og *substansiell* informasjon, da menneskelig interaksjon ofte tar utgangspunkt i hvordan man tolker den gitte situasjonen, og skillet mellom dem er som oftest ikke tydelig (Ibid). Hva en informant deler av informasjon i et intervju kan bestå av ”seremonier omkring selvet, eller på annen måte som meldinger om det som foregår der og da” (Ibid). Når intervjueren vet for lite om informantens definisjon av situasjonen ”er det vanskelig å holde fra hverandre utsagn som skal tolkes som substansiell informasjon og utsagn som mest fruktbart kan tolkes som seremonielle” (Ibid). Under intervjuene, og trolig spesielt under analysen kan jeg, som forsker, overtolke eller feiltolke den informasjonen som blir delt og tillegge informasjonen en større eller annen mening enn det informanten mente å gi: ”Intervju foregår i spesielt konstruerte situasjoner, der informantens handlinger er rettet mot intervjueren, uten at det er lett for forskeren å gjøre seg kjent med relasjonen og dens kontekst” (Ibid).

Det er utfordringer knyttet til begge metodene, da forskerens tolkning av situasjonen og informasjonen som deles er styrende i begge situasjoner. Grunnet tolkningsprosessene som er til stede i både intervju og observasjon påpeker Album rettmessig at det er underlig at de ikke klassifiseres som to utgaver av det samme (Ibid).

Sammen med min veileder utarbeidet jeg en søknad som ble sendt av gårde til tre politidistrikter i Norge (se vedlegg). Jeg forespurte politimesteren i hvert distrikt om tillatelse til samtale med etterforskere i gjeldende distrikt og muligheten til å observere selve etterforskningsarbeidet. Observering ble ikke gjennomført, da den delen av søknaden min ikke ble fulgt opp av distriktene, og jeg spurte derfor ikke noe mer om muligheten til observering. Resten av metodekapittelet vil derfor konsentrere seg om intervjuene, uten å gå nærmere inn på observasjon.

Søknadene ble postet og ventetiden begynte. Og den fortsatte. Etter tilstrekkelig venting startet en forsiktig telefonrunde, minst en av søknadene måtte vel ha kommet frem. En upåklagelig mottakelse fra et politidistrikt fulgte og jeg var endelig i gang.

2.2 Intervjuene.

2.2.1 Det første politidistriktet.

En tidlig morgen i begynnelsen av juni skulle mitt første møte finne sted og jeg ventet spent med notatblokk, intervjuguide og båndopptaker i min klamme hånd. Tidligere telefonsamtaler gjorde meg sikker på at jeg ville bli godt mottatt, men en gryende mistanke om en uklarhet angående kriminologiens verden og oppgavens målsetning var også blitt vekket.

Jeg ble møtt av sjefen for krimteknisk avdeling ved gjeldende politidistrikt og en politiadvokat som skulle besvare mine spørsmål. Det gikk såpass raskt i starten her at jeg glemte å sette på båndopptakeren min, en klassisk feil som jeg ikke har gjentatt i de senere intervju. En ørliten bremsekloss ved dette møtet var at politiadvokaten var overbevist om at jeg var en jusstudent. En jusstudent ville selvsagt hatt mye større kunnskap om de juridiske aspektene ved DNA-registrering og DNA-reformen, og i tillegg ville sikkert spørsmålene vært vinklet noe annerledes. Denne misforståelsen ble ikke rettet opp i før godt inn i møtet og dermed preget det denne første samtalen i stor grad. Videre var det ikke ideelt å prate med to personer samtidig som begge hadde stor kunnskap på området, men med forskjellige innfallsvinkler. Samtalen ble hele tiden dreid mot juridiske aspekter som lot til å være av mindre betydning i forhold til oppgavens tema. Politiadvokaten var en mer fremtredende person enn sjefen for krimteknisk avdeling og dermed ble hans synspunkter fremmet i større grad. Dette kunne jeg, som intervjuer, trolig ha rettet opp i ved å ta mer aktiv kontroll over samtalen og tydeliggjøre hva jeg var interessert i, men stundens alvor preget meg som uerfaren intervjuer og slike tanker meldte seg først i ettertid.

Politiadvokaten og krimteknikeren organiserte flere møter for meg denne dagen. Jeg fikk prate med fire etterforskere fra forskjellige avdelinger; vold, sedelighet, organisert kriminalitet og hverdagskriminalitet. Intervjulengden var dermed avhengig av hvor mye tid de nevnte etterforskerne hadde å avse gjeldende dag. Det korteste intervjuet var på rett over tjue minutter og det lengste på ca trettifem minutter. En intervjuguide var utarbeidet på forhånd og

jeg forholdt meg til den gjennom alle fire intervjuer (se vedlegg). I ettertid synes dette noe unødvendig da en del av spørsmålene kunne utgått etter intervju nummer en, da de resterende tre etterforskerne ga tilnærmet like svar. Igjen var tanken om å løsrive seg fra intervjuguiden fjern fra meg da jeg satt der og fikk ”servert” etterforskere på løpende bånd. Halsen var tørr, nakken var i spenn og hjernen var okkupert med å gjennomføre intervjuene på en korrekt måte. Ens egen reaksjon på det å være i en ny rolle kan ikke alltid kontrolleres, men man lærer hvordan man skal håndtere en slik situasjon neste gang den gjør seg gjeldende:

”Den beste opplæringen skjer gjennom egen praksis. [...] Mange intervjuere gjør den tabben at de konsentrerer seg så mye om neste spørsmål mens informanten svarer at de ikke lytter godt nok til det som blir sagt. Dermed retter intervjueren oppmerksomheten mot seg selv, og ikke mot informanten” (Thagaard, 2002: 86).

Da jeg i ettertid hørte igjennom disse intervjuene er det tydelig at jeg ikke var ordentlig tilstede under intervjuene, og enkelte steder var det åpenbart behov eller rom for oppfølgingsspørsmål som aldri ble stilt på grunn av dette. En del informasjon kan dermed ha forblitt uoppdaget og noen nyanser i oppgavebevarelsen er dermed tapt for meg som forsker.

Etterforskerne jeg intervjuet hadde kjennskap til oppgaven min før intervjuet da søknaden min hadde blitt lest opp og utlevert på forhånd, dermed var det ikke nødvendig å bruke mye tid på informasjonsskrivet og vi gikk raskt videre til intervjuet. Jeg avventet signering av samtykkeskjema til slutten av intervjuet da det synes mer rettferdig at man signerer etter at man vet hva man har svart på (se informasjonsskriv og samtykkeskjema i vedlegg). Samtykkeskjemaet var meget kortfattet, men alle informantene ble informert om muligheten til å trekke seg uten noen konsekvenser, og at jeg var tilgjengelig for spørsmål eller liknende om det var noe de var usikre på i ettertid.

Tre av informantene var meget avslappet i forhold til intervjusituasjonen og spøkte om samtykke og trekkmuligheten. Et intervju ble preget av et par avbrytelser, da jeg skulle få en omvisning etter intervjuet og personen var noe utålmodig. Jeg følte derfor at jeg måtte skynde meg så godt jeg kunne og fulgte enda mindre med på om svarene informanten ga åpnet for oppfølgingsspørsmål. En informant lot til å være noe tilbakeholden i begynnelsen. Jeg ble introdusert for personen tidligere på dagen og vedkommende virket litt engstelig for at han ikke skulle ha noe å bidra med om temaet. Man skal ikke undervurdere hvordan det kan være å gå inn i en intervjusituasjon og kanskje føle at man skal bli stilt til veggs, eller at man skal ”skuffe” intervjueren. I begynnelsen av intervjuet fikk jeg meget kortfattede svar og holdningen lot til å være noe skeptisk, men dette kom seg raskt og ved endt intervju fikk jeg

tilbakemelding på at jeg hadde stilt ”greie” spørsmål og gått ”fint” gjennom temaene, og jeg håper derfor at vedkommende gikk derfra med en positiv opplevelse.

2.2.2 Det andre politidistriktet.

Jeg fikk positivt svar fra et annet politidistrikt mot slutten av sommeren og en regnfylt september morgen vandret jeg mot en ny intervjurunde. Holdningen var mer avslappet denne gangen. Jeg hadde bestemt meg på forhånd at jeg ikke skulle bruke intervjuguiden som en hvilepute for eventuelle nerver som muligens dukket opp, men mer som et referansepunkt for å sørge for at vi var innom de fleste temaene som var av interesse. ”En viktig utfordring er å kunne frigjøre seg fra de formelle retningslinjene for derved bedre å kunne være til stede som en interessert lytter som gir genuin respons til informantens fortelling” (Thagaard, 2002: 93).

Jeg ble mottatt av en meget åpen og pratsom krimtekniker, og samtalen var i gang allerede på vei opp trappene til et passende samtalested. Intervjuet varte i godt over to timer med lite avbrytelser fra meg, da temaene jeg var interessert i ble tatt opp og adressert uten at jeg måtte oppfordre til det. Vedkommende ble å anse som en nøkkelinformant under analysen av materialet, da personen ga utfyllende informasjon som jeg ikke fikk i de kortere intervjuene. I tillegg ble en del temaer belyst fra en annen synsvinkel som jeg ikke oppfattet i de første intervjuene.

Jeg møtte opp ved dette politidistriktet to dager og fikk pratet med ytterligere en etterforsker innenfor sedelighet, i tillegg til en samtale med to personer som jobbet med selve DNA-registeret (de sendte inn informasjon til Kripos angående domfellelser og liknende). Sistnevnte personer ble intervjuet sammen, og denne opplevelsen ble tilsvarende den hos det første politidistriktet. Den mest dominerende av personene styrte samtalen og hvilke synspunkter som ble fremmet (Thagaard, 2002: 85). Det synes bedre å forholde seg til ett intervjuobjekt om gangen, da det da er enklere å tilrettelegge intervjuet ut ifra individuelle forskjeller i personlighet. Har man en stillferdig og en pratsom person på samme tid er det utfordrende å sørge for at også den mer tilbakeholdne får fremmet sine synspunkter. Det er ikke gitt at to personer som arbeider med det samme har samme formeninger om selve arbeidet, men det er lett å gå fra gruppeintervjuer med denne antakelsen, da man kun har hørt en versjon til tross for tilstedeværelsen av to individer. Jeg var i tillegg ikke godt nok forberedt på den sistnevnte samtalen, da jeg ikke hadde forutsett at jeg skulle prate med andre

enn etterforskere. Mesteparten av mine spørsmål var uegnet og det var utfordrende å finne en flyt i samtalen. I så måte var det positivt at den ene informanten var av den pratsomme sorten, da personen holdt ”liv” i intervjuet. Samtalen ble dermed noenlunde styrt av det vedkommende ønsket å prate om, og jeg lot det forbli slik, uavhengig av nytteverdien for det forutstående analysearbeidet.

Under mitt besøk hos dette politidistriktet fikk jeg også være tilstede under en forelesning, som omhandlet åstedsgransking og innsamling av bevis, sammen med andre års politistudenter i politidistriktet. En del av informasjonen var nyttig i arbeidet med avhandlingen og enkelte steder i oppgaven benyttes derfor denne informasjonen som en del av datamaterialet. Leseren blir gjort oppmerksom på hvilke informasjon som kommer fra forelesningen, men jeg har ikke oppgitt noe videre opplysninger på grunn av anonymiseringsbehovet.

2.2.3 Et siste intervju.

Det var beklagelig at jeg ikke fikk muligheten til å prate med sjefen for krimteknisk avdeling på tomannshånd i løpet av besøket hos det førstnevnte politidistriktet. Jeg tok kontakt igjen for å forsøke å få det gjennomført, men møtet lot vente på seg til innspurten, januar. I ettertid var det fordelaktig at møtet fant sted på et senere tidspunkt da det ga meg anledning til å høre hvordan vedkommende opplevde reformens endringer siden forrige møte, ca åtte måneder tidligere. Informanten hadde satt av god tid og intervjuet varte i underkant av to timer. Også dette intervjuet ble gjennomført uten unødige avbrytelser og spørsmål fra meg, da de fleste temaer ble berørt i løpet av samtalen.

2.3 Tanker rundt intervjuprosessen.

For å oppsummere består dermed mitt datamateriale av åtte intervjuer, med henholdsvis fem etterforskere innenfor forskjellige områder, to krimteknikere, to administrativt ansatte, og en politiadvokat. Ved det første politidistriktet ble samtaler utført med et strukturert intervjuopplegg, svarene er dermed sammenlignbare da alle informantene har svart på de samme temaene (Thagaard, 2002: 84). Samtaler med informantene hos politidistrikt nummer

to og intervjuet foretatt i januar ble basert på en delvis strukturert tilnærming. Temaene var fastlagt på forhånd men rekkefølgen ble bestemt underveis (Ibid: 85). Krimteknikerne fremstår ved endt innsamling som *nøkkelinformanter* og deres intervjuer har bidratt til å øke min forståelse for politiets arbeid med DNA i vesentlig grad. Uten intervjuene med disse to personene ville mitt datamaterial blitt merkbart mer endimensjonalt og unyansert slik jeg ser det nå. Disse intervjuene sammen med de fem etterforskerintervjuene er de som benyttes i analysearbeidet, da intervjuene med de to administrative ansatte ikke ga noe mening i analysen etter å ha sett det i sammenheng med de andre intervjuene. Samtalen med politiadvokaten ble som sagt ikke tatt opp på bånd og jeg husket derfor ikke mye av samtalen, og notatene mine var mangelfulle og usammenhengende. Men jeg fikk senere en detaljert gjennomgang av deler av lovverket rundt DNA og jeg vil derfor si at politiadvokaten bidro til å øke min forståelse for de juridiske sidene ved DNA og DNA-registrering.

Intervjuene omhandlet etterforskning, bruk av DNA i etterforskning, og hvilken verdi DNA har under en etterforskning og som bevis. Jeg spurte om alt fra hvordan en etterforskning iverksettes, hvem som innhenter DNA-spor, hvor lenge man må avvente analyse, til hvordan man vektla et DNA-spor i etterforskningen, hva informantene synes om muligheten til frivillig DNA-registrering og hvordan informantene mente etterforskning ble påvirket av ny teknologi. Intervjuene med de fire første informantene åpnet for endringer i spørsmålene som jeg ikke hadde tenkt på tidligere. For eksempel fikk jeg ingen respons da jeg spurte om informantene møtte ”en del misforståelser, feilaktighet eller fordommer hos den øvrige befolkningen og ’klientellet’ i forhold til DNA”. Men da jeg senere endret spørsmålet til om informantene opplevde ”urealistiske forventninger i forhold til DNA” endret tilbakemeldingen seg, og jeg fikk et mer nyansert svar.

Videre lot ikke de informantene som ble spurt om DNA kunne føre til en ”omvendt bevisbyrde” til å forstå (eller ville forstå?) problemstillingen, da ”politiet uansett må bevis skyld og etterforskningsarbeid foregår på samme måte” osv. På bakgrunn av slike intervjuhendelser opplevde jeg til tider at forskjellen på mitt ståsted som kriminolog og deres ståsted som politi ble tydeliggjort. Enkelte områder som jeg tenker er reell å problematisere, oppfattes ikke på samme måte av informantene. Min manglende kunnskap om etterforskningsarbeid og mine spørsmål opplevdes trolig til tider som ”opplagt” eller ”merkelig” for en som arbeider med etterforskning til daglig. For eksempel da jeg spurte om en mistenkt var av større interesse under en etterforskning hvis vedkommendes profil lå i

registeret, nølte enkelte informanter litt og lot til å vurdere hva jeg ”var ute etter”. Ofte ble det fremhevet at politiet jobber på ”akkurat samme måte” som tidligere, det vil ikke bli noen forskjell, samtidig som de helt av seg selv på et senere tidspunkt kunne uttale at en ”record” hos politiet var av betydning.

”I forhold til kvalitative metoder er det viktig å fremheve at forskeren til en viss grad ”skaper” data i forhold til den forståelsen hun eller han har av samfunnet. Både forskerens begrepsforståelse og samarbeidet med informantene er viktig for hvordan de inntrykk forskeren får, blir til data” (Thagaard, 2002: 45).

Mitt ståsted er et annet enn informantenes og det er viktig å poengtere at jeg dermed stiller spørsmål ut ifra min forståelse og jeg fortolker svarene i denne sammenheng. I analysedelen er det derfor viktig å ikke tillegge informantene meninger som de ikke har, eller å overtolke svarene deres. Jeg kan ikke garantere at ikke informantene kan oppleve det slik i ettertid, men vil vektlegge at eventuelle misforståelser og feil hviler på mine skuldre alene og jeg tar fullt ansvar hvis det skulle være tilfellet.

Jeg valgte, som nevnt tidligere, ikke mine egne informanter. Hvem jeg fikk prate med var avhengig av hvem som hadde tid på det gitte tidspunktet og hvem kontaktpersonen min synes var interessant for meg. Videre satte politiet, forståelig nok, meg i kontakt med dem som hadde mest kunnskap innefor området i forhold til DNA som teknisk bevis osv, nemlig krimteknikere og erfarne etterforskere som ikke lenger er ute og patruljerer gatene. For min del kunne det vært av stor interesse å prate med politifolk på gaten også, da det er disse som trolig merker reformen mest, i alle fall i forhold til Justisminister Knut Storbergets ønske om å påvirke hverdagskriminaliteten ved å samle inn DNA-spor i større grad osv. Denne nyansen forsvinner dermed noe i datamaterialet og allerede har oppgavens fokus skiftet retning en anelse. Jeg omtaler fremdeles politipatruljenes rolle i analysen, men det blir da på bakgrunn av etterforskernes og krimteknikernes inntrykk av deres arbeid, og ikke deres eget.

Det bør i denne sammenheng nevnes at jeg har startet ”midt på rangstigen” i min studie. De synspunkter som fremmes er dermed begrenset til hvordan tingenes tilstand ser ut fra *etterforskernes* og *krimteknikernes* ståsted, ikke *politipatruljene* lenger nede på rangstigen eller *ledelsen* i hvert politidistrikt lenger oppe på rangstigen. Min egen manglende kunnskap på området, og til tider etterforskernes manglende erfaring, vil til en viss grad prege den informasjonen som legges frem da alle nyansene omkring DNA ikke synliggjøres. Ansatte

ved Kripos og RMI for eksempel ville trolig fremmet andre synspunkter, vektlagt andre problemstillinger, og delt en annen kunnskap. Det kan tenkes at Kripos ville hatt mer informasjon om registerets oppbygging, internasjonalt samarbeid og liknende, mens RMI trolig ville gitt meg bred innsikt i selve analysearbeidet og DNAs ”feilbarlighet” under analysen. Men oppgavens tema må (dessverre) avgrenses og jeg har derfor valgt å forholde meg til selve etterforskningsarbeidet.

2.4 Arbeidet med problemstillingen.

”Arbeidet med problemstillingen er en prosess som pågår gjennom hele forskningsprosjektet. Utformingen av en problemstilling påvirkes av de data forskeren samler inn, og hvordan analysen utføres. Problemstillingen gir et grunnlag for hvordan undersøkelsen kan legges opp men det er viktig at de innsikter forskeren får i løpet av prosjektet, kan bidra til å utvikle problemstillingen videre” (Thagaard, 2002: 45)

Jeg hadde ikke en fastlagt problemstilling ved begynnelsen av prosessen, da jeg ønsket å være åpen for nye vinklinger som kunne vise seg underveis. En åpen tilnærming synes viktig også i forhold til at mye av oppgavens utforming var avhengig av hvorvidt jeg ville få positivt svar fra politidistriktene. Det tok om lag fire måneder før jeg fikk kontakt med det første politidistriktet, og omtrent syv måneder før jeg fikk svar fra det andre politidistriktet. Den tredje søknaden jeg sendte ut fikk jeg ingen respons på, selv etter oppfølging. Jeg antok at politidistriktene mottok en rekke henvendelser på bakgrunn av ulike forskningsprosjekter og det var dermed ikke gitt at min masteroppgave skulle bli viet noen oppmerksomhet, spesielt med tanke på at reformen fortsatt var i sitt første leveår. I tillegg mottok politidistriktene søknadene mens det fortsatt var mye medieoppslag om intern uro i politiet, og det var derfor muligens ikke rette tidspunkt å be om innpass. Tiden det tok å få tilbakemelding gjorde at jeg dempet mine forventninger og holdt et ”åpent sinn” slik at jeg kunne endre tilnærming hvis det ble nødvendig.

Gjennom intervjuene har nye interessante temaer tatt form og antakelser jeg hadde ved veiens begynnelse har endret seg. For eksempel nødvendigheten av andre bevisformer og verktøy, og faren for at DNA kan overskygge disse, eller hvordan DNA kan ha endret hvordan mistenkte forholder seg til etterforskerne i en avhørssituasjon. Ved å prate om reformen i praksis ble jeg presentert for en del informasjon som jeg trolig ville gått glipp av hvis jeg utelukkende hadde konsentrert meg om andre former for dokumentasjon og en annen tilnærming. Hadde jeg for

eksempel konsentrert meg utelukkende om den politiske diskusjonen ville jeg blitt presentert for den ”idealistiske” effekten av DNA, mens etterforskerne kan sies å ha gitt meg den ”realistiske” effekten.

2.5 Anonymisering.

Både informantene og politidistriktene er anonymisert. Hadde jeg tilkjennegitt hvilke politidistrikter jeg har besøkt, ville det blitt vanskeligere å anonymisere den enkelte informant. Det er ikke like mange etterforskere som for eksempel politibetjenter i arbeid, i tillegg arbeider etterforskere innenfor forskjellige sakstyper. Det kan dermed være enkelt for personer som er kjent med politidistriktene å vite hvem jeg sannsynligvis har snakket med. Dette gjelder i enda større grad med krimteknikerne, da de er enda færre, i tillegg til at den ene informanten er sjef for avdelingen. Jeg hadde ikke inntrykk av at informantene var bekymret i forhold til anonymisering, men jeg har likevel valgt å gjøre det jeg kan for at det ikke skal være mulig å lede informasjonen tilbake til den enkelte informant. Videre skiller jeg ikke mellom informantene i analysen. Utdrag fra intervjuene benyttes uten å skille mellom intervjuene ved å oppgi for eksempel informant 1, informant 2, eller falske navn. Dette valgte jeg å gjøre på bakgrunn av anonymisering, for at man ikke skulle kunne legge sammen forskjellige uttalelser og se en ”helhet”. Samtlige intervjuer ble transkribert i bokmål, uavhengig av dialekt for ytterligere anonymisering. I enkelte tilfeller tilkjenner jeg om det er en etterforsker eller krimtekniker som uttaler seg fordi en kontrastering mellom dem viser til forskjeller i synspunkter ut ifra arbeidsoppgaver og erfaringer.

Selv om informantene ikke fortalte sensitive opplysninger om seg selv i intervjuet ble enkelte kriminalsaker diskutert som eksempler innenfor forskjellige temaer. Disse er det selvsagt nødvendig å håndtere med ytterst forsiktighet da jeg ikke kan bryte etterforskernes taushetsplikt eller min egen. Enkelte saker kan enkelt generaliseres, mens andre saker synes det nødvendig å styre unna som helhet da risikoen for å avsløre noe jeg ikke har lov til synes for stor. Men på generelt grunnlag ble av og til meget kjente saker som lommemannen-saken nevnt i intervjuene. For eksempel for å peke på en sak som i begynnelsen fremsto som enkeltstående hendelser, men som senere viste seg å være sammenknyttet. I slike tilfeller synes ikke informasjonen å avsløre annet enn det jeg selv kunne funnet frem til ved hjelp av

media, dermed er slike eksempler benyttet et par steder. Jeg har ikke endret sitatene til informantene, annet enn å ta bort enkelte ”overflødige” ord og pauser.

Etiske dilemma synes relativt små i forhold til informantgruppen da jeg ikke var ute etter personlige opplysninger og temaer som kunne synes vanskelig å prate om. De pratet om sitt arbeid ut i fra en etterforskers synspunkt, ikke personlig. Men etter å ha sagt det så skal man ikke undervurdere det å prate om sitt eget arbeide, da man til tider trolig kan føle seg dratt mellom ens egne meninger om etterforskningsarbeid og ”arbeidsplassens” (politietatens) meninger om etterforskningsarbeid. Men man må likevel passe på å være tro mot informantenes perspektiv og det de faktisk har fortalt i analysefasen og ikke tillegge dem meninger de ikke har, som nevnt tidligere (jf. Album, 1994). Lojalitet mot informantene er utfordrende da man ikke ønsker at informantene skal føle seg utnyttet eller mistolket, samtidig som man ønsker og fremheve det som er av størst interesse for oppgavens tema og problemstillinger.

2.6 Analysen.

Hovedtyngden i oppgaven ligger på intervjuene med informantene. For å fremheve forskjellen på hvordan informantene omtaler DNA har jeg kontrastert det med politiske uttalelser og medias fremstilling av DNA. Siden jeg ikke har vært i kontakt med politiske personer, benytter jeg offentlige dokumenter, som for eksempel NOU 2005: 19 ”Lov om DNA-register til bruk i strafferettspleien”, for å si noe om forventningene til DNA fra et politisk ståsted. Befolkningens forventninger er ikke sentral, men i de tilfeller hvor den er gjeldende utledes den fra annen forskning eller medias fremstilling ved å se på avisoppslag og liknende. Videre har jeg blant annet funnet uttalelser fra Justisminister Knut Storberget og Politi- og Justisdepartementet på regjeringens hjemmesider. Forventningene til reformen og befolkningens oppfatning av DNA utledes dermed mer indirekte ved å se på ulike kilder.

DNA-registrering og DNA-profilering har vært gjeldende i blant annet Storbritannia i lengre tid enn i Norge, og utviklingen er kommet lenger. Jeg vil derfor sammenlikne det norske systemet med det britiske enkelte steder i oppgaven. Mye litteratur og teori er hentet fra utenlandske forskere, og til tider byr litteraturen på utfordringer i oversettelsesprosessen. Det er ikke alltid enkelt å omformulere engelske ord og uttrykk til norsk uten at man samtidig

endrer litt på meningen ordet eller uttrykket tillegges, eller at det rett og slett bare mister noe av sin ”klang”. Enkelte steder vil derfor ord og uttrykk bli stående på engelsk i de tilfeller hvor jeg har følt at det er mer riktig. Det engelske språket synes ofte rikere, med små nyanseringer som faller mellom to norske ord. I tillegg er gjerne forskningsbasen større og dermed skapes enkelte uttrykk som bør få lov til å stå urørt.

Under analysen har jeg måttet forsøke å sette meg litt inn i hva DNA faktisk er, hvordan det benyttes i kriminalteknikk og hvilke analysemetoder som benyttes, men kunnskapen min er fortsatt mangelfull og overfladisk. DNA og kriminalteknikk er meget komplisert og krever en underliggende forståelse av områder jeg aldri har vært borti. Det synes ikke nødvendig å gå altfor detaljert tilverks i forhold til dette for å kunne forholde seg til oppgavens temaer og problemstillinger. Jeg har derfor sammenfattet en kort introduksjon til DNA, kriminalteknikk og lovverk i kapittel 4, og mener informasjonen er tilstrekkelig for å kunne følge den resterende analysen.

Kapittel 3. En generell innføring i politiarbeid og etterforskning.

3.1 Politiets opprinnelse og etterforskningens spede begynnelse.

Hos Maguire (2008: 364) kan man lese at det man anser som moderne etterforskningsarbeid, hvor politiet benytter etablerte metoder og teknikker for å oppdage kriminelle og samle bevis, kun daterer tilbake til midten av eller sent på 1900-tallet. Tidligere anså man gjerne kriminalitet som ugjerninger begått mot enkeltstående individer, og ikke et sosialt problem. Hvordan man besvarte slike hendelser berodde på sted og nærsamfunn, og forble særdeles variert (Ibid). Den første, moderne politietaten (the “New Police”) ble etablert av Sir Robert Peel i London (London Metropolitan Police) i 1829, og dette markerte ”a key point in the general growth in bureaucratic regulation of the population associated with the emergence of the modern state” (Ibid: 365). Men det tok mange år før etterforskningsarbeid ble en betydningsfull og veletablert del av det nye apparatet som ble formet rundt sosial kontroll. Det var først da uro og frykt spredde seg blant befolkningen i London, på grunn av økende gatekriminalitet i byen rundt 1870, at politikerne følte seg presset til å adressere problemet. Resultatet ble en egen etterforskningsenhet i den nydannede politietaten (Ibid).

”From then on, ‘crime control’ rapidly became established as a major plank of the policing agenda, and the [Criminal Investigation Department] established itself as the body that ‘owned’ it. The principal means by which it was to be achieved was the detection, arrest and prosecution of offenders – in a nutshell, criminal investigation” (Ibid: 365).

Ifølge Shearing (2007) betydde endringen til en sentralisert politistyrke, som ble drevet og eid av staten, slutten på et pluralisert og privat eid politi. Sir Robert Peel etablerte ikke bare ett nytt London politi: “he established a set of design principles for monopolizing governance that has been implemented in many places” (Ibid: 18). Politiet har en sentral rolle i den politiske målsetningen om en felles, offentlig trygghet og ro som fremmes av en eneveldig stat. “To challenge the police is not simply to challenge an institution of governance but to challenge a central and centuries-old political aspiration that is central to the very idea of states and state-building” (Shearing, 2007: 18). Ved å danne et nett av overvåkning ville man forebygge kriminalitet og som en konsekvens ville ikke politiet behøve å oppklare

kriminalitet fordi uønskede handlinger ville opphøre. Peel ville derfor måle politiets fremgang i fraværet av kriminalitet og ikke i forhold til oppklaringsprosenten (Ibid). Siden utviklingen startet på slutten av det nittende århundret har politisær virksomhet (jf. Larsson og Gundhus, 2007) blitt synonymt med politiarbeid og Shearing (2007: 18) låner et uttrykk av Nils Christie for å beskrive utviklingen: "[the] police own policing".

3.2 Sherlock Holmes, CSI og virkelig etterforskning.

Politiets etterforskning og "jakt" på kriminelle individer har vært gjenstand for varig interesse fra den generelle befolkning opp gjennom tidene, og en betydelig mengde myter har slått rot med utgangspunkt i oppklaring av kriminalitet (Maguire, 2008: 366).

"This can be understood not just in terms of the 'glamour' of the subject of 'catching criminals', which has consistently ensured a good living for thousands of authors, film-makers, television directors and so on, but also in terms of both the real and the symbolic importance of successful criminal investigation in delivering one of the key 'promises' of the modern centralised state, on which a significant portion of its legitimacy has rested: the promise of providing effective security to its citizens" (Ibid: 366).

De ulike krimseriene på tv bygger oppunder myten om at de kriminelle alltid blir innhentet av politiet. En episode startet som oftest med et grusomt drap og ender med at politiet oppklarer drapet ved hjelp av *reaktivt* politiarbeid som følger et bestemt mønster. Med *reaktivt* politiarbeid menes at politiet reagerer på en kriminell handling som har blitt anmeldt av publikum, hvor de i ettertid starter innsamling av nødvendig informasjon for å oppklare ugjerningen (Ibid). Krimserier av denne typen er mange og varierte og stort sett alle tv-kanalene satser på en serie som legger kriminalitetsbekjempelse til grunn i beste sendetid. Den mest kjente av nåtidens serier er trolig CSI, som har resultert i "spin-off" serier som CSI: Miami og CSI: New York. Serien legger stor vekt på bruken av kriminaltekniske bevis for å oppklare saker, og det er ingen sak som ikke kan oppklares ved hjelp av de "tause" bevisene; DNA, fingeravtrykk, skoavtrykk, blodsprut med mer, - listen er lang. Sannheten kommer alltid frem når etterforskerne i serien legger tekniske spor til grunn. Forestillingene om politiets etterforskningsarbeid er, i følge Maguire (2008), oftest langt fra virkeligheten og jeg vil nå gå nærmere inn på forskjellene mellom idealet og realiteten.

3.2.1 Myter rundt etterforskning og deres betydning.

“Security from crime, of course, has always depended heavily on a myriad of informal and community-based mechanisms of social regulation and control. However, the core contribution of the ‘modern’ state was the construction of the huge institutional edifice intended to underpin and back up all other forms of crime control: the criminal justice and penal system. In crude terms, the basic message about crime [...] was that it could be controlled by ‘catching’ criminals and processing them through the system. [...] criminal investigation has always played three critical roles in this edifice. First, it provides the ‘gateway’ into the system [...] secondly it is central to the deterrence function [...] and, thirdly, it plays a major part in the ‘reassurance’ agenda [...]” (Ibid: 366).

Et effektivt kontrollapparat er viktig for å underbygge forestillinger om styresmaktene som opprettholdere av orden i samfunnet og politiet innehar en sentral rolle: ”Politiet blir en viktig deltaker i å gå opp grensen mellom orden og uorden, trygghet og utrygghet, lovdighet og kriminalitet” (Finstad, 2000: 23). Det er dermed i politiets interesse å fremstille seg selv som effektive etterforskere som oppklarer kriminalitet og arresterer kriminelle. Et slikt utgangspunkt kan forklare hvorfor politiet bruker mye tid og ressurser på å oppklare visse former for kriminalitet, som for eksempel drap. Slike ugjerninger vies stor oppmerksomhet og skaper frykt, dermed har det en stor symbolsk betydning at politiet oppklarer slike saker (Maguire, 2008: 366).

Medias beskrivelser av drap kan anses som ”moralske fortellinger” (morality tales) som indirekte eller direkte fokuserer på ordensmaktens reaksjon på kriminalitet og pågrepelse av den farlige gjerningspersonen (Innes, 2003: 20).

”In these tales, detectives tend to be portrayed as having knowledge and insight into the pragmatics of criminality and as being possessed of a particular ability to decode and understand criminal behavior. [...] there remains an established tendency for both fictional and factual mediated representations to emphasize the crime-fighting, action oriented world of detective” (Innes, 2003: 20).

En stor del av medias dekning av politisær virksomhet fremstiller politiet som en autoritær samfunnsrespons til grusomme handlinger og pågripelsen av farlige individer (Ibid: 21). Gjennom slike fremstillinger reproducerer media den symbolske betydningen av politisær virksomhet som opprettholder av orden og sosial kontroll (Ibid). Peter Manning (hos Innes, 2003: 22) knytter medias fremstilling sammen med ”politimytologien” (the police mythology) som han definerer som ”a web of inter-linked iconographies and sensibilities, which in effect have functioned to maintain a degree of public reification of the police as a social institution”.

Innenfor politimytologien finner man også en tydelig “detektivmytologi” som beskriver etterforskningsarbeid, eller detektivarbeid, som ’ordentlig’ politiarbeid. Tankerekken om hva politiarbeid innebærer sentrerer rundt politiet som heltemodige kriminalitetsbekjempere som er opptatt av å identifisere og jakte på ondsinnede kriminelle (Innes, 2003: 22). Medias og fiksjonsverdenens representasjon av etterforskere og etterforskningsarbeid har en stor betydning i forhold til dannelsen og opprettholdelsen av myter om ordentlig politiarbeid, så vel som politimytologi i sin helhet (Ibid).

Maguire (2008: 366-367) antyder at fasinasjonen for fryktinngytende hendelser er iboende i mennesker. Fantasiverdenen som finnes i bøker, film og tv-serier representerer friheten til å oppleve skrekkszenarioer som tar utgangspunkt i de unormale, utenforstående kriminelle innenfor trygge rammer, samtidig som man forsikres om at slike hendelser alltid ender godt ved at politiet innhenter den kriminelle og setter individet i fengsel (Ibid).

Maguire sammenlikner den stereotypiske fremstillingen av en etterforsker med Sherlock Holmes, en velkjent detektiv fra fiksjonens verden. Hendelsesforløpet i hver kriminalsak er som oftest bygget opp rundt samme utgangspunktet; politiet mottar en anmeldelse, de drar til åstedet og leter etter ledetråder og bevis, avhører vitner og samler inn annen relevant informasjon. Ved hjelp av slike metoder kommer man frem til en mistenkt som innhentes og konfronteres med den uomtvistelige informasjonen som beviser hans/hennes skyld som gjør at personen tilstår og siktes (Ibid: 367). Sherlock Holmes er bare en av mange fiktive personer som opererer ut ifra et slikt hendelsesforløp, og selv om nye fiktive karakterer skapes later ikke handlingens oppbygging å endre seg nevneverdig selv om det fokuseres på kriminalteknikk i større grad.

Den stereotypiske fremstillingen inneholder en rekke antakelser om hvordan etterforskningsarbeid utføres (Maguire, 2008: 367):

- at det er reaktivt (politiet reagerer på en anmeldelse fra publikum heller enn å iverksette etterforskningen på eget initiativ);
- at arbeidet fokuseres mot en hendelse som allerede har funnet sted;
- at lovbruddet som etterforskes er åpenbart fra begynnelsen;
- at etterforskningen er innrettet mot å avdekke ”sannheten” om hendelsen;
- at arbeidet utføres av etterforskere (eller en egen enhet i politiet);
- at hovedfokuset i etterforskningen er å oppdage og tolke spor for å finne den skyldige.

Dette bildet gir et misvisende inntrykk av hverdagens realiteter i forhold til hvordan etterforskningsarbeid foregår, både i forhold til fortid og nåtid, men det er den stereotypiske fremstillingen politiet må forsøke å leve opp til for å fremstå som effektiv og handlekraftig.

“[...] police work should not be understood simply as a series of actions and practices, it is at the same time a form of expressive symbolic communication. Social control strategies enacted through law signal culture values, in addition to being mechanisms for achieving social compliance and regulation. Public acts of policing and law enforcement in relation to serious crimes are then carriers of meaning, saturated with a symbolic load, dramatically illustrating that there is a system of authority in society and mapping out moral boundaries” (Innes, 2003: 22).

3.2.2 Mistenkelige grupper/individer og overvåkning av gjengangere.

“A radically different picture that has emerged from academic research is that, far from focusing on the scenes of individual offences, the bulk of investigative work has always been what might be dubbed ‘suspect centered’. [...] [It is] essentially a process of ‘case construction’ against members of ‘suspect populations – principally, those people who have built up a set of previous convictions and have become well known to the local police” (Maguire, 2008: 367).

En stor del av etterforskningsarbeidet som politiet utfører anses for å være innrettet mot medlemmer av mistenkeliggjorte grupper og ikke mot enkeltstående kriminelle hendelser. Når politiet mottar en anmeldelse eller oppdager et lovbrudd vil etterforskningen først og fremst kretse rundt tidligere domfelte og andre kjenninger av politiet.

Liv Finstad (2000) fremhever politiblikkets problematiske treffsikkerhet i forhold til kjenninger av politiet eller personer som kan anses som slask. ”Slask er sekkebetegnelsen for den gruppen mennesker som politiet ofte kommer i kontakt med fordi de bryter loven, beveger seg farlig nær lovens grenser eller mistenkes for lovbrudd” (Ibid: 88). Personer som kan kategoriseres som ”gatefolk”, for eksempel rusmisbrukere, tiggere, prostituerte eller hjemløse, er mer synlige i samfunnet og dermed oftere i politiblikkets fokus. Ved etterforskning av kriminalitet, spesielt hverdagskriminalitet, er det trolig enklest å rette blikket mot personer som man vet mest sannsynlig har begått, eller kommer til å begå, kriminelle handlinger (Ibid). Hvis man legger den viten som forskning har avdekket til grunn, i forhold til politiets interesse for mistenkeliggjorte grupper, så kan man stille spørsmålstegn ved forestillingen om at etterforskning baserer seg på en søken etter sannhet (Maguire, 2008: 368): ”Police officers are driven mainly by a ‘crime control’ as opposed to ‘due process’

orientation towards their work: in short, their main priority is to bring to justice those they 'know' to be guilty of crime" (Ibid).

3.2.3 Case construction.

I teorier om politiet som "case constructors" argumenteres det at politiet starter sin etterforskning med en forhåndsbestemt plassering av skyld som de etterpå forsøker å bygge oppunder ved å samle inn passende informasjon. Målsetningen er å produsere et samstemt og forenklet bilde av det faktiske hendelsesforløpet rundt ugjerningen som er tilfredsstillende nok til å opprettholde mistanken mot 'den skyldige' og dermed føre til en oppklart sak (Maguire, 2008: 368).

"Case construction is where the police 'legalize' the information they have collected and organize it so as to form a coherent, legally valid, structured narrative account of what they believe took place in the incident that they have investigated" (Innes, 2003: 214).

Et argument med utspring i sosial konstruktivisme bygger på at kriminelle handlinger er sosiale og etiske konstruksjoner og ikke objektive realiteter, dermed er etterforskning "inevitably and inherently a creative and interpretative activity. Ultimately, it is about translating 'social reality' into a 'legal reality'" (Maguire, 2008: 368). Etterforskere forsøker å omforme sosiale, subjektive realiteter til en lovmessig realitet som kan håndteres i rettsapparatet, en prosess som også har blitt beskrevet som en "fremstilling av kriminalitet" (making crime) eller "skildring av et hendelsesforløp" (event narratives) (Ibid).

Dahl (2009b) benytter puslespill som en metafor for en kriminalsak og anser de forskjellige bevisene, for eksempel DNA, som brikker som skal avdekke et hendelsesforløp, eller konstruere et bilde som tydeliggjør den mistenkte. Men det er en sentral forskjell på et puslespill og en kriminalsak. Et puslespill fører bare frem til en løsning som viser seg når alle brikkene er på sin rettmessige plass og bildet avdekkes. En kriminalsak kan fremvise en rekke løsninger som avhenger av hvem som plasserer brikkene og hvilken betydning de tilegger de ulike brikkene, og dermed konstrueres kanskje et annet "bilde" av hendelsen enn det som faktisk var tilfellet (Dahl, 2009b). "Throughout the process of investigation the police are constructing their case, testing the various 'pieces' to see how they fit into the overall narrative that is being created" (Innes, 2003: 214).

Case construction handler ikke bare om å plassere skyld, eller anklage den mistenkte. Det er vel så viktig for politiet å tenke strategisk i forhold til den kommende rettssaken ved å forsøke å forutse og nøytralisere alternative forklaringer eller andre formildende omstendigheter som forsvareren kan trekke frem i retten (Innes, 2003: 215). For å benytte Dahls puslespillmetafor kan man si at politiet forsøker å skjule, eller nedspille, de brikkene som kan avdekke et annet bilde.

”A key element of case construction is taking decisions about what should be included in the narrative and how this should be evidentially substantiated. This involves trying to anticipate any lines of attack that the defense may employ at trial, but also selectively editing the material so that it contributes to the overall case” (Innes, 2003: 215).

Teorier om *case construction*, spesielt med utgangspunkt i mistenkeliggjorte grupper, bidrar til et rammeverk som kan benyttes til å forstå hvorfor politiavhør ble en sentral etterforskningsmetode i det tjuende århundret:

”[Such accounts] offers a framework for understanding one of the core features of the investigative practices which developed during the twentieth century: the central role played by police interviews in the production of evidence, and hence the extent to which the successful prosecution of offenders came to depend on confessions” (Maguire, 2008: 368).

Men den konstruktivistiske fremstillingen tar ikke hensyn til at det finnes en rekke forskjellige utgangspunkt for etterforskning i praksis. Konstruktivistene fokuserer på etterforskningsmetodene som foregår når politiet bygger opp en bevismengde og sak med utgangspunkt i avhør med en tydelig mistenkt. ”They have relatively little to say, by contrast, about how the police initially come to believe that particular people have committed particular crimes” (Ibid: 369).

3.2.4 Proaktive og reaktive arbeidsmetoder.

To begreper som kan anvendes for å skille mellom de forskjellige fremgangsmåtene politiet benytter i etterforskning er *reaktivt* og *proaktivt* politiarbeid. Med *reaktivt* politiarbeid menes, som nevnt tidligere, det hverdagslige arbeidet politiet utfører som respons til daglige krav, med særskilt vekt på anmeldelser fra publikum. *Proaktivt* politiarbeid bærer betydningen av de sakstilfellene som krever mer planlegging og som politiet selv tar initiativ til (Maguire, 2008: 369). Terminologien benyttes også for å skille mellom etterforskning som er innrettet mot forskjellige mål (reaktivt etterforskningsarbeid vil identifisere gjerningspersonen i en

bestemt kriminalsak, mens proaktivt vil oppdage og forhindre fremtidig kriminalitet fra kjente kriminelle), mellom etterforskning som utløses av forskjellige grunner (rapportert kriminalitet/anmeldelse og etterretning), og mellom forskjellige etterforskningsmetoder (åstedsundersøkelse og kriminalteknikk kan sies å være reaktiv, mens skjult overvåkning er proaktivt) (Ibid: 369). Maguire forklarer at det kan oppstå forvirring i forhold til disse to begrepene når for eksempel proaktive metoder (overvåkning og liknende) er fremtredende i en tilsynelatende reaktiv etterforskning (et ran anmeldt via nødtelefonen for eksempel).

Finstad (2000: 21) beskriver de proaktive arbeidsmetodene som alternativer til det reaktive, hendelsesstyrte politiarbeidet hvor politiet er overlatt til ”publikums mer eller mindre tilfeldige innfall”. Proaktive metoder er et forsøk på å vri politiarbeidet vekk fra det hendelsesstyrte og over mot at politiet selv i større grad definerer både problemområder og løsninger (Ibid: 22). En dreining mot proaktive metoder ”innebærer at politiet skal gå vitenskapelig til verks ved å systematisere sine egne erfaringer og ved å forholde seg aktivt til, og anvende, andre typer kunnskap enn sin egen” (Ibid: 22).

3.2.5 Fremstilling/produksjon av kunnskap og bevis.

En begrepsforskjell som kan være hjelpsom i forhold til å forstå de mange variasjonene som eksisterer innenfor etterforskningspraksis tar utgangspunkt i to forskjellige formål med etterforskning: "the generation of (police) 'knowledge' and the production of 'evidence'" (Maguire, 2008: 370). En av fordelene ved en slik distinksjon er at man retter fokuset mot hvordan en sentral del av etterforskningsarbeidet er basert på innsamling og manipulasjon av informasjon. En ny side ved etterforskning blir også medregnet i forhold til oppfatningen av at etterforskning i hovedsak kretser rundt ”tolkningsprosesser” (a process of 'construction'). *Fremstillingen/produksjonen av kunnskap* anses som de konklusjonene og forståelsene som politiet kommer frem til i forhold til hvilke kriminelle handlinger som er begått av hvem, hvordan de er begått og hvorfor. *Fremstillingen/produksjonen av bevis* refererer til det materialet som fremlegges i retten for å fastslå hvorvidt en angivelig kriminell handling har funnet sted, og hvorvidt den mistenkte begikk handlingen. Som oftest benyttes tekniske bevis, som for eksempel DNA og fingeravtrykk, for å indikere at den mistenkte har vært på åstedet eller liknende (Ibid).

Hvilke metoder som benyttes avhenger av hvordan etterforskningen bygges opp, men som oftest vil man benytte en rekke av følgende metoder (Ibid):

Fremstilling/produksjon av kunnskap:

- det fastslår at en eller flere ulovlige handlinger har funnet sted,
- det produseres en skildring av hendelsesforløpet og omstendighetene rundt ugjerningen,
- det fastslås hvilke fremgangsmåter i etterforskningen (avhør osv) som er mest lovende,
- det identifiseres og/eller utelukkes mistenkte,
- man utforsker den mistenkte, eller kjente kriminelles og deres bekjentskapers, bakgrunn, motivasjon, livsstil og aktiviteter,
- det samles inn etterretning angående planlagt kriminalitet (overvåkning).

Fremstilling/produksjon av bevis:

- det innhentes/produseres bevis som indikerer at bestemte ulovlige handlinger har funnet sted,
- det innhentes bevis som knytter mistenkte personer med bestemte lovbrudd.

Metodene som er forklart ovenfor kan benyttes av etterforskere i varierende rekkefølge og kombinasjoner. I noen tilfeller vil etterforskere ta utgangspunkt i en bestemt ugjerning og forsøke å finne hvem som er ansvarlig, mens i andre tilfeller vil de begynne med å identifisere mistenkelige individer eller grupper og forsøke å komme frem til hvilke ulovligheter de har begått. Som oftest vil de forskjellige metodene flyte samme innefor den samme etterforskningen (Maguire, 2008: 370-371).

Såkalt "policing by suspicion" illustrerer hvordan fremstillingen/produksjonen av politiets kunnskap påvirker fremstillingen/produksjonen av bevis (Maguire, 2008: 374). Politiet forsøker å finne forbindelser mellom anmeldte lovbrudd og gjengangsforbrytere, eller kjenninger av politiet, ved å fokusere på og overvåke disse gruppene, i motsetning til oppklaring av det enkelte lovbrudd (Ibid: 373).

3.2.6 Hvorfor en identifiserbar mistenkt ikke alltid betyr oppklaring, og en ukjent gjerningsperson ikke nødvendigvis fører til henleggelse.

Den enkelte kriminalsak vil som oftest variere betydelig i forhold til kompleksitet, vanskelighetsgrad og omfang (Maguire, 2008: 371). For eksempel i voldtektstilfeller mellom kjente personer (såkalt 'date rape') så vil den mistenkte være opplagt og etterforskningsarbeid innrettet mot identifisering av gjerningspersonen er ikke nødvendig. Men hvis den mistenkte da hevder at hendelsen var frivillig, blir fremstillingen av bevis og skyldspørsmålet meget vanskelig å komme frem til. Troverdigheten til offer og mistenkt blir av stor betydning og sakens utfall kan ofte baseres på etterforskernes oppfattelse av hvem som forteller sannheten. Som en kontrast til slike saker trekker Maguire frem 'hit and run' saker (bilulykke hvor den ansvarlige har stukket fra åstedet) hvor det er klart at ugjerningen har hendt, og når man først finner den ansvarlige kan bevisene være enkel å fremskaffe mot den skyldige (skade på bil for eksempel). Men selve identifiseringsprosessen kan være komplisert og krevende og dermed kan en oppklaring la vente på seg (Ibid: 371).

Generelt forventer man at etterforskere skal reagere raskt og effektivt på enhver kriminell handling av betydning. Spesielt ved alvorlige hendelser som drap og overfallsvoldtekter kan etterforskeren bli fritatt fra andre oppgaver for å konsentrere seg om etterforskningen. I så måte blir etterforskningen å regne som hendelsesstyrt på dette nivået, men når man beveger seg lengre ned på kriminalskalaen blir det mer komplisert. Daglig delegering av anmeldte hendelser som blir fordelt til forskjellige etterforskere fra deres overordnede er vanlig. Det forventes da at etterforskeren skal følge opp saken ved i alle fall å besøke åstedet og skrive en oppfølgingsrapport. Dette reflekterer antakelsen om basisen for enhver etterforskning uansett nivå skal bygges på en reaktiv prosess, hvor målet er å løse hver enkelt sak etter hvert som de oppstår (Ibid: 372).

"Such a view [...] is further supported by the choice of the 'clear-up rate' [...] as the key national measure to assess the effectiveness of the police in controlling crime" (Ibid. 372).

Tidligere forskning viser at etterforskning ikke alltid foregår på ovennevnte vis. Ved manglende mistenkt er det ikke uvanlig at en sak blir nedprioritert, og man fortsetter ikke arbeidet inntil man eventuelt kommer over nye opplysninger i saken. Vanskeligheten med å få

noe fremgang i slike saker bygges oppunder av studier som for eksempel viser at hvis man ikke har en mulig mistenkt etter 24 timer ved et innbrudd så er sannsynligheten for oppklaring minimal. I de saker hvor det var en utpekt mistenkt var dette som oftest ikke på grunn av politiets etterforskning men takket være offeret selv, eller et øyevitne, og ikke etterforskningsarbeidet i seg selv (Ibid: 372).

“In summary, then, in ‘reactive’ investigations of offences reported by the public and allocated to individual detectives, the overall picture found by research comprises two main types of cases: those which involved the alleged offender’s identity being handed to the police [...] and those where the identity of the offender was unknown at the outset and was likely to remain unknown thereafter” (Maguire, 2008: 372).

Maguire legger til to kvalifikasjoner som må vektlegges når man tar utgangspunkt i beskrivelsene ovenfor. For det første betyr ikke nødvendigvis en tydelig identifiserbar gjerningsperson at saken kan oppklares, som ‘date rape’ eksempelet ovenfor viser.

“This is a good illustration of the more general point that, while the skills of Sherlock Holmes inn interpreting ‘clues’ would be a very helpful bonus, among the most important skills required by detectives in their day-to-day work are a combination of legal knowledge, understanding of technical procedures such as the preservation of physical evidence and competence in conducting formal interviews” (Ibid: 373).

For det andre så betyr ikke en manglende mistenkt og et åsted uten klare spor nødvendigvis en henleggelse. Hvis den kriminelle hendelsen er av en alvorlig karakter så vil etterforskningen mest sannsynlig bruke større ressurser, mer tid og alternative metoder i forsøket på å oppklare saken (Maguire, 2008; Innes, 2003).

3.2.7 Medieoppmerksomhet og storetterforskning.

En annen form for etterforskning som ble utviklet i det tjuende århundret var det Maguire (2008) omtaler som ”major inquiry”, eller ”storetterforskning”. Bak en slik etterforskning finner man alvorlige hendelser, som for eksempel et mord, en serie voldtekter eller andre ugjerninger som krever oppmerksomhet av både politiet og samfunnet for øvrig. Ofte nedsettes en egen enhet eller gruppe med etterforskere som skal konsentrere seg utelukkende om å oppklare den aktuelle saken, med støtte fra ordenspolitiet. Hvorvidt politiet benytter såpass mye ressurser på en sak avhenger av blant annet hendelsens alvorlighet, om det tyder på en serieforbryter, hvor stor medieoppmerksomhet som vies til hendelsen(e), og om det virker problematisk å identifisere gjerningspersonen (Ibid: 375).

”One of the main differences between major inquiries and investigations of less serious crimes is that, whereas the difficulty of identifying a clear suspect for, say, a burglary often leads to an early reduction in investigative efforts, large numbers of detectives may continue to work on ‘hard-to-solve’ murder with few ‘leads’ for many months or even years” (Ibid: 375).

Innes (2003: 198) differensierer mellom ”self-solvers”, ”whodunits” og ”hybrids” i forhold til alvorlige forbrytelser. *Self-solvers* henviser til saker hvor identiteten til gjerningspersonen er tydelig fra begynnelsen av, og etterforskningen dermed krever mindre ressurser. Dette er tilfeller hvor enten den skyldige arresteres på åstedet (og tilstår), hvor det finnes vitner som kan forklare hendelsesforløpet, eller hvor man finner kriminaltekniske bevis som peker mot den mistenkte. På andre enden av skalaen finner man *whodunits* tilfeller, hvor politiet står uten en gjerningsperson og med mangelfull informasjon som kan føre dem nærmere den skyldige. De første 24-48 timene etter hendelsen er ofte avgjørende for sakens utfall, og det gjelder å opparbeide seg mest mulig kunnskap, og innhente mest mulig bevis og informasjon raskest mulig, da vitners hukommelse av hendelsen svinner og åstedsbevis blir av dårligere kvalitet. Hvis ikke etterforskningen fører til informasjon som kan peke mot en mulig mistenkt innenfor tidsrammen nevnt er det sannsynlig at etterforskningen blir mer langvarig og krever mer ressurser (Ibid).

Innes plasserer flesteparten av kriminalsakene et sted mellom *self-solvers* og *whodunits*, da man som oftest finner trekk fra begge de ovenfor skisserte tilfellene i en etterforskning. Det er disse sakene han omtaler som *hybrids*: “hybrid cases exemplify the need to recognize the complexities involved in the situational aspects of different incidents and how these impact upon the police investigation” (Ibid: 201). Han fremhever politiets manglende kontroll i en etterforskning, i den forstand at det er et samspill mellom ulike faktorer som virker inn på etterforskningens oppbygging og utfall. Faktorene varierer med den enkelte etterforskning og man kan derfor som oftest ikke plassere hendelser innefor en bestemt sakstype (Ibid). Det er som oftest kriminalsaker som har likhetstrekk med *whodunits* som fører til storetterforskning, mens hvilke saker som mottar stor medieoppmerksomhet styres i større grad av handlingen som er begått, eller saken i seg selv (Maguire, 2008; Innes, 2003).

3.3 Risikotankegangen.

“Strong challenges are looming to some of the core assumptions behind twentieth-century approaches to crime control: in particular, that crime can be effectively controlled through the routine investigation and processing of individual cases by the police and criminal justice system. In response, some potentially far-reaching developments have begun to take shape [...] these may prefigure a major shift towards genuinely new strategic and ‘risk oriented’ approaches, driven by threat assessments, prioritization, forward planning and ‘problem solving’ objectives, and incorporating serious efforts to widen responsibility for tackling crime. In this context, the meaning of the term ‘crime investigation’, and its boundaries within the broader concept of ‘crime control’, are already becoming much less clear than in the past” (Maguire, 2008: 364).

Grensene for hva som kan oppfattes som etterforskning innenfor kriminalitetskontroll er blitt mer utydelig etter hvert som samfunnet har blitt mer risikoorientert. Ericson og Haggerty (1997) hevder en økende fokusering på risiko definerer det moderne samfunnet og de forventninger som stilles til politiet. Politiet skal ikke lenger bare opprettholde lov og orden, men også i større grad avdekke farlige situasjoner før de oppstår (Ibid). Dermed blir etterforskningsarbeid i større grad basert på preventive, eller proaktive, metoder som skal gi politiet en fordel i forhold til kriminalitetsbekjempelse og oppklaring. Politiets rolle som ”kriminalitetsforvaltere” (Maguire, 2008) betyr at tiltak som lykkes i å identifisere og håndtere kriminalitet blir av større betydning, da etterforskning i større grad også skal forebygge kriminalitet og ikke bare oppklare lovbrudd som allerede er begått:

“The new penology [...] is concerned with techniques to identify, classify, and manage groupings sorted by dangerousness. The task is managerial, not transformative. It seeks to regulate levels of deviance, not intervene or respond to individual deviants or social malformations”. (Feeley og Simon, 1992: 452).

Ved å omforme individer til kategorier og statistikker som gjør dem håndterbare forsøker man å identifisere og forutse kriminalitet (Ericson og Haggerty, 1997). Hvem man anser for å utgjøre den fremste risikogruppen, eller den største trusselen, endres etter hvert som samfunnet skifter sitt fokus, og dermed tilpasses metodene og midlene som brukes for å identifisere og avverge dem (Ibid). Økende bruk av overvåkningsteknologier ”handler om å øke sikkerhet og minske risikoer, men det handler også om mistillit – statens mistillit til sine borgere” (Aas hos Dahl, 2009a: 26).

Tilliten samfunnet har til teknologien er i tråd med risikotankegangen: "Risk society promises a world in which fail-safe technologies rather than fallible people rule" (Ericson og Haggerty,

1997:53). DNA-teknologi skal blant annet bidra til en økt sikkerhet i samfunnet ved å frifinne uskyldige og sørge for at skyldige blir dømt (Dahl, 2009a: 24). Bak utviklingen av DNA-registre ligger en målsetning om å finne gjengangere og stanse dem, og på denne måten forebygge kriminalitet (Ericson og Haggerty, 1997).

Tidligere ble tilbakefall blant lovbrytere og gjentatte fengselsopphold gjerne ansett som en indikasjon på at rehabilitering og forebygging ikke hadde fungert tilfredsstillende, men i et risikosamfunn anser man en rask retur til fengsel som en indikasjon på et effektivt kontrollapparat (Feeley og Simon, 1992: 455).

“Incapacitation promises to reduce the effects of crime in society not by altering either offender or social context, but by rearranging the distribution of offenders in society. If the prison can do nothing else, incapacitation theory holds, it can detain offenders for a time and thus delay their resumption of criminal activity in society” (Feeley og Simon hos Shearing, 2001: 212).

I forhold til benyttelsen av fengsel for å beskytte samfunnet, og uskadeliggjøre lovbryteren, kan det oppstå problemer i forhold til treffsikkerhet: Hvor treffsikkert kan en forutsi hvem som kommer til å begå nye lovbrudd i fremtiden? (Mathiesen, 2007: 126). Det er særlig problemer rundt det som omtales som *falske negative* og *falske positive* som blir gjeldende i forhold til treffsikkerhet (Ibid). Man kan unnlate å fengsle, eventuelt unnlate å benytte langvarig fengselsstraff, mot personer med høy tilbakefallsrisiko: ”En vil altså kunne komme til å la være å sette inn, eventuelt bare sette kortvarig inn, personer som står i stor fare for å begå ny kriminalitet” (Ibid). Dette problemet omtales som *falske negative*: ”Forutsigelsen er negativ, dvs. at lovovertrедereren ikke vil komme til å forgå seg igjen, men denne forutsigelsen er falsk fordi tilbakefall finner sted” (Ibid: 127). På den andre siden kan man risikere å fengsle personer, eventuelt benytte langvarig fengselsstraff, mot personer med en lav tilbakefallsrisiko: ”En vil altså kunne komme til å sette inn, eventuelt sette særlig langvarig inn, personer som ikke står i stor fare for å begå ny kriminalitet” (Ibid). Et problem som omtales som *falske positive*: ”Forutsigelsen er positiv, dvs. at lovovertrедereren vil komme til å forgå seg igjen, men denne forutsigelsen er falsk fordi tilbakefall ikke finner sted” (Ibid).

I et risikosamfunn er frykten for å slippe potensielle fremtidige lovbytere (de falske negative) større enn faren for å fengsle personer som ikke utgjør en trussel (de falske positive) (Ericson og Haggerty, 1997). Benyttelsen av fengsel for å beskytte samfunnet mot personer som anses som en trussel er problematisk med tanke på treffsikkerhet, da man ikke med sikkerhet kan forutsi fremtidig kriminalitet, eller en lovbyters fremtidige karriere (Mathiesen, 2007).

Kapittel 4. Informasjon om DNA, DNA-profilering og DNA-reformen.

4.1 Hva er DNA?

“DNA (DeoxyriboNucleicAcid) is the genetic material of living organisms that determines each individual’s hereditary characteristics, and exact copies of this material are found in every living cell” (Newburn & Neyroud, 2008: 86). DNA-molekylet består av to komplementære tråder som er sammensatt av fire baser, som forkortes med bokstavene A, T, C og G etter deres kjemiske betegnelser (NOU 2005: 19, s. 15). Antallet og rekkefølgen på baseparene avgjør hvorvidt en organisme er human, eller om den blir tilhørende en helt annen art. Det menneskelige genom inneholder 3 billioner basepar som innehar informasjon om alt fra utvikling og utseende til hvordan stoffskiftet og immunsystemet vårt fungerer. Alle organismer er beslektet gjennom likheter i DNA-sekvensen og innsikt i ikke-humane genomer fører ofte til ny kunnskap om menneskets biologi (Human Genome Project, 2008).

Alle cellene i kroppen vår har altså ”identisk DNA med den cellen som oppstod da eggcellen og sædcellen smeltet sammen” (NOU 2005: 19, s. 15). Sammensmeltingen resulterer i to utgaver av DNA, en arvet fra mor og en fra far, som er organisert som 23 kromosompar i cellekjernen, hvorav ett par er kjønnskromosomer (Ibid). Det er kun i 5 % av det humane genomet at man finner kodende områder, også kjent som gener. De resterende 95 % av genomet inneholder ikke, så vidt man vet, informasjon om individet på tilsvarende måte. Det er de ikke-kodende regionene det er påvist områder med individuell variasjon, og det er slike områder, eller markører, som benyttes ved DNA-analyser (NOU 2005: 19, s. 15). Til tross for at vi som mennesker består av 3 billioner basepar er det kun ca. 0,3 % (ca en million) av disse som varierer mellom personer og som dermed gjør oss til unike individer. Videre finner man en større likhet i DNA-sekvensen blant personer i samme familie eller slekt, og eneggede søsken har samme genetiske kode, eller identisk DNA (Ibid).

4.2 Den første etterforskningen som benyttet DNA.

Genetikeren Alec Jeffreys oppdaget muligheten til å benytte DNA for å identifisere enkeltpersoner i 1985. Nyoppdagelsen ble tiltenkt stor betydning innenfor slekt- og farsskapsidentifisering, med særskilt vekt på immigrasjon da familiegenes forening ofte ble avslått på grunn av mistanker om falske familiepåstander. Hva metoden kunne bety for bekjempelsen av kriminalitet var foreløpig en utenkt tanke (Cole, 2001; Lynch m.fl., 2008). Først ett år senere ble Jeffreys teknikk utprøvd i forbindelse med en etterforskning av drapene på to tenåringsjenter i en Engelsk landsby (Pitchfork-saken). Drapene skjedde med noen års mellomrom (henholdsvis 1983 og 1986), men man fryktet konturene av en seriemorder. Jentene var utsatt for voldtekt før de ble drept og politiet hadde få spor å gå etter. Blodprøvene som var tilgjengelig på gjeldende tidspunkt ga nok informasjon til å kunne utelukke mistenkte, men politiet satt fortsatt igjen med om lag 10 % av den mannlige befolkningen uten mulighet for å differensiere noe videre mellom dem. Drapsmannen hadde etterlatt sæd på begge ofrene og det var denne kroppsvæskens Jeffreys kunne sammenlikne med en blodprøve fra gutten politiet hadde sterk mistanke mot. DNA-analysen avslørte at det var snakk om samme gjerningsperson i begge drapssakene, men at den mistenkte gutten var uskyldig. Politiet stod igjen med en DNA-profil uten kjent eier og uten ledetråder som kunne hjelpe dem i deres søk. En henleggelse av sakene var ikke aktuelt og dermed besluttet myndighetene å iverksette et enormt prosjekt; samtlige menn mellom alderen 17-34 år som var tilknyttet nærområdet ble bedt om å avgi blodprøver i et forsøk på å identifisere eieren av DNA-profilen (referert til som "the blooding"). Mistanke ble rettet mot Colin Pitchfork etter at det kom frem at han hadde unnlatt å avgi blodprøve. Pitchfork tilsto begge drapene ved arrestasjonen og sæden funnet på jentene bekreftet tilståelsen hans (Cole, 2001; Lynch m.fl., 2008).

"Thus began the era of DNA typing"

(Cole, 2001: 293).

4.3 En gjennomgang av DNA-profilering.

DNA-profilering har også blitt referert til som DNA typing og DNA fingerprinting (Lynch m.fl., 2008). Sistnevnte gir assosiasjoner til fingeravtrykk som identifiseringsmetode, en allerede allmenn kjent teknikk, som i sin tid ble ansett som et gjennombrudd i forhold til bekjempelsen av kriminalitet og registrering av kriminelle individer. Det var ikke tilfeldig at man valgte å spille på de assosiasjoner som DNA fingeravtrykk gir: "If we had called this "idiosyncratic blot profiling", nobody would have taken a blind bit of notice. Call it "DNA fingerprinting", and the penny dropped" (Jeffreys hos Cole, 2001: 287). De superlativene som ble benyttet i forhold til fingeravtrykk har nå blitt overført til DNA og ytterligere opphevet. På begynnelsen av 1900-tallet ble fingeravtrykk omtalt som "voiceless evidence" (Lynch m.fl., 2008: xii) og man kan med letthet trekke paralleller til hvordan DNA omtales ett århundre senere. Bruken av DNA som identifiserer blir omtalt som en "sannhetsmaskin", eller "Guds signatur" (Lynch m.fl., 2008), som resulterer i "ufeilbarlige" eller "uangripelige" bevis (McCartney, 2006a).

"A DNA profile comprises a set of highly polymorphic genetic markers that can be used to compare the origins of biological samples found at crime scenes with those taken from known individuals" (Newburn & Neyroud, 2008: 86). Som nevnt ovenfor utnytter de rettsmedisinske teknikkene de delene av DNAet som er merkbart forskjellige fra individ til individ.

Variasjonene av interesse omtales som alleler eller markører og man ser etter to typer forskjeller: variasjoner i sekvensen av DNA-baser, og lengde variasjon som kommer av forskjeller i antallet DNA-baser mellom to definerte endepunkter (Lynch m.fl., 2008: 25). En DNA-profil etter norsk standard består av 11 markører hvorav en markør tilkjennegir kjønn. Nært beslektede personer er gjerne identiske på rundt 5 av disse markørene da de deler en større andel av DNA-sekvensen (informasjon fra forelesning).

Under forelesningen jeg fikk overhøre sammen med 2 års politistudenter ble jeg gjort oppmerksom på informasjon som hjelper å belyse de mange fallgruvene politiet må forsøke å styre unna. Studentene ble påminnet om å innhente DNA-prøve fra mor fremfor far hvis mulig og nødvendig i en etterforskning: "mor er mor, men far er ikke alltid far". Å komme i skade for å måtte avsløre sensitiv informasjon som er uten betydning for den videre etterforskningen, er noe politiet forsøker å unngå. Dette bringer meg videre til skillet mellom

DNA fra cellekjernen (kjerne-DNA) og mitokondrie DNA(mtDNA) som man finner utenfor cellekjernen i cytoplasmaet som omringer kjernen:

”[Mitokondriene] inneholder et lite, sirkulært DNA-molekyl bestående av 16569 nukleotider der en ikke-kodende region viser en viss grad av individuell variasjon. [...] MtDNA nedarves fra mor til barn, og alle slektninger, både kvinner og menn, i samme ubrutte morslinje vil ha identisk mtDNA-sekvens. MtDNA-profiler har [...] liten identifiserende kraft, men kan likevel være et verdifullt verktøy i noen saker der prøvene inneholder svært lite DNA, for eksempel bein, tenner og hårskaft” (NOU 2005: 19, s. 17).

Det er ikke nødvendig å dvele noe mer på den overnevnte forskjellen, men det syntes nødvendig å nevne da man tester for (og benytter) mtDNA i tilfeller hvor ”kilden” inneholder lite DNA.

Da DNA finnes i alle kroppens organer, i hud, slimhinner, og i større eller mindre konsentrasjon i alle kroppsvesker, stilles politiet ovenfor en rekke mulige kilder som kan innsamles under en etterforskning eller åstedsgransking for videre DNA-analyse (NOU 2005: 19). Noen eksempler på biologiske spor som er av interesse for politiet er blod, sæd, spytt, hår, tenner, bein, vev, eller epitelceller. Epitelceller er overflateceller (fra for eksempel hud og hår), og slike celler etterlates av personer når man er borti en gjenstand eller overflate med for eksempel hånden. Urin og avføring inneholder i utgangspunktet ikke DNA, med mindre man kan finne spor av blod, derfor innhenter politiet prøver i enkelte saker hvor det synes å ha betydning. Videre er det kun sædcellene, og ikke sædvesken, som inneholder DNA (informasjon fra forelesning).

Man kan skille mellom ”gode” og ”dårlige” DNA-kilder. Blod, sæd og spytt som man kan finne i sneiper, posesnus, tyggegummi, hodeplagg, flasketuter eller andre drikkekanter, regnes som sikre DNA-kilder. Innunder ”dårlige” DNA-kilder havner typiske berøringspunkter som bilratt og dørhåndtak, hansker, hår, verktøy og mobiltelefon, og avføring, som nevnt tidligere. Hår med inntakt rot kan DNA-analyseres og er i så fall en god DNA-kilde, men uten hårroten kan man kun undersøke for mulig mtDNA og kilden beveger seg nedover verdistigen. For øvrig gir en visuell sammenlikning av hår liten mening og informasjon, i motsetning til hva man kan få inntrykk av gjennom tv-skjermen (informasjon fra forelesning).

De biologiske sporene, herunder DNA, benyttes i kriminaletterforskning for å avkrefte eller bekrefte at sporene stammer fra en bestemt person.

”Forensic DNA experts agree that while an ”inclusion” (the conclusion that an individual may have been the ”donor” of a DNA sample) is merely a statistical likelihood, an ”exclusion” (the conclusion that an individual cannot have been the donor) [...] is a virtual certainty” (Cole, 2001: 291).

Det er forskjell på inkludering og utelukkelse av personer ved hjelp av DNA. En DNA-profil kan gi en statistisk sannsynlighet for hvorvidt profilen tilhører en bestemt person, den kan ikke stadfeste med hundre prosent sikkerhet. En DNA-profil kan derimot utelukke en person med stor sikkerhet, og er dermed mer treffsikker i forhold til å peke på uskyld enn skyld. Det er viktig å være oppmerksom på at en DNA-profil kun kan identifisere en person. Den forklarer ikke omstendighetene rundt eller tidspunktet for avsettelsen av cellematerien (NOU 2005: 19).

4.4 Hvordan analyseres DNA?

Politiet sikrer DNA på åsted eller personer ved hjelp av en vattpinne. Ved personprøve for å sjekke opp mot sporprøver vil det innhentes en DNA-prøve ved hjelp av avstryk fra munnhulen (jf. NOU 2005: 19: 26). DNA-prøver er sensitiv for oversmitting og kontaminasjon (dette vil bli diskutert senere i oppgaven), og man kan dermed med enkle grep forårsake ødeleggelse og gjøre DNA-sporet uegnet for videre undersøkelse/analyse (informasjon fra forelesning).

DNA-analysering er en omfattende prosess som foregår i flere trinn. Første trinn er å ekstrahere, eller utvinne, DNA fra cellene der en rekke andre substanser må fjernes før analysen. Spormaterialet som undersøkes kan inneholde ikke-humant DNA, men det skilles ikke mellom humant DNA og ikke-humant DNA i dette trinnet av analysen. Neste trinn innebærer kvantitering og mengdebestemmelse av humant DNA i sporprøven (NOU 2005: 19, s. 17). De neste stegene i analyseprosessen velger jeg å utelate, da en slik forklaring er både komplisert og plasskrevende, og en forståelse av alle trinnene i DNA-analysen er ikke nødvendig for å forstå oppgavens tema. I hovedsak muliggjør prosessene analyser av små mengder eller delvis nedbrutt spormateriale som da kan resultere i informasjon som kan benyttes i en etterforskning.

Det skilles mellom DNA-profiler fra personer med sikker identitet, som kalles *identitetsprofil*, og profiler fra biologisk materiale, som refereres til som *sporprofil* (Ibid: 16). DNA fra spormateriale og DNA fra personer analyseres i to separate prosesser, og det er først etter resultatbehandlingen at en sammenligning av profilene kan finne sted (Ibid: 17). Ifølge sistnevnte kilde kaller man det en "match" når to profiler, for eksempel en sporprofil og en identitetsprofil, er identiske. Det legges inn sporprøver fra ukjente personer som har minst 7 alleler inklusiv kjønnsmarkøren i sporregisteret (mer om DNA-registeret senere i kapittelet). Jeg antar at en sammenlikning av en slik sporprofil og en identitetsprofil også ville bli omtalt som en "match" til tross for den ikke er identisk på alle de 11 markørene.

Den første kriminalsaken i Norge som benyttet DNA var den såkalte Mysen-saken, en sak av lignende karakter som drapet på de to engelske jentene som brakte Alec Jeffreys nyoppdagete teknikk på banen noen år tidligere. En 17 år gammel jente ble funnet voldtatt og drept i en veiskråning 25. oktober 1989 og politiet stod uten mistenkte. Det ble funnet sædceller på offeret og neste steg i etterforskningen ble dermed å få samtlige av de mannlige beboerne i Mysen til å avgi blodprøve for DNA-analyse. Innsamlingen resulterte i at en ung mann ble funnet skyldig og dømt da DNA-profilen hans matchet profilen fra sporprøven (Dahl, 2009a; Bioteknologinemda, 2005). Mysen-saken var også første gang politiet i Norge benyttet en "DNA-screening". En slik utsortering "foretas når man har en sak med et DNA-spor, men ukjent gjerningsmann. Det forutsetter at et stort antall mennesker i et gitt område eller samfunn frivillig avgir prøver til DNA-analyse som deretter sammenliknes med sporet" (Dahl, 2009a: 11). Som nevnt tidligere omtales DNA-screening som "blooding" på folkemunne i England, som synes meget treffende.

Man benytter seg som nevnt av ikke-kodende områder av DNA i etterforskning, da man skal bruke eventuelle spor for å bygge bevis og ikke videre undersøkende virksomhet, men forfatterne av *Truth Machine. The contentious history of DNA fingerprinting* (2008: 37) hevder at utviklingen beveger seg i sistnevnte retning:

"Historically, the DNA variations used in forensic analysis have been deliberately selected from "extragenic" regions, that is, regions of the genome that are not expressed as detectable, physical traits. This was in keeping with the mission of forensic DNA databases as evidence-building tools rather than investigatory ones. However, this policy is in tension with the forensically tantalizing prospect of reverse engineering a "DNA photo fit" of the appearance of the perpetrator of a crime from analysis of DNA left at the crime scene. The temptation to

exploit the potential to predict appearance from DNA patterns has proved too hard to resist, although the achievements to date have been more mundane and involve the nomination of target suspect groups for specific crimes based on physical traits or social relations that are assumed to be statistically linked to particular DNA profiles”.

Strandbakken-utvalget (NOU 2005:19, s.21) nevner også hvordan man arbeider mot “ å optimalisere eksisterende multiplexer for om mulig å analysere enda mindre mengder DNA, automatisere større deler av analyseprosessen samt ta i bruk nye markører [...] som gir tilleggsinformasjon”. Det utdypes at fra et etterforskningshold vil man i særskilt grad være interessert i markører som karakteriserer en persons opprinnelse og markører som avslører hårfarge, ansiktsform og lignende, men så langt har man ikke lykket med å finne egnede markører for rutinemessig bruk i kriminalsaker (Ibid). Senere i utredningen kan man lese:

”Det pågår forskning som innen kort tid vil gjøre det mulig å si noe om blant annet etnisk bakgrunn, hårfarge, fysiske kjennetegn og sykdommer hos den personen som DNA-sporet stammer fra. Politiet vil da kunne tegne en form for ”fantombilder” av mulige gjerningsmenn tidlig i etterforskningen, og på den måten få store fordeler i den videre oppklaringen av saken” (Ibid: 33).

Det er viktig å forstå at de overnevnte muligheter ikke er reell med dagens register, eller de analyser man benytter, dermed er slike problemstillinger ikke gjeldende, enda. Begrunnelsen for likevel å nevne det er at det sirkulerer en del misoppfattelser over hva man faktisk kan benytte DNA til, hos media så vel som befolkning. Videre viser overnevnte antydninger hvor man ønsker at utviklingen skal bevege seg og dermed er det grunn til å problematisere fremtidige muligheter.

4.5 DNA-reformens betydning.

4.5.1 Hvordan var tilstanden før reformen?

Benyttelsen av DNA var i starten begrenset til enkeltsaker, som for eksempel Pitchfork og Mysen-saken, men innlemmelsen av DNA i etterforskning har utviklet seg drastisk:

”Etter hvert som teknologien avanserte, ble digitale representasjoner av DNA-profiler lagt inn i søkbare, automatiserte registre, DNA-registre. DNA-registrets bidrag i etterforskning ligger først og fremst i at en kan foreta automatiserte søk og på den måten inkludere eller ekskludere

potensielt mistenkte i saker hvor DNA-spor er tilgjengelig. DNA-registre kan anses som en av mange moderne måter staten kan oppbevare og benytte kunnskap om borgere på, og især de suspekterte borgerne. På denne måten kan DNA-registre anses som en overvåkingsteknologi” (Williams og Johnson hos Dahl, 2009a: 9).

Bruken av DNA-analyse i straffesaker ble utredet i 1993 og det ansvarlige utvalget gikk inn for en opprettelse av et DNA-register i Norge (NOU 1993: 31). Opprettelsen av registeret skulle skje med hjemmel i lov og det ble foreslått et todelt register: en del hvor det ble registrert DNA-profiler fra åstedsfunn, hvor man ikke kunne knytte profilen til noen bestemt person (sporregister), og en del hvor det ble registrert profiler fra personer med kjent identitet (personregisteret) (Ibid). Som følge av utredningen ble § 160a i straffeprosessloven tilføyd ved lov 22. desember 1995 og DNA-registeret ble tatt i bruk fire år senere.

”Registeret kan inneholde DNA-profiler til personer som er dømt for overtredelse av straffeloven kapittel 14, 19, 22 eller 25, eller for forsøk på slik forbrytelse. Det kan foretas registrering av DNA-profiler til personer som ikke kan dømmes til straff på grunn av reglene i straffeloven §§ 44 og 46” (fra straffeprosessloven § 160a).

Personer som ble ilagt en dom på 2 års ubetinget fengsel eller mer som følge av narkotikakriminalitet, seksualforbrytelser, forbrytelser mot liv, legeme og helbred, og grove ran skulle registreres. Ved andre gangs domfellelse for samme eller tilsvarende handling var grensen satt til 6 måneders ubetinget fengsel (Dahl, 2009a: 11). Men uavhengig av straffens lengde skulle forsøk eller brudd på straffelovens §§ 192 og 195 (voldtekt), §§ 197-199 (seksuelle overgrep mot barn), § 231 (grov legemsbeskadigelse), § 233 (drap), og § 269 (grovt ran) føre til registrering (Ibid). Straffeloven §§ 44 og 46 omhandler strafferettslig tilregnelighet og kriminell lavalder, men personer som ikke kan straffes på bakgrunn av disse paragrafene kunne likevel registreres. Informasjonen som ble registrert, den enkelte personens DNA-profil, ble lagret ved hjelp av en tallkode som ikke kunne utlede annen informasjon enn identiteten til vedkommende. Begrunnelsen for en slik registrering, i tillegg til å begrense tilgangen til registeret¹, var at opplysningene i registeret ikke skulle kunne misbrukes (NOU 1993: 31).

Videre var begrunnelsen for opprettelsen av to deler i DNA-registeret at politiet skulle kunne benytte sporregisteret som et verktøy hvor man kunne lagre DNA-spor med tilknytning til

¹ Kun tre personer har tilgang til databasen (NOU 2005: 19, s.22). Videre er det etablert en saksbehandlingsløsning (Lotus Notes) hvor analysenummeret gjenbrukes sammen med person/saks opplysninger, da man må kunne koble DNA-profilene til en person/sak. Lotus Notes er en del av politiets nettverk, men kun et fåtall personer har tilgang til DNA-databasene med opplysninger om person/sak og analysenummer. Tilgang til Lotus Notes innebærer ikke tilgang til profilene (Ibid).

uløste straffesaker for så å søke dem opp mot identitetsregisteret i gjeldende etterforskning i håp om treff (Ibid).

Forventningene til DNA-registeret var høy og daværende politiavdelingssjef og prosjektansvarlig for DNA-registeret ved Kripos, Nils Moe uttalte til Aftenposten at registeret ”på sikt blir ett av de viktigste verktøy i bekjempelsen av kriminalitet. Helt på linje med fingeravtrykksregisteret”(Aftenposten 24.11.1999). I samme avisartikkel skriver forfatteren, Haakon Eliassen: ”av 17 milliarder mennesker har kun to lik DNA-kode”, og DNAets ufeilbarlige fremtoning bekreftes således for leserne. Hvor forfatteren hentet sin statistikk fra sier artikkelen ingenting om.

Men til tross for forventningene til DNA-registeret ble bruk av DNA lite prioritert av politidistriktene. Liten kunnskap innen politiet og påtalemyndigheten, om både registeret, lovgivningen, sikring og behandling av spor, trekkes frem som mulige årsaker, i tillegg til ”lav nytteverdi kombinert med relativt høye kostnader knyttet til analyse[n]” (NOU 2005: 19: 22). Et pålegg fra Riksadvokaten om at DNA-registrering skulle prioriteres, førte til økt fokus og en endring i situasjonen, og antall registrerte økte (Ibid).

4.5.2 Hva er nytt med DNA-reformen?

Straffeprosessloven § 160a ble endret ved lov 18. januar 2008 og lyder i dag som følger:

”Den som er ilagt en straff for en handling som etter loven kan medføre frihetsstraff, kan registreres i identitetsregisteret. Registrering i identitetsregisteret kan først skje når avgjørelsen er rettskraftig eller saken er endelig avgjort. Før dette tidspunkt kan prøve innhentet etter § 158 registreres i etterforskningsregisteret. Handling som det er utferdiget forenklet forelegg for, gir ikke grunnlag for registrering.

Den som ikke kan dømmes til straff for en handling som kvalifiserer for registrering på grunn av reglene i straffeloven §§ 44 eller 46, kan likevel registreres. Det samme gjelder når tilstanden har medført at vedkommende ikke har utvist skyld. [...]”.

Utvidelsen av DNA-registeret og endringen i lovverket trådte i kraft 1. september 2008 og omtales som DNA-reformen. I hovedsak har politiet fått vesentlig økt tilgang til å registrere kriminelle, i tillegg til at registerets utforming er endret. DNA-reformen åpner for muligheten til å ta DNA-prøver av alle som regnes som *mistenkt* for en kriminell handling som *kan* medføre frihetsstraff. Man kan dermed registrere personer på bakgrunn av mistanke om

straffbart forhold, men det er forskjellige registre innefor DNA-registeret. For å kvalifisere for registrering i *identitetsregisteret* har Riksadvokaten satt grensen ved 60 dagers ubetinget fengsel eller mer, uavhengig av hvilket lovbrudd som er begått, for å begrense pågangen og skape en mer håndterbar overgang (Riksadvokaten, 2008; Justis- og politidepartementet, 2009a). Regjeringen vil at også hverdagskriminaliteten skal registreres i det nye registeret for å forebygge og høyne oppklaringen denne typen kriminalitet (Justis- og politidepartementet, 2009a).

Nedenfor følger en forklaring på de fire registrene som sammen danner DNA-registeret, hvorav to registre er lagt til som følge av reformen.

DNA-registeret består av:

- *Identitetsregisteret* hvor man vil registrere DNA-profiler fra personer med kjent identitet som er ilagt straff på mer enn 60 dager ubetinget fengsel, uavhengig av type lovbrudd (jf. Riksadvokaten, 2008).
- *Etterforskningsregisteret* hvor man vil registrere DNA-profiler fra personer som ”med skjellig grunn mistenkes for en straffbar handling som etter loven kan medføre frihetsstraff” (Justis- og politidepartementet, 2009a). Dette registeret ansees som et midlertidig internt arbeidsregister for politiet, og opplysningene slettes hvis den mistenkte frifinnes eller på annen måte sjekkes ut av saken (Ibid).
- *Sporregisteret* hvor man vil registrere opplysninger om personer med ukjent identitet som antas å ha tilknytning til uopklarte straffesaker (Ibid). Profilene som blir lagt inn i sporregisteret må ha minst 7 alleler/markører inklusiv kjønnsmarkøren, i motsetning til de tre andre registrene som vil inneholde fullstendige profiler da man sikrer profilen fra den aktuelle personen (informantopplysning).
- *Eliminasjonsregisteret*² hvor personer som regelmessig kommer i kontakt med åsteder og bevismateriale kan registreres, som for eksempel ansatte i politiet og analyseinstitusjoner. ”Formålet med registrering er å unngå at profilen til personer som ikke har tilknytning til den straffbare handling, blir registrert i sporregisteret” (Påtaleinstruksen § 11a-2). Registrering av eliminasjonsprofil er frivillig (Ibid).

² DNA registeret består ”offisielt” av identitets, etterforsknings- og sporregisteret. Disse tre er gjensidig søkbare (Påtaleinstruksen § 11a-3). Jeg velger å nevne eliminasjonsregisteret da dette også er et register med DNA-profiler, men det er basert på frivillighet og uten konsekvenser for personene som registreres.

Reformen har sørget for en sentralfinansiering av kostnadene for analysering av DNA-prøver og regjeringen satte av 66.1 millioner kroner til satsing på DNA i 2008, og 103.4 millioner i 2009 (NOU 2005: 19; Justis- og politidepartementet, 2009a). Endringene som DNA-reformen har medført gjør at de norske reglene er ”mer på nivå med reglene i våre naboland” (Justis- og politidepartementet, 2009a). Internasjonalt samarbeid med det formål å oppklare ”grenseoverskridende kriminalitet” anses som sentralt og DNA-analyser er et viktig virkemiddel (NOU 2005: 19: 54). ”Dersom det enkelte land beholder analyseresultatene for seg selv, kan det internasjonale politisamarbeid bli skadelidende” (Ibid). Derfor er det vesentlig at det norske registeret lever opp til registrene i andre land. I følge Justis- og politidepartementet (2009a) vil man arbeide for at Norge skal slutte seg til Prüm-samarbeidet hvor 16 EU land, deriblant Finland og Sverige, er medlem. Et medlemskap vil gi tilgang til alle DNA-registrene i Prüm-landene (Ibid).

4.6 England og Wales som storebror og veiviser.

England og Wales sitt nasjonale DNA register (NDNAD) er det eldste og største av sitt slag og består av over 5 1/2 millioner ”subject sample profiles” (GeneWatch, 2010; Lynch m.fl., 2008: 143; Newburn & Neyroud, 2008: 86). I overkant av 5 % av befolkningen er registrert (Ibid). England og Wales iverksatte en omfattende DNA-reform (the Home Office DNA Expansion Program) i april 2000. Målet med reformen var å innhente DNA-profiler fra alle aktive kriminelle innen mars 2004, som ble estimert til 3 millioner (Lynch m.fl., 2008). ”The DNA Expansion Program was based upon a claim that once the population of the NDNAD approached 3 million, every “active offender” would have been profiled” (Ibid: 150).

Tidsfristen ble brutt med ett år, men i 2005 hadde reformen nådd sitt mål. De totale investeringene fra DNA-registerets begynnelse og frem til 2005 er estimert til £300 millioner (McCartney, 2006a: 55), og i følge GeneWatch (2010) har tallet steget til £430 millioner i 2009. Det nye målet er å holde DNA-registeret oppdatert og dermed tilføye profilene til ”kriminelle nykommere” så raskt som mulig (Lynch m.fl., 2008: 150). I tillegg til å være det største registeret, kan England og Wales vise til den mest liberale lovgivningen i forhold til hvem som kan registreres (Dahl og Lomell, 2009). ”In addition to a criminal database, the NDNAD is a police register of people who, by virtue of having come under police suspicion, are deemed more likely to offend in the future than the population at large” (Lynch m.fl.,

2008: 151). Analyser av selve NDNAD populasjonen har ført til bekymringer rundt hvem som registreres, da det er en høy andel av de personer som tiltrekker uforholdsmessig mye oppmerksomhet fra politiet i kraft av å tilhøre grupper som anses som "usual suspects" (Ibid). Etter en lovendring i 2004 ble DNA-profiler av om lag 230 000 ungdommer (mellom 10 og 18 år) lagt inn i registeret (Ibid). Den stadig mer liberale lovgivningen rettferdiggjøres med muligheten til å oppdage kriminelle tidlig:

" [by lowering the threshold for entry onto the NDNAD it] will allow offenders to be detected at an earlier stage than would previously have been possible, prior to any charges being brought, with corresponding savings in police time and cost" (NDNAD Annual Report hos Lynch m.fl., 2008: 152).

Frivillig registrering i NDNAD er mulig gjennom samtykke, men vedkommende kan ikke senere trekke tilbake samtykket (GeneWatch, 2010). Det vil si at samtykke til for eksempel DNA-screening medfører at du vil bli en del av registeret fra innsamling og til hundre år etter din død (Lynch m.fl., 2008: 149). Til tross for at DNA-registeret har vokst med 2,5 millioner profiler siden måltallet med reformen ble nådd i 2005 er oppklaringer som følge av DNA fortsatt på om lag 0,37 % (GeneWatch, 2010).

4.7 Påstander om DNA og DNA-reformens effekter.

Justisminister Knut Storberget fremhever DNA-reformen som "en av de viktigste sakene i min tid som statsråd, [som] vil føre til at vi både oppklarer mer og forebygger bedre" (Justis- og politidepartementet, 2009a) og han omtaler den som "en revolusjon" (VG, 13.5.2009). DNA forventes å skulle bidra til "økt sikkerhet og trygghet, både på et mikro og et makronivå", da den skal bekjempe og forebygge både nasjonal og internasjonal kriminalitet, i tillegg til å virke forebyggende på den enkelte lovbrøyer (Dahl, 2009a:1).

Odelstingsdebatten (Forhandling i Odelstinget, 13.12.2007) som fant sted før lovendringene ble vedtatt og iverksatt gir et inntrykk av de politiske forventningene til hva DNA-reformen vil bety for kriminalitetsbekjempelsen. Breen (Ap) uttaler blant annet:

"Vi holder det vi lovte. Vi har en regjering som er handlekraftig og leveringsdyktig. [...] Lovforslaget vi kommer til å levere her i dag, vil være helt avgjørende for at politiet skal

kunne oppklare mer kriminalitet, både den alvorlige, grove kriminaliteten og det som vi kaller hverdagskriminaliteten. [...] vi har en altfor lav oppklaringsprosent for de mindre alvorlige forbrytelsene, som for eksempel vinningsforbrytelser [...] Det er i den sammenheng grunn til å være optimist med hensyn til å få en betydelig høyere oppklaringsprosent med utvidelsen av bruk av DNA”.

DNA-reformen forventes å ha en positiv effekt på oppklaringsprosenten innen alle typer lovbrudd, men da med spesiell vekt på hverdagskriminaliteten. Videre vil denne effekten ha en positiv innflytelse på tilliten befolkningen har til politikerne, som viser handlekraft og oppfyller løfter, og politiet som opprettholdere av lov og orden. Horne (Frp) uttaler:

”Denne utvidelsen av bruken av DNA-registeret er et veldig viktig verktøy hvis politiet skal ha mulighet til å bekjempe kriminalitet. [...] En slik lovendring vil bidra til å oppklare flere kriminelle handlinger, forebygge kriminalitet og ikke minst skape et tryggere samfunn. Dette viser all erfaring fra andre land” (Forhandling i Odelstinget, 13.12.2007).

DNA-reformen fremmes som et verktøy i bekjempelsen av kriminalitet som skal føre til høyere oppklaring, forebygging av kriminalitet og et tryggere samfunn. Når man referer til andre land er det særlig Storbritannia som trekkes frem og den positive effekten bruk av DNA skal ha resultert i der. ”England er et av de landene som har gått lengst når det gjelder bruk av DNA-teknologi i etterforskning av straffesaker, og det er ingen tvil om at DNA-analyser har vist seg å være et meget effektivt etterforskningsredskap” (NOU 2005: 19: 48).

Oppfattelsen av DNA har ikke endret seg siden opprettelsen av det norske registeret i 1995 hvor DNAs ufeilbarlighet ble trukket frem: ”[Registeret vil] gi økt rettssikkerhet til mistenkte, ettersom DNA-informasjon gir en nøyaktig identifikasjon – uten muligheter for forveksling” (Rui (Ap) til NTB, 26.10.1995). I Aftenposten (7.2.2010) kunne man lese at ”risiko[en] for å forveksle to personers DNA er 1 til 100 millioner”. DNA fremmes som en sikker identifiserer uten feilmargin, eller de feilmarginer som presenteres bygger oppunder oppfattelsen av DNA som noe sikkert. Det kan virke som at det forventes at DNA skal kunne utlede skyld i straffesaker med like stor statistisk sannsynlighet som det hevdes den kan identifisere en person. Å påvise identitet, og å påvise skyld er ikke det samme, som nevnt tidligere.

Utvidelsen av DNA-registeret fremmes som en nødvendighet for å påvirke oppklaringen, spesielt med tanke på hverdagskriminaliteten. Et større register skal bidra til oppklaring, da politiet kan undersøke en større mengde personer og saker opp mot hverandre: ”Søk i [DNA-registre] gir allerede vesentlige bidrag til oppklaring av mange typer straffbare forhold, og denne effekten øker etter hvert som antallet registrerte profiler øker” (NOU 2005: 19: 14).

Foreventningene til DNA og DNA-reformen blir drøftet i større omfang i kapittel 6 i oppgaven, men informasjonen ovenfor gir et inntrykk av hva DNA-reformen, og dermed politiet, må forsøke å leve opp til.

Kapittel 5. DNA og etterforskning.

I kapittelet som følger skal det ses nærmere på hvordan DNA benyttes i etterforskning og hvordan reformen har påvirket etterforskning. Et overliggende tema i oppgaven er idealer versus realiteter i forhold til DNA og etterforskning. Nedenfor vil jeg beskrive de realitetsutfordringer som politiet møter under en etterforskning og hvordan bruken av DNA arter seg i praksis. For at jeg på en mest mulig oversiktlig måte skal kunne beskrive DNAets kompleksitet som kriminalteknisk bevis, og de utfordringene politiet møter i løpet av en etterforskning vil jeg ta leseren med på DNAets "reise" gjennom systemet, fra et åsted til en rettssal.

Enhver etterforskning starter som oftest med at publikum anmelder en hendelse til politiet eller at politiet selv tar affære. Det er på dette tidspunktet man skal vurdere om man skal innhente DNA-spor fra åstedet, som kan være alt fra en bil eller et hus, til et menneske. Det er som oftest ordenspatroljene som samler inn DNA-spor, med unntak av de mer alvorlige ugjerninger som krever en mer grundig gjennomgang. I slike tilfeller utføres åstedsgranskingen av kriminalteknikere og blir av en vesentlig forskjellig karakter. DNA-sporene sendes så til RMI som foretar en analyse av sporene og utfallet av analysen har betydning for hvorvidt DNAet kan bli å betrakte som et DNA-spor/bevis eller om reisen stopper der. Hvis DNAet har betydning for etterforskningen (og helheten har den nødvendige tyngden) vil hendelsen til slutt retterføres og en dommer vil avgjøre om etterforskningen holder mål. En domfellelse fører til at den dømtes DNA-profil lagres i identitetsregisteret hvor den kan sjekkes opp mot både nye og gamle straffesaker som er under etterforskning. Men allerede ved mistanke kan en DNA-profil legges inn i etterforskningsregisteret og sjekkes opp mot andre saker.

Informantene forklarer at man i løpet av reisen hele tiden må vurdere om DNA er et passende verktøy i etterforskningen. I enkelte tilfeller fraskriver politiet seg muligheten til å benytte andre verktøy hvis DNA først er valgt, da de som oftest ikke har ubegrenset mulighet til å gå tilbake til et åsted hvis det viser seg at det materialet man har samlet inn ikke kan benyttes:

"[The] background against which the investigator operates is always changing with time, and often very quickly. Evidence which may be easily available today may be difficult to obtain tomorrow and have disappeared irrevocably the day after" (Kind hos Fraser og Williams, 2009: 281).

Tidsperspektivet gjør et åsted mindre verdifullt da en rekke nye personer kan ha kommet og gått, og dermed lagt igjen sitt merke på stedet som igjen vil viske bort mye av det som en gang var av interesse. Politiet må dermed gjøre en tilfredsstillende undersøkelse og velge det riktige verktøyet første gangen da de ikke kan forvente å få en ny mulighet. De meget alvorlige forbrytelsene er å regne som et unntak fra dette da åstedet gjerne blir skjermet, men det er ikke slike saker som dominerer politiets etterforskning da de forekommer i mindre grad. Det ovenfor skisserte hendelsesforløpet vil jeg nå ta for meg i større omfang og de utfordringer som synes betydningsfulle for en helhetlig forståelse vil bli drøftet.

5.1 Innhenting av DNA-spor og åstedsgransking: 'å lete etter nåla i høystakken'.

5.1.1 Ordenspolitiet (politipatruljens) rolle som sporhunder.

Som nevnt ovenfor er det stort sett ordenspatruljen som innhenter spor og foretar den første, og ofte eneste, vurderingen av et åsted, da det er hverdagskriminaliteten som dominerer. DNA-reformen er i særlig grad tilrettelagt for å påvirke oppklaringen av hverdagskriminaliteten. Blant annet betyr det at ordenspatruljen skal innhente DNA ved alle typer ugjerninger hvis muligheten er tilstede og loven tillater det. De skal ha et "DNA-kit"³ tilgjengelig som gir dem anledning til å innhente DNA for videre analyse, og foreløpig tilsier retningslinjene at det skal tas et snitt på 3 sporprøver per åsted eller undersøkelse (informantinformasjon). Men man skal fortsatt foreta en vurdering på hvorvidt det vil være mest hensiktsmessig å undersøke for DNA eller for eksempel fingeravtrykk, og det nye verktøyet skal ikke overskygge de mer innarbeidede metodene.

"Jeg kan si litt generelt om utviklingen ... og det ene er jo det at det har blitt samlet inn masse spor, kvaliteten på det som har blitt samlet inn er ikke alltid like bra. Det vil si at vi sliter med to forskjellige ting da, det ene er at de mannskapene, altså patruljemannskapene, som er ute på innbruddsåstedene og – de er blitt flinke til å ... samle inn DNA, de bruker disse vattpinnene, og de vasker av håndtak og ..., men de gjør kanskje litt for mye av det, og så er de ikke nok kritiske til om det er reelt å finne noe der de vasker. [...] ender opp med en blandingsprofil [...] en formidabel jobb å analysere det for analyseinstitusjonen. Og så er det et annet forhold

³ Et DNA-kit inneholder nødvendig utstyr til å foreta avstryk på åstedet for å finne DNA-spor og til å emballere funnene korrekt slik at oversmittingsfaren blir minst mulig (informasjon fra informant).

og det er det at hvis en skulle sikre såne spor så måtte man da ha tatt referanseprøver av alle de som, de andre som har vært og tatt der, og det medfører jo veldig mye ekstra arbeid og kostnad og derfor så er vi nå inne i en fase der vi må gå inn og sørge for en bedre kvalitet på det som blir sikret og vi må rett og slett ha en slags kvalitetskontroll [...]”.

Et uforutsett resultat av den økte fokuseringen på DNA som reformen har ført med seg kan muligens omtales som en *overfokusering* blant politifolk. Om det er fordi det er enklere å undersøke for DNA og oppfattes som tidsbesparende, eller om det er fordi DNA oppfattes som sikrere er for tidlig å uttale seg om, men sitatet ovenfor antyder at man ser en tendens til at man velger bort andre tilgjengelige verktøy til fordel for DNA. Det er ikke bare å bruke de tre vattpinnene og håpe på resultater, man må også vurdere hvor det er sannsynlig at gjerningspersonen har etterlatt seg DNA. Det er lite hjelp for den videre etterforskningen hvis politipatruljene ikke kan ta veloverveide beslutninger ved granskningen av et åsted.

”[...] det er jo det som har blitt problemet og ikke sant, du har fått DNA og det er det vi skal sikre og så glemmer dem de tradisjonelle tekniske sporene, fingeravtrykk og sånn er ofte komplisert, da må du frem med noe pulver og du må gjøre noe rart, så det, og da dropper dem det”.

Informantens utsagn underbygger antakelsen om at det nå fokuseres for mye på DNA, og antyder at innsamling av DNA-spor oppfattes som tidsbesparende når det sees i forhold til blant annet fingeravtrykksundersøkelser. Det antydes at man velger ’vattpinnen fremfor pulveret’ da det genererer mindre arbeid, og dette kan skade den videre etterforskningen. Hvis resultatet etter sporanalysen blir negativt vil man da stå uten noe i tilfeller hvor man kanskje kunne funnet et fingeravtrykk eller andre ledetråder hvis andre verktøy hadde blitt benyttet også.

”Det som er utfordringen for dem ofte, det er jo at dette er jo bare en liten del av jobben deres egentlig kanskje ute på et åsted da. [...] en uniformert patrulje, som er ute og skal løse alle oppdrag, de flyr i fra trafikkuhell sant til en voldssituasjon, der skal de kanskje og sikre noe spor samtidig skal de ta seg av fornærmede, ta seg av de som blir mistenkt eller siktet senere og samtidig ta vare på et åsted [...] pluss at når de er på en plass så er det noen som maser på dem at de må snart bli ferdig for det er et nytt åsted eller en ny situasjon som venter, og enkelte situasjoner må de jo på en måte prioritere, det er jo hele tiden, så de er nok litt sånn, jeg tror nok ofte det går på at de blir dratt mellom forskjellige interesser”.

Ovenfor kommer en mulig forklaring på hvorfor man velger bort andre tilgjengelige verktøy til fordel for DNA. Har man muligheten til å utføre en åstedsundersøkelse som kan være tidsbesparende når arbeidspresset er stort så vil det trolig oppfattes som mer effektivt. Det

synes viktig å huske at de uniformerte politipatruljene nettopp har mange ulike roller og er borti en rekke forskjellige saker, men det er sjeldent de følger sakene videre og ser resultatet av undersøkelsene de har utført. De anser kanskje DNA som et middel som bringer dem nærmere målet om en raskere gjennomføring av arbeidsoppgavene, i motsetning til etterforskerne som ser på DNA som enda et mulig middel som kan bringe dem nærmere målet: oppklaring. Et middel som skal vurderes i forhold til nytteverdien og ikke tiden man har til rådighet.

Maguire (2008) viser til arbeidsdelingen i politiet, hvor etterforskning er adskilt fra annet politiarbeid. En, eller flere, etterforskere har gjerne muligheten til å konsentrere seg om en bestemt sak, eller flere saker innenfor samme område (narkotikalovbrudd, sedelighetssaker eller vinningskriminalitet for eksempel). Politiarbeid i ordenstjenesten handler i stor grad om å ”håndtere mennesker” (Finstad, 2000: 45). Ordenspolitiet er tilgjengelig for publikum og arbeidet deres er gjerne ”bruddstykkearbeid”, da det ofte er hendelsesstyrt (Ibid).

Henvendelsene de får viser et mangfold som favner alt fra:

”bråkete ungdommer, hunder som blir borte eller bjeffer, naboer som klager over høy musikk, [...] vold på offentlig eller privat sted, passasjerer som stikker av fra drosjeregningen, ran, mistenkelige personer, innbrudd, [...] trafikkulykker, transport av fulle folk og psykiatriske pasienter [...] [til] andefamilier på farlige veier” (Ibid: 47).

Dette kan benyttes for å underbygge hvorfor politipatruljene anvender verktøy som kan anses som tidsbesparende i sine åstedsgranskinger, og hvordan verdien av DNA som verktøy kan være forskjellig for ordenspatruljen og etterforskerne.

5.1.2 Å velge ’vattpinnen fremfor pulveret’, jakten på det unike.

En utfordring ved DNA kan hevdes å være hvor ”enkelt” det er å innhente DNA-prøver, som resulterer i at man velger bort andre metoder eller verktøy som i mange tilfeller kan resultere i at viktige spor aldri blir oppdaget, eller går tapt. Til tross for at DNA-spor kan oppdages ved hjelp av en vattpinne og i den forstand oppfattes som lett å innhente, er det fortsatt komplisert å analysere og bruke i etterkant av innsamlingen. En slik innfallsvinkel bringer oss videre til hvorfor det er problematisk hvis man satser for sterkt på DNA som det sikre kortet i en etterforskning.

”Det er veldig vanskelig å finne noe DNA på et åsted hvis ikke du har noe helt konkret å lete etter, sant. Og et åsted, altså ifra såkalt hverdagskriminalitet da, det er jo enten en bil, en bolig, en forretning, bedrift og det er jo normalt da på plasser som det er folk naturlig, som jobber der, bor der, så med mindre du har noe helt spesifikt å gå etter, altså type blod eller spytt eller ... Så er det ikke så lett å vite egentlig hvor, sant, så det er jo det som blir utfordringen. Det er så lett å si at vi kan bare sikre noe DNA men du må, du må jo vite hva du skal eller hvor du skal lete”.

På et åsted gjelder det å finne hvor gjerningspersonen(ne) kan ha avsatt spor i løpet av den tiden vedkommende oppholdt seg der. Når man leter etter noe som ikke er synlig kan det være utfordrende å vite akkurat hvor man skal satse på at vattpinnen gir brukbare resultater. Finner man blod, sæd eller spytt så regnes det som et sikkert kort:

”Altså, blod er jo veldig sikkert da, det er veldig sjeldent det er delingsprofil i blod for eksempel, da må jo to stykker ha blødd [på samme sted]”.

Men som oftest er det snakk om epitelceller, som kan stamme fra hud, overflate eller slimhinner blant annet, uten at man kan konkludere nærmere. Slike celler etterlates av samtlige personer som har vært på åstedet i tillegg til at epitelceller ikke er synlig, og det å skulle finne frem til den mistenktes spor er dermed enklere sagt enn gjort.

”Derfor så er det jo også utfordringen å sikre det, og sikre [...] og sikre på de rette stedene ikke sant. For sant det er ikke noe vits i å gå og ta avstryk i hytt og pine, på vegger og tak ikke sant. Du må gå dit hvor [...] du ser at noen har holdt på med et eller annet, ikke sant”.

Gjerningspersonen har kanskje tatt i dørhåndtaket, men et avstryk fra håndtaket vil likevel sannsynligvis være helt verdiløst som spor fordi dørhåndtaket også er benyttet av alle andre personer som har vært på åstedet. En av informantene poengterer:

”det er ikke akkurat som på CSI der DNAet flyr gjennom luften, sånn er det jo ikke”.

Det å lokalisere et brukbart DNA-spor er utfordrende og det krever mer enn et tilfeldig avstryk med en vattpinne.

”Det er jo det som er, at en prøver å finne det *unike* – altså gå etter det som en tror er unikt for den gjerningspersonen som har vært der [...] det er sånne ting en må ha fokus på”.

Hva som er unikt for en gjerningsperson kan variere på de forskjellige åstedene. Ved å fokusere for mye på DNA-spor kan man potensielt overse et fingeravtrykk i en vinduskarm, et fotavtrykk i et støvete område, eller et brekkmerke som kan fortelle noe om redskapene gjerningspersonen har benyttet seg av. I en intervjusamtale trekkes blant annet fordelene ved

fingeravtrykk frem for å underbygge hvorfor det kan være problematisk å velge DNA til fordel for andre typer spor:

”fingeravtrykk er jo egentlig mye bedre, for sitter det et fingeravtrykk et sted så er det fordi du har tatt der, det er ingen som tar med fingeravtrykket ditt et sted. Da skal du være, da skal du vite hva du gjør og være veldig utspekulert og for å få til det, da skal du faktisk ha tatt en avstøpning”.

Hvis fokuseringen på DNA fører til at fingeravtrykk nærmest ubevisst blir skjøvet til siden, fordi fingeravtrykksundersøkelser krever mer arbeid, kan verdifulle spor forbli ukjent. Jeg sier ubevisst fordi, som nevnt ovenfor, når en ordenspatrulje svarer på et av en rekke anrop og skal ta med seg noen prøver før de drar videre, så velger man kanskje å konsentrere seg om det arbeidet som går raskest og krever minst. Men samtidig blir antakelsen om tidsbesparing og effektivitet ukorrekt da en ”god” DNA-prøve krever en del av personen som tar den hvis prøven skal føre frem til en brukbar analyse. Jeg vil komme tilbake til analyseringen av DNA-sporene senere i kapittelet.

”Det er viktig at man vet at DNAet er fra riktig person sånn at vi har sånn dobbelt-sikring så når vi tar DNA så tar vi også fingeravtrykk så det følges av, på samme skjema”.

Informanten underbygger viktigheten av å benytte andre verktøy sammen med DNA hvis muligheten er tilstede. For å ”dobbel-sikre” bør man ta både DNA og fingeravtrykk slik at man kan være sikker på hvem som tilhører hvilke prøver. Det er her snakk om de sakene hvor man har en kjent mistenkt som man da tar DNA-prøve av for å sjekke opp mot eventuelle spor fra åstedet.

På spørsmål om DNA kan ha endret politiets arbeidsmetoder nedspilles DNAets rolle i etterforskningsarbeidet og en informant hevder at metodene er de samme:

”Ja fingeravtrykk og DNA, det er jo liksom – det er jo samme. I forhold til etterforskning. Så vi jobber jo på akkurat samme måte”.

Men de tidligere uttalelsene i teksten kan tyde på det motsatte. Hvis DNA blir valgt fremfor for eksempel fingeravtrykk, og at DNA øyensynlig forenkler åstedsarbeidet, kan det tolkes i så måte at arbeidsmetodene faktisk er i endring. Det foreløpige fokuset har lagt på åstedsundersøkelser utført av politipatruljene da:

”det [sier] jo seg selv at et innbruddsåsted blir ikke undersøkt sånn som vi undersøker et drapsåsted. Det er veldig stor forskjell på den typen undersøkelser”.

Etterforskningsarbeidet etter alvorlige kriminelle handlinger har ikke de samme restriksjonene, tids- og ressursmessig, og de utføres av personer (krimteknikere) som har en helt annen kompetanse enn det den gjennomsnittlige politimann innehar. Hvis kriminaltekniske bevis får en økende betydning i en kriminalsak, kan man påstå at kunnskapen om kriminalteknikk blant politiet generelt må økes.

”Unge politifolk som jobber ute på gaten de tenker veldig sånn der og da, operativt [...] pluss at de har veldig – ingen..., liten etterforskningserfaring – bakgrunn så de er ikke alltid klar over hva som egentlig kreves for å dømme noen”.

Det er et poeng at kvaliteten på en videre etterforskning kan være avgjort av dem med minst erfaring i forhold til hva som kreves. Forskjellen på ordenspatroljene, og etterforskere og krimteknikere kan henvises tilbake til eierskapet til den enkelte saken. Etterforskerne og krimteknikerne får stort sett fulgt den saken de er satt på hele veien fra anmeldelse til oppklaring eller henleggelse, mens ordenspatroljene beveger seg raskt videre til neste problemstilling og de får sjelden tilbakemelding på hva arbeidet deres resulterte i.

5.2 DNA-analysen og betydningen av DNA i den videre etterforskningen.

Da har man kommet til den neste etappen i reisen som synes mer omfattende og vil derfor ta større plass. Selv om politiet finner DNA-spor på et åsted så betyr det ikke mer enn at en person har vært i området, det er nå det virkelige arbeidet starter. Etterforskerne må fortsatt redegjøre for hvordan DNAet havnet på åstedet og under hvilke omstendigheter. For å nærme seg en oppklaring må man utelukke oversmitting eller planting, man må finne en mistenkt som matcher profilen, man skal utelukke personer og spor som er uinteressant, og man skal innpasse de tekniske funnene i den taktiske etterforskningen. Det er den samlede etterforskningen som skal føre frem mot en oppklaring, og det er viktig å fokusere på helheten. De utfordringene politiet står ovenfor i forhold til den videre etterforskningen skal utdypes nedenfor.

5.2.1 Selve analysen.

Først og fremst må DNA-sporene sendes til rettsmedisinsk institutt (heretter RMI) hvor selve DNA-analysen blir foretatt. Foreløpig er det kun RMI som utfører DNA-analyser til bruk i kriminalsaker og DNA-reformen har økt arbeidsmengden deres i vesentlig grad. Det er for øvrig bevilget penger til forberedelse av et nytt offentlig analyseinstitutt ved Universitetet i Tromsø (Dahl, 2009a; Forhandling i Odelstinget, 13.12.2007), men jeg forholder meg til realiteten for politiet med utgangspunkt i de retningslinjene som er gjeldende nå. I det siste intervjuet mitt som ble foretatt på nyåret da reformen var over i sitt andre leveår, var det tydelig at RMI ikke klarer å imøtekomme den økende mengden spor som krever analyse.

Fordi det ikke lenger er de samme begrensningene i forhold til hvilke saker som skal testes opp mot DNA og ”alt” skal sendes inn til analyse, blir pågangen hos RMI enorm, og som det vil vise seg så kan man spare seg for en rekke av henvendelsene. Den typen arbeid RMI bedriver krever stor kompetanse og det vil nødvendigvis ta tid for å lære opp nye medarbeidere som kan kompensere for pågangen.

”Jeg tror faktisk, sist jeg fikk høre, jeg tror faktisk det er liggende DNA fra januar (Intervju foretatt i juni). Så det begynner jo å bli ... fem måneder”.

Sitatet gir et innblikk i hvordan en etterforskning må belage seg på lange ventetider i forhold til tilbakemelding på en DNA-analyse. Informanten arbeidet i hovedsak med hverdagskriminalitet, et område av særskilt interesse for reformen, men på samme tid et område med liten prioritet i forhold til sporanalyse. Det er kun saker av spesiell interesse eller alvorlighet som får prioritet hos RMI og da går ventetiden drastisk ned. Man kan få svar i løpet av 24 timer til to uker, alt etter hvor viktig man anser sporene for den videre etterforskningen og selve kriminalsaken (informantopplysninger). Man kan se antydning til en slags *rangstige* ut ifra de svarene informantene gir, hvor sedelighet, drap og alvorlige voldssaker alltid har hatt prioritet, også før reformen. På neste steg finner man organisert kriminalitet og narkotika, og nederst på rangstigen havner hverdagskriminaliteten. De ”vanlige sakene” vil sjeldent regnes som særskilte nok til å få prioritering og etterforskningen vil dermed som oftest kunne dra ut i månedsvis. Hvorvidt det er mulig å effektivisere etterforskningsarbeidet i disse sakene ved hjelp av DNA kan man dermed stille spørsmålsteget ved. En gjerningsperson som bedriver ”småkriminalitet”, eller såkalt hverdagskriminalitet,

kan sannsynligvis få unnagjort en del mer ugjerninger på noen måneder og saksmengden vil trolig øke raskere enn den første saken lot seg løse.

”Veldig ofte på sånne sporprøver så får vi svar at det ble ikke påvist noe humant DNA og det blir ikke analysert. Det er jo det vi som oftest får til svar, at det er for lite DNA, humant DNA til å foreta en analyse. Men i en alvorlig sak så kunne de kanskje gått videre og funnet, men da blir det en mye mer omstendelig prosess. Og i disse her tyveri sakene, disse daglige, så legger en ikke så mye arbeid i det for å finne – det tar for mye ressurser. Og de har jo, det har jo hopet seg opp litt der inne, de har ikke kapasitet”.

Det første RMI analyserer er hvorvidt det finnes humant DNA i sporprøven de mottar, og hvis svaret er negativt vil man ikke arbeide noe videre med sporet hvis ikke det er en spesiell og/eller meget alvorlig sak. At politiet stort sett får en negativ tilbakemelding på de prøver som bli innsendt forteller oss at suksessraten til DNA som bevis må justeres noe ned. Igjen kommer man tilbake til begynnelsen og selve innsamlingen av DNA-prøvene. Hvis ikke det blir gjort en tilfredsstillende jobb i første ledd vil det få konsekvenser videre. DNA er et skjørt spor og blir lett kontaminert og dermed ubrukelig. Når analysen av et DNA-spor koster ca 1000 kroner⁴, en kostnad som etter reformen dekkes sentralt og ikke av det enkelte politidistrikt, blir spørsmålet om man skal fortsette å sende inn spor i så store mengder for å finne noen få gode prøver, spesielt i saker som ligger lavt på prioriteringslisten i utgangspunktet. I mange tilfeller vil man da ha kastet en større pengeandel på et problem som fortsatt vil forbli uoppklart.

Men for å diskutere analysesvarene videre må vi ta for oss kontaminasjon, oversmitting, blandingsprofiler, delprofiler og annet som kan virke inn på analysen av DNA-sporet, og betydningen av sporet for den videre etterforskningen.

5.2.2 Blandingsprofiler/delprofiler.

En informant påpeker forskjellen på idealet og realiteten ved å henvise til tv-serien CSI:

”De får jo ikke bare en match, de får perfekt match de. Det er jo ikke sånn i virkeligheten, men det er jo – det er jo litt sånn da, altså CSI er jo ikke noe, det er ikke sånn – det er ikke tatt ut av løse luften. Det er bare at ting går mye fortere og det blir mye bedre resultat og så trekker de noen konklusjoner som er rimelig voldsomme... de finner ut hva alt er og... sånn er jo ikke virkeligheten”.

⁴ Estimert kostnad i NOU 2005: 19 og nevnt i intervju av to informanter.

I de prøvene hvor man kan påvise humant DNA vil som oftest RMI sin videre analyse resultere i en ufullstendig DNA-profil og ikke en ”perfekt match”. I følge NOU 2005: 19 (s. 17) kaller man det en match når to profiler som sammenlignes, for eksempel en sporprofil og en identitetsprofil, er identiske. Men da legger man til grunn at man har en fullstendig profil i sporprøven også, som trolig betyr at man har analysert blod eller sædspor for eksempel. Epitelceller, for eksempel, vil sannsynligvis gi en ufullstendig profil (delprofil) som betyr at man i analysen ikke lykkes å påvise typbare alleler for de ti som kreves for en fullstendig profil (Ibid).” Årsaken til delprofiler kan være at det er lite og/eller dårlig DNA i prøven” (Ibid: 17). Et spor som gir en ufullstendig DNA-profil vil ikke kunne gi en match som beskrevet ovenfor, men indikere at den mistenkte kan ha vært på stedet da profilen stemmer overens med de allelene som analysen frembrakte.

”I de tilfellene der man etter en analyse ender opp med en delprofil, vil den identifiserende kraften ved en match mellom en personprofil og den inkomplette profilen alltid være redusert. Reduksjonen av den statistiske vekten vil stå i direkte sammenheng med hvor mange [markører] man ikke har lyktes å type” (Ibid:17,18).

Man kan oppnå en fullstendig profil ved å øke følsomheten ved analysen og dette gjøres i alvorlige saker hvor alle spor synes avgjørende, men beviset vil uansett være svekket på grunn av den prosessen DNA-materialet utsettes for (Ibid).

”Bedømmelsen av ”vanskelige” blandingsprofiler og delprofiler krever høy grad av ekspertise, teoretisk så vel som praktisk. Ved typing av prøver som inneholder DNA fra flere personer eller lite, eventuelt degradert DNA, kan det forekomme tekniske fenomener som innvirker på analyseprosessen. Slike prøver gir ofte typeresultater som er vanskelige å bedømme mht. om resultatet avspeiler alle alleler i prøven. I henhold til vedtatte faglige kriterier må de vurderes nøye for å avgjøre om det er grunnlag for å anvende dem og hvilken vekt disse skal tillegges. Disse forholdene må også tas i betraktning når slike sporprofiler sammenliknes med andre profiler. Det skal imidlertid presiseres at de falske resultater man eventuelt får og de feilbedømmelser man gjør, alltid fører til falske utelukkelse i det man får en profil som inneholder en eller flere feil. I og med at den DNA-profilen hver av oss har kan anses unik, vil ikke en feiltyping føre til at en sporprøve gir falsk match” (NOU 2005: 19: 18).

I den offentlige utredningen fremheves det at en blandingsprofil eller delprofil ikke vil kunne føre til en falsk match, de vil alltid føre til en falsk utelukkelse, altså en mulig utelukkelse av en skyldig, og ikke økt mistanke mot en uskyldig.

Men hvis en mistenkt matcher de alleler som analysen frembrakte og delprofilen (eller blandingsprofilen) benyttes som et indisium for å vise mulig skyld hos den mistenkte, kan ikke delprofiler (og blandingsprofiler) da også føre til en falsk inklusjon (falsk positiv)?

Anvendelsen av ufullstendige DNA-prøver vil også bli adressert avslutningsvis i kapittelet i forbindelse med de statistiske beregninger som benyttes for å fremlegge sannsynligheten av at en sporprofil matcher en mistenkt sin identitetsprofil.

5.2.3 Kontaminasjon og oversmitting.

Under innsamlingen av DNA-spor, den videre behandlingen hos politiet så vel som under analysen, kan det forekomme kontaminasjon som ”benyttes i denne sammenheng om ikke-tilsiktet tilblending av ”fremmed DNA”, dvs. DNA uten tilknytning til den kriminelle handlingen” (NOU 2005: 19: 18). Igjen er det av betydning at ordenspatroljene følger instruks fra opplæringen så nøyaktig som mulig. Hvis man for eksempel glemmer å ta av seg de tykke, svarte skinnhanskene, som polititjenestemenn kan bruke som en del av uniformen og bytte til rene plasthansker, vil man kunne ødelegge DNA-prøven grunnet kontaminasjon eller oversmitting fra hanskene. Både ”fremmed DNA” og ”smuss” kan ødelegge DNA-prøven. På grunn av analysemetodenes følsomhet og mulighet til å ekstrahere meget små mengder DNA er det viktig at de forhåndsregler som er fremlagt for å forhindre kontaminasjon følges. Det bør tas referanseprøver fra alle som har vært i kontakt med eller som har behandlet prøvene, videre bør en ta referanseprøver av personer som omgås åstedet til det daglige for å utelukke dem (for eksempel beboerne i et hus som blir åsted for et grovt ran).

Eliminasjonsregisteret skal kunne benyttes i slike tilfeller, spesielt for å luke ut sporprøver avsatt av politiet selv, da man vil forhindre å kaste bort tid på et spor som er uten betydning. Men da politifolk kan velge hvorvidt de ønsker å legge inn sin egen DNA-profil i registeret kan man regne med at registeret kun er av delvis betydning så lenge det kun er noen politifolk som ligger her. Jeg har ingen tall på hvor mange politiansatte som finnes i eliminasjonsregisteret, men Påtaleinstruksen § 11a-2 gjør det tydelig at det er snakk om *frivillig* registrering.

Videre må man være oppmerksom på oversmitting under innsamling og behandling av prøvene før politiet sender dem videre til RMI og under oppholdet hos RMI. Oversmitting kan for eksempel forekomme ved at DNA-prøver ikke blir emballert på korrekt måte eller at man oppbevarer dem i nærheten av hverandre. Hvis man sammenblander til eksempel offerets og den mistenktes klær etter et overfall kan en del av sporene ødelegges av oversmitting.

Politiet skal derfor i størst mulig grad skille mellom ulike DNA-prøver og emballering av hver enkelt prøve er vesentlig, så vel som det å separere klær og gjenstander som skal undersøkes (jf. NOU 2005: 19; Johnsrud, 2008: 27).

På spørsmål om det er mange prøver man ikke kan bruke på grunn av kontaminasjon eller andre ting som kan skade DNA-prøvene, utdyper en krimtekniker:

”[...] vi får jo inn en del materiale hit. Altså hvor folk sikrer materiale fysisk for at vi skal sjekke opp mot DNA og eventuelt fingeravtrykk. Og der er det en del der vi har sagt at dette her undersøker vi ikke på DNA, fordi at måten det er emballert på, måten det er kommet inn hit på gjør at vi bare sier – det er ikke snakk om, for der kan ikke vi stå inne for resultatene. Så det hender en del, hvor rett og slett emballeringen av materialet som ønskes undersøkt er for dårlig så det, vi har ikke noe garanti for at ikke det er oversmittet under transport. Og det er sånn, vi jobber jo også veldig – når vi er ute og – når det er snakk om DNA så sikrer vi mest mulig på vattpinner der vi er, for det øyeblikket vi har gjort det og den er emballert som den skal så er oversmittingsproblematikken borte. Hvis ikke så må vi jo sørge for å pakke inn rett materiale, pakke det skikkelig sånn at vi ikke kan få oversmitting fra andre ting, fra hver enkelt gjenstand osv”.

En interessant konsekvens av at Norge kun har et institutt som utfører DNA-analyser, i tillegg til varierende kompetanse i forhold til kriminalteknikk hos de ulike politidistriktene, er at riktig emballering og posten kan spille en betydningsfull rolle i en videre etterforskning:

”[...] omstendighet rundt det å pakke forsvarlig, og så må du sende det i posten og så er spørsmålet, kan du stole på posten da”.

Tilliten politidistrikt i mellom blir avgjørende, da man må kunne stole på at rutiner er fulgt i alle ledd slik at de konklusjoner man trekker ut ifra det materialet man har ikke blir feilaktige. Informantene sitert ovenfor uttrykker at en ikke alltid kan stå inne for det politiarbeidet som ble utført på annet hold. Dette antyder at kunnskapen og innsatsen er av varierende karakter innad i politiet, og særlig DNA er følsom for slurvete behandling. At postvesenet skal inneha en rolle i en kriminalsak skaper kanskje større tillitsproblemer da man ikke kan stå inne for hvordan ”pakken” er behandlet, da postens ansatte trolig ikke har kunnskap om verken pakkens innhold eller DNA generelt. I verste fall kan man risikere at bevisene forsvinner et sted på transportruten og man vil stå tilbake uten anledning til å uttale seg om verdien av sporene man har samlet.

For at man skal kunne bruke DNA som bevis må politiet:

”være sikker på at det materialet [de] har sikret [...] ikke er, altså at du ikke får en oversmitting fra annet materiale som kan – altså du må hele tiden være sikker på hvor og hvordan ting er sikret”.

Etter å ha gjennomgått ulike utfordringer man møter ved innsamling og analysering av DNA-spor, vil jeg nå belyse en av de største utfordringene politiet møter i etterforskningen; hvilke konklusjoner kan man trekke på grunnlag av DNA-informasjonen og hvordan påvirkes den øvrige etterforskningen, eller hvordan benyttes DNAet i den øvrige etterforskningen? Det er nå DNA-sporets verdi skal si noe om lovbruddet eller lovbryteren.

5.2.4 DNAets verdi: 'gull eller gråstein'.

”Nei altså har man – det er klart har du en, fått frem en profil fra et åsted og den går inn på en som ligger i registeret ja så vet du at den profilen er fra han, men det behøver jo ikke å utelukke at de andre har vært med for eksempel ikke sant, altså DNA det gjør ikke at etterforskningen skal bli noe enklere eller mindre grundig – altså snarer tvert imot, sånn initierer det vel egentlig at her har du en sak du kan retterføre og derfor må etterforskningen være enda grundigere, altså skikkelig gjennomført – og det at, det er som jeg sier, det er ikke om å gjøre å fakte tyvene, det er om å gjøre å dømme tyvene. Og det er det ikke alle politifolk som skjønner. For at en ting er å ta noen, holdt jeg på å si, sånn halvveis på fersk gjerning og alt det der, men du må sørge for å dokumentere og fortelle om grunnlaget for at du mener at det er sånn, på en måte som retten aksepterer, og det er jo forskjellen på det å fakte og det å dømme”.

Informanten vektlegger behovet for en grundig etterforskning i de tilfeller hvor man finner at man har tilfredsstillende bevis til å retterføre saken. Å trekke konklusjoner om et hendelsesforløp som kan føre til en domfellelse krever at man kan stå inne for det etterforskningsarbeidet som er utført i alle ledd, ergo fra innsamling til fremleggelse som bevis.

”DNA har i dag svært høy bevisverdi, og DNA-spor må behandles med pinlig nøyaktighet og varsomhet. [...] Helt fra man innhenter prøver, via emballering, merking, transport og analyser er det viktig at den enkelte gjør alt riktig. [...] det hjelper ikke om du er en dyktig betjent og gjør godt arbeid på åstedet hvis dårlig håndtering ett sted i kjeden gjør at politiet ikke klarer å slutføre i retten – det er der slaget står” (Korneliussen hos Johnsrud, 2008: 27).

Dokumentasjon som bygger oppunder de konklusjoner som er trukket er av særskilt betydning, man kommer ikke langt i rettssystemet ved å *tro* at man har riktig gjerningsperson, man må kunne bevise det. Det kan føles veldig tilfredsstillende å fakte en tyv, men det betyr ikke nødvendigvis at tyven forblir fanget. Forskjellen på å fakte og dømme fremheves som muligheten til å dokumentere grunnlaget for mistanken på en måte som retten aksepterer, og rettens aksept for skyld ligger (heldigvis) hevet over befolkningen, politikernes, medias og til tider politiets aksept. Men retten kan misledes til å tro at verdien av et DNA-bevis er mer betydningsfullt enn det som er tilfellet, da statistiske sannsynlighetsberegninger kan være

meget overbevisende (Dahl, 2009a; Lynch m.fl., 2008; Williams og Johnson, 2008; Bieber, 2004).

Liv Finstads redegjørelse av *politiblikket* kan forklare fakkelystne politipatruljer. Hva politipatruljene anser som *egentlig politiarbeid* er ofte tilknyttet arbeid som resulterer i at de har *fanget* noen, selv om ”personen bare er innbrakt, slett ikke dømt og satt inn til soning som fange” (Finstad, 2000: 96). Dette underbygger informantens formening om at en del politifolk ikke ser forskjellen på å fakke og dømme. Selve ”fangsten” er kanskje det viktigste for ordenspatruljene, da det er denne delen av prosessen de er mest involvert i, i tillegg til at fangsten skaper litt spenning i hverdagen som ordenspatrulje. Videre kan trolig de ulike politimytene rundt egentlig politiarbeid (Innes, 2003) underbygge hvorfor det å ”fange tyver” anses som egentlig politiarbeid, også av politiet selv.

Informantene forklarer at DNA som bevis ”er ikke så enkelt som mange tror”. Det er tolkningen av hvilken verdi funnet har i ettertid som er utslagsgivende for den videre etterforskningen. En informant utdyper:

”for å sette det på spissen, en halvdrunken colaflaske inne på et åsted, så tar du avstryk av tuten på den flasken, da får du helt sikkert DNA-profil, hvis noen har drukket av den flasken. Det er nesten hundre prosent sikkert. Ved et avstryk da så får du, fordi at i spytt og sårn så ligger der veldig mye epitelceller. ... altså epitelceller er bare overflateceller. [...] Men så er spørsmålet hvordan kom den flasken dit? Er det fordi at en annen kjenning har tatt med og plantet den flasken der for å skape forvirring og skape – det kan jo skje, jeg tror ikke det skjer i stor utstrekning, men altså, du må, hele tiden så må du vurdere verdien av det du sikrer. Altså et sånt enkelt, ja kall det DNA-bevis eller DNA-profil, som du finner på en sårn måte og du har ingenting annet, ja så vet nok jeg at sannsynligvis at jo, da er det han som har vært der eller den som har vært der. Men, er det nok til å dømme noen? Fordi at du skal jo ha en rimelig, altså rimelig tvil skal komme til gode og så videre, og da er spørsmålet, kan vi utelukke at noen andre har tatt med seg den flasken? Hvis du ikke har noe annet som knytter vedkommende opp mot det stedet – det er klart blir han påtruffet 50 meter fra stedet etter at det har gått en alarm for eksempel, ja så er det jo plutselig sannsynligheten sterkt økende, altså det er sårn du må tenke”.

Informanten gir oss et innblikk i tankegangen som er nødvendig i en etterforskning. Man må hele tiden vurdere verdien av et bevis og sette det i sammenheng med andre ledetråder. En etterforskning forsøker å gjengi et fortidsbestemt hendelsesforløp, uten tilgangen til den faktiske hendelsen og hvert enkelt bevis må hjelpe til å bygge opp det bestemte hendelsesforløp – de må dra i samme retning – for at man skal kunne utelukke en rimelig tvil. Maguire (2008) sin forklaring på etterforskning som fremstilling/produksjon av kunnskap og bevis kan belyse det informantene forklarer.

”Vi må være bevisst på verdien av det, hvilken verdi det skal ha. For et DNA er jo ikke annet enn, altså det er jo en kode, det har jo ikke noe verdi for noen, annet enn hvis du kan bruke det som bevis i en sak. [...] hvis du misbruker det, altså det er jo det at, det som vi må ha fokus på det er jo at vi bruker det *riktig*, at det ikke blir misbrukt som for eksempel da bevis i en sak, at vi er bevisst nok på at det kan plantes, det kan oversmittes, vi må ikke, altså det vi må være flinke til er jo å ha fokus på å bevisstgjøre dette her med kvalitet og at ikke vi påfører det her selv på en eller annen måte, eller at andre har gjort det for å plante det, vi må være veldig bevisst på det”.

Informanten forklarer at DNA som bevis må brukes på *riktig* måte. DNA er ikke annet enn en kode, og verdien etableres av etterforskerne i forhold til hvordan det gagnar etterforskningen. Men hva er *riktig* måte?

”Jeg tror at man har fått et veldig bra verktøy, som man kan bruke så lenge man bruker det på *riktig* måte. Det er veldig lett å lene seg tilbake å si at nå har vi jo DNA så nå kan du ikke komme deg unna, men man skal være veldig obs på at du må sjekke om er det riktig DNA, er det en grunn til at den DNAen var der, det kan være andre grunner til det [...]”.

For å bruke DNA ”riktig” i etterforskningen nevner flere informanter, som vist i sitatene ovenfor, at man må aktivt jobbe for å utelukke andre mulige grunner til at DNAet befant seg på åstedet. Hvorvidt politiet klarer å opprettholde et slikt ideal i alle saker er vanskelig å uttale seg om, men Asbjørn Rachlew (2009) utdyper mulige utfordringer som kan føre til misforhold mellom idealet om å bruke verktøyet riktig, og de faktiske hendelser. Politifolk er fortsatt bare mennesker, med alt det innebærer og Andenæs (hos Rachlew, 2009: 20) sin forklaring er treffende: ”Har han [etterforskeren] først gjort seg opp en mening om saken, er det ikke mer enn menneskelig at hans interesse særlig vil være rettet mot alt som kan tjene til å styrke hans hypotese”. Rachlew tar for seg kriminalsaker hvor man har nøytralisert motstridende informasjon istedenfor å endre på hypotesene som omhandler den mistenkte og hendelsesforløpet, blant annet ved å så tvil i motstridende DNA-bevis. Her ble blant annet muligheten for kontaminasjon aktivt inkludert i en etterforskning for å nøytralisere viktigheten av en motstridende DNA-profil, som gjorde det mulig å opprettholde mistanken mot personen politiet anså som gjerningsperson (Ibid: 25).

5.2.5 Plantingsproblematikk.

”Nei, det er jo klart det at hvis du er mistenkt – siktet i en sak og ditt DNA finnes på et åsted så er det eneste måten å komme unna på er å si at det er plantet. Det er eneste muligheten du har”.

Foruten politiets egne rutiner og behandling av DNA-sporet må man også ta høyde for at DNAet kan ha vært plantet på åstedet av noen utenforstående. Plantingsproblematikken er noe man må ta høyde for under en etterforskning da ”matchende DNA-profiler mellom et spor og en person betyr verken mer eller mindre enn at DNA i sporet stammer fra personen” (NOU 2005: 19: 19). Hvordan DNAet havnet på åstedet er meget sentralt for den videre etterforskningen og det er nå det er avgjørende at man ikke misbruker sporet på en fordelaktig måte for etterforskningen. At planting er en del av etterforskernes problematisering er positivt, men hvis det anses som en usannsynlighet som benyttes for å ”komme seg unna”, da er kanskje ikke problematiseringen helt reell.

”Nei, [...] ja kanskje det er plantet [...] men de når jo ingen vei med det. Men politiet gjør jo alltid sånn at okay det er funnet DNA-bevis på deg der, så sjekker vi jo alltid opp, vi dobbelsjekker hvor, har du vært noen andre steder, hvis de sier de har vært et sted så sjekker vi jo alltid ut. Vi stoler ikke – vi stoler veldig mye på et DNA-bevis men likevel så sjekker vi det jo ut”.

Som informanten forklarer så vil man under etterforskningen aldri stole blindt på et DNA-bevis uten å undersøke andre muligheter. Men hva ansees som et sterk nok forklaring til å avvike fra DNA-sporet hvis etterforskeren ubevisst anser andre forklaringer som et forsøk på å ”komme seg unna”?

” [...] en sigarettneip kan du jo finne på et åsted men det er ikke sikkert, sant. Det kan være noen som – det har jeg jo hørt rykter om, at kriminelle bevisst plukker sneiper og tar med seg og legger igjen på et åsted [...]Jeg vet ikke om noen konkret hendelse, men jeg har hørt det, men det kan jo godt være at det... Og da blir jo, på en måte, sporet er jo reelt og DNA-profilen er jo reell, men det blir – det er her helheten kommer inn sant”.

Det er mulig å skape noe forvirring i en etterforskning ved å legge igjen for eksempel sigarettneiper på et åsted, men ”helheten” vil avsløre slike former for villedning. Summen av den tekniske og den taktiske etterforskningen avgjør utfallet, og et teknisk spor alene vil ikke være nok til å basere en domfellelse på, spesielt hvis det ikke sammenfaller med de taktiske funnene.

Benedicte: Men hvis man da blir skikkelig utspekulert og da plukker fra andre kjente kriminelle, kan det skape problemer for ...

Informant: Ja, det tror jeg nok helt sikkert, det er jo, hvis da vedkommende ikke har noe alibi for eksempel eller, da er det jo klart at det kan skape et stort problem, men ...

Benedicte: Jeg regner med at det er forskjell på om det er min tyggis som blir funnet eller en dere alltid ...

Informant: Ja, ja, ja, selvfølgelig, selvfølgelig. Men spor har jo vært mulig å plante før og sant så det er ikke noe nytt der, det blir akkurat – det er bare at man har andre muligheter i dag – det blir akkurat som når vi begynte med digital fotografering, veldig skepsis mot det for da kunne vi manipulere bildene, men, altså, du har alltid kunnet manipulere spor. Det er jo ingen som har kontroll på det.

Utdraget fra intervjuet fremhever en mulighet hvor etterforskningen kan føre til gale konklusjoner. Å være kjenning av politiet kan by på problemer i tvilstilfeller hvor man ikke kan tilkjennegi hvor man har oppholdt seg. Et alibi som tåler en nærmere undersøkelse vil trolig føre til en utelukkelse, men hva med de tilfeller hvor man ikke kan henvise til andre kilder for å verifisere ens handlinger i det aktuelle tidsrommet? Det er en selvsagt forskjell på hvem sitt DNA som finnes på åstedet, og er man en tidligere kjenning av politiet vil man sannsynligvis stille med et svakere utgangspunkt enn andre.

”Har [du] en record hos politiet så, så er det jo, det styrker jo mistanken litt på en måte”.

Dahl (2009b) skriver at forsvarsadvokater har blitt fortalt om tilfeller hvor kriminelle har stoppet innom et utested og tatt med seg, for eksempel, sigarettneiper med den hensikt å etterlate det på åstedet under neste lovbrudd. Men det som skaper mer problemer er når man planter spor i den hensikt å rette mistanken mot en annen kjenning av politiet, spesielt en som kanskje finnes i registeret allerede. Å hevde at sporet er plantet kan sammenliknes litt med fabelen om gutten som ropte ulv⁵, i den forstand at den mistenkte trolig møter lite eller intet gehør for påstanden sin. Men sammen med økt bruk av DNA kommer også økt kunnskap, og dermed kan det bli reelt at en mistenkt med rett hevder planting. Hvis de kontrollpunkter som skulle avslørt planting svikter vil dette kunne svekke enkelte personers rettssikkerhet.

⁵ Æsops fabler, *Hyrdegutten og ulven* (*Gutten som ropte ulv*). Historien om en hyrdegutt som varslet om ulveangrep fordi han kjedet seg, og synes det var morsomt. Da det virkelig kom en ulv var det ingen som trodde på ham.

Se for eksempel URL: <http://www.storyarts.org/library/aesops/stories/boy.html> [lesedato: 13.5.2010]

Spesielt, som nevnt ovenfor, hvis den mistenkte ikke kan redegjøre for seg selv innenfor tidsrommet lovbruddet fant sted.

Østerrikske innsatte som ble intervjuet angående DNA uttrykte en uro for at andre kriminelle skulle plante DNA på åsteder for å skape problemer for dem, da det verserte en del trusler om slike handlinger blant de innsatte (Prainsack og Kitzberger, 2009). Ingen kunne vise til tilfeller hvor slik planting hadde funnet sted, men trusselen om at noe slikt kunne forekomme var likevel tilstede.

Man bør på samme tid huske på at kriminalitet ikke begås av en bestemt gruppe mennesker, og dermed skal man være forsiktig med omtale dem som en gruppe mennesker som kjenner hverandre og kan bruke hverandre mot politiet.

5.2.6 Det sentrale samspillet mellom det tekniske og det taktiske.

”Det som er sentralt her det er det tekniske funn opp mot det taktiske. Det er faktisk helt avgjørende”.

Som en del av prosessen for å etablere verdien av det sporet man har funnet må man utelukke andre muligheter som kan forklare hvorfor sporet havnet på åstedet.

”Hvis det er et naturlig sted for gjerningsmannen å være så er det jo naturlig at man finner DNA-bevis fra han på det stedet”.

Informasjonen i sitatet kan virke selvsagt, men dets betydning har konsekvenser for verdien av et DNA-spor. Som forklart lenger ovenfor så betyr et DNA-funn bare at personen har vært på stedet, det sier ingenting om de øvrige omstendighetene. En informant kommer med et eksempel:

”hvis vi i en leilighet finner DNA-bevis fra en mistenkt, la oss si han har vært og gjort en voldtekt, et tilfeldig sted, fulgt etter en jente. Så sier hun, nei han fulgte etter meg, brøt seg inn, voldtok meg og så finner vi DNA-bevis fra han der. Altså et naturlig sted som han ikke har vært før noen gang, da er jo det et sikrere DNA-bevis – la oss si du finner sæd på en sofa så har jo han aldri egentlig vært der før og da, da er det et sterkt DNA-bevis. Men la oss si han har vært hjemme hos en kjæreste en fem-seks ganger og så etter den syvende gangen så voldtar han henne, og da kanskje – han har jo vært der før mange ganger ikke sant. Det er sånne ting man må ta litt hensyn til”.

Et DNA-bevis har sterkest verdi når det kan fremheves som noe unikt som viser til det ”unormale” ved å finne et spor fra mistenkte på åstedet. Hvis beviset bare fremhever det ”normale” ved å finne et DNA-spor, altså et spor fra en person som vanligvis ferdes der for eksempel, da svekkes det som bevis. DNA etterlates av alle overalt, og det er nettopp dette faktum som kan både styrke og svekke et DNA-spor.

” [...] det er jo der vi er opptatt av å formidle at det er ikke bare det ene sporet som, altså hvis du har et sikkert DNA-spor enten en tyggis eller en bloddråpe sant, så blir det jo et, et helt annet bevis hvis du finner noe annet i tillegg – et skotøy avtrykk eller fingeravtrykk eller noe annet som indikerer at, altså knytter en person til åstedet da [...] det kan jo være taktiske opplysninger som kommer frem i et avhør, som kun gjerningsmannen kan ha visst om, eller du må ha vært der for å ha visst om sånne ting. Og det er jo og dette her med at vi ofte kan virke pirkete eller sånn petimeter ute på et åsted, hvordan alt ligger, ingenting skal røres, alt skal være helt jomfruelig og så prøver vi å ta bilde av ”sånn ser det ut” før vi flytter på noe. [...] Så det er et samspill mellom det tekniske og det taktiske som er litt interessant og oppi det her”.

Informanten fremhever samspillet mellom de ulike delene av etterforskningen og betydningen av å kunne bygge oppunder et DNA-bevis med annen informasjon. Helheten av den taktiske og den tekniske etterforskningen kan styrke eller svekke hypotesen. Et bekreftende funn, som et DNA-spor, vil sjeldent gjøre det mulig å konkludere med at man har riktig mistenkt og man er avhengig av at andre deler av etterforskningen gir resultater som sammenfaller med funnet.

”Hvis du finner et DNA-spor, eller mangel på DNA-spor, begge deler sier jo et eller annet sant. Så det kommer litt an på situasjonen, hvis du har en i kikkerten som du mistenker men du finner ingenting, men du finner kanskje noe annet, noe ukjent, så er jo det med på å utelukke personen. Så du kan si, det som kan være en utfordring, med alle typer spor, det er jo hvis du finner, hvis du har en mistenkt og så finner du ukjente spor på et åsted, enten det er fingeravtrykk eller DNA, eller skotøy for den slags skyld, hvis personen har størrelse 46 i sko og så finner du sko avtrykk som er størrelse 39 da vil det jo si at da har noen andre vært der kanskje, eller at du finner DNAet til en ukjent person, det er jo på en måte litt sånn, det kan være en utfordring i forhold til at det stemmer jo ikke med sånn som vi tror det er, hvis vi har en i kikkerten”.

Informanten forklarer hvordan man gjerne må revurdere de oppfatninger man har dannet seg i en etterforskning hvis sporene viser motstridende informasjon i forhold til politiets oppfattelse av hendelsen. Det blir da en ny utfordring for politiet da man må avgjøre om man skal avskrive den man opprinnelig mistenkt, om man skal tolke sporene dit hen at det var flere gjerningspersoner, eller om man skal opprettholde mistanken og anse sporene som uten verdi for etterforskningen. Informanten fortsetter:

”Så, men samtidig så er det jo sånn at, hvis vi finner, la oss si vi har sikret 4-5 spor da på et åsted, der vi tror det kan være DNA-spor – de har vasket av noen ting og så sender vi inn 3 av

dem og så får vi svar på dem at jo da de tilhører den som er mistenkt nummer en for å si det sånn, men da har vi ikke analysert de to siste, vi vet ikke om det er noe profil på dem. Men hvis de blir analysert og de tilhører en annen en så viser jo det at okay her har vi kanskje en ukjent gjerningsmann i tillegg. Men hvis vi ikke har analysert det så kan forsvareren si at ja men hva med de to siste sporene da, har dere ikke – nei vi har ikke analysert de – ja der ser du dommer, min klient – altså her bruker de, her kan det være noen ukjente personer. Så derfor så er det alltid en sånn avveining, hvor mange eller hvor mye skal du sende inn, hvor mye spor ska du undersøke. Så samtidig skal du være objektiv oppi det her, du skal ikke, det koster jo penger å undersøke dette her, så det er alltid en sånn avveining av hvor mye du skal undersøke og – DNA finner du jo overalt der det har vært mennesker, hvis du går grundig nok til verks så vil du finne DNA-spor, for det avsetter vi jo overalt og det vil si at du kan få mange ukjente profiler inn i, så det stiller jo litt sånn krav til hva en sikrer og hvor en sikrer det henne”.

Som sitatene ovenfor illustrerer, må politiet hele tiden vurdere hvilken informasjon de sitter med, hvor mye informasjon som er nødvendig og hvorvidt det er nok til å bevise skyld eller uskyld. Av og til kan for mye informasjon skape forviklinger i forhold til en mulig rettssak, og det å sikre mange spor er ikke det samme som å sikre gode spor. Mange spor gir heller ikke nødvendigvis et klart bilde av ugjerningen, ukjente profiler som må sjekkes inn eller ut, kan også være med på å skape unødvendig arbeid og forvirring. Etterforskernes rolle som *case constructors* kommer til syne i forhold til problemstillingene ovenfor, da man må velge hvilke bevis som skal benyttes og hvilke som eventuelt skal velges bort for å støtte etterforskningen (McCartney, 2006a; Maguire, 2008, Innes, 2003).

5.2.7 Konfrontasjonen med den mistenkte; avhørssituasjonen.

Det er av stor betydning hvordan og når man fremlegger DNA-bevis for en mulig mistenkt. Nettopp fordi man trolig avsetter DNA hvor enn man ferdes kan i alle fall en stor del av DNA-spor forsøkes bortforklart og miste sin verdi hvis politiet presenterer det for tidlig eller på feil måte. Dette viser også en av svakhetene med DNA og misoppfattelsen av DNA som et ”sannhetsserum”.

”Mange tror kanskje at det er et større bevis enn det er, for det kan jo være andre årsaker til at DNA [...] Så det er jo en del utfordringer i en avhørssituasjon også, du må passe på at de ikke har andre mulige forklaringer før du liksom konfronterer med det så”.

Flere informanter forklarer at den taktiske etterforskningen er avgjørende i en etterforskning og nettopp derfor er det viktig at man ikke avslører unødvendige detaljer rundt etterforskningen for tidlig i et avhør, eller til media (som forklarer hvorfor politi gjerne sier ingen kommentar på de enkleste spørsmål), da man ikke vil gi en mistenkt mulighet til å

bortforklare tekniske bevis. I tillegg kan man øke mistanken mot en person hvis de later til å sitte inne med kunnskap om ugjerningen som man umulig kunne visst uten selv å ha vært på åstedet eller liknende.

”Så tar du DNA-prøver av han, men det som ofte skjer det da at han sier nei det var frivillig ikke sant. Og da er det egentlig ikke noe, da trenger vi egentlig ikke å sende inn den sædprøven heller for da har jo han sagt at han har hatt samleie med henne og at sæden finnes der, så det er ikke det som er problemet kanskje”.

Informanten forklarer hvordan DNA ikke alltid er til hjelp i enkelte saker, spesielt voldtekter. Det hjelper ikke om man har fått en perfekt DNA-match på den mistenkte hvis personen trekker frivillighetskortet ut av ermet. Da er man tilbake til den taktiske etterforskningen og andre bevis som kan fortelle noe om hendelsesforløpet.

”Ja. Jeg vil jo si at det DNAet har gjort veldig mye er at tidligere så nektet ofte gjerningsmannen for at de hadde hatt samleie i det hele tatt. Men nå etter DNAet har kommet så er det som regel, så sier han som regel at det var frivillig. Så det har da blitt en annen greie. Så vi håper jo alltid at han skal si at de ikke har hatt noe, for da kan vi ta han på det. Du vi fant DNAet ditt her. Men det er blitt såpass fokus på det at de fleste sier det var frivillig”.

Sitatet utdyper problemet ytterligere og viser hvordan gjerningsmenn har endret sin forklaring til politiet. Istedenfor å nekte på at samleiet har funnet sted så sier de det var frivillig og beviset blir verdiløst. Den taktiske etterforskningen blir avgjørende, spesielt i avhørssituasjonen da det ideelle for etterforskeren vil være ”et gammelt svar” (nekte) med ”ny metode” (DNA-spor). Det er om å gjøre å skjule bevisene og få gjerningspersonen til å hevde noe som vanskelig lar seg endre på når ordene først er ytret.

Frivillighetspåstanden gjør seg spesielt gjeldende i forhold til en voldtekt som ikke kan karakteriseres som en overfallsvoldtekt, da man dermed er avhengig av at offeret støttes av merker på kroppen eller annet som kan tyde på en ufrivillig handling. På spørsmål om en påstand om frivillighet ytres oftere enn tidligere svarer en informant:

”Ja det er det, men det er ikke noen, det er ikke noen forandring i og for seg på DNA-reformen for der har det vært kjent at man bruker DNA og i lenger tid, så det er egentlig ikke nytt på grunn av det”.

Innenfor denne typen kriminalitet har man benyttet seg av DNA i lengre tid, da alvorlige forbrytelser, deriblant sedelighetsforbrytelser, alltid har blitt prioritert i så måte. Hvorfor flere velger å hevde at den seksuelle handlingen var basert på frivillighet, istedenfor å nekte, er usikker, men trolig påvirkes gjerningsmennene av utviklingen og man ser kanskje at det er

fordelaktig for en selv om man gjør eventuelle tekniske bevis verdiløs. Etterforskningen vil da måtte baseres på ord mot ord, eller troverdighet, en følelsesmessig vurdering som vanskelig lar seg bevise.

”Ja, det kan jo være en litt interessant problemstilling der for det at altså du ... det har jo vært en viss dreining i ... tiden, med at tekniske bevis har fått større oppmerksomhet eller det har fått større betydning fordi at ... det er ikke ofte at en får tilståelse eller at gjerningsperson tilstår så det er nok en, det har nok vært en viss dreining tror jeg. Og det skyldes – jeg vet ikke om det har noe sånn direkte sammenheng med DNAet egentlig, men det har vel vært en sånn utvikling, at det er flere som velger å ikke forklare seg til politiet og ikke tilstår noe som helst sant, sånn at det blir opp til politiet å bevise”.

I andre kriminalsaker enn sedelighetssaker later man til å se en dreining mot ”benektelse” i så måte at man velger å ikke uttale seg. Da blir det, som informanten forteller, opp til politiet å komme frem til et hendelsesforløp og bevise eventuell skyld. Den mistenkte kan avvente en eventuell uttalelse (eller tilståelse) til vedkommende ser hvor mye politiet kan bevise, og dermed kan de kanskje oppnå en svekkelse av helheten som vil bli fordelaktig i retten.

Som nevnt ovenfor kan det være fordelaktig for politiet at den mistenkte benekter enhver befatning med ugjerningen fordi hvis man da kan vise til tekniske bevis, som DNA, som plasserer vedkommende på stedet, kan det forekomme en positiv dreining i avhøret:

”Det er flere som da skjønner at slaget er tapt. Og så er det noen som er veldig kreative på å forklare hvorfor DNAet er funnet der og der. Men det er jo da noe dommeren skal avgjøre til slutt, feste lit til... DNA har nok vært nøkkelen til å oppklare mange saker, det er helt klart, det har det. Det ser vi jo i mange saker det...”

At en mistenkt nekter å uttale seg kan også være fordelaktig for politiet hvis en etterpå kan vise til tekniske spor som fører til at den mistenkte gir etter og innser at ”slaget er tapt”. Kreative forklaringer forekommer, men vil sannsynligvis ikke få gjennomslag hos dommeren ved rettergangen av en slik sak.

Prainsack og Kitzberger (2009) skriver at DNA-bevis ble av de innsatte de intervjuet ansett som tilnærmet umulig å bortforklare: ”If you have the DNA trace, then it is you” (Ibid: 66). Kriminalteknikk ble oppfattet som ufeilbarlig og skremmende, spesielt fordi det var vanskelig å kontrollere etterlatelsen av DNA, i tillegg til at kunnskapen om DNA og kriminalteknikk var mangelfull (Ibid). Når både lovbrysterne og deres forsvarer (Dahl, 2009b; Dahl, 2009c) later til å ha liten kunnskap om DNA kan det være problematisk for rettssikkerheten. Kriminalteknikken som omhandler DNA befinner seg i ”svarte bokser” og oppleves som utilgjengelig og ufeilbarlig (Ibid). Hvis DNA fører til en rettmessig tilståelse, eller hjelper å

bevise skyld er det positivt for etterforskningen, men man må være oppmerksom på at DNA ikke får en sterkere rolle enn den fortjener, fordi DNA anses som en absolutt sannhet og oppleves som skremmende av dem som forsøker å forklare seg.

5.2.8 Gratis oppklaringer, hva betyr det?

”Man får mange gratis oppklaringer på DNA. For eksempel på grove tyverier, innbrudd, hvor åstedes – hvis åstedsgranskerne er flinke til å, til å ta DNA så... så får du gratis, rett og slett gratis oppklaringer der som du aldri ville fått ellers...”

Gratis oppklaringer spiller på de oppklaringene som en økt registrering medfører, uten ekstra innsats fra politiets side. Hvis politiet er ”flinke” til å finne og samle inn DNA spor – som for øvrig også må kunne overleve det kritiske blikket til RMI – får de forhåpentligvis belønning i forhold til at registeret fullfører jobben uten videre innblanding og ressurser fra politiet. Det som trolig er mest vanlig er at man oppdager at samme profil er ansvarlig for flere forbrytelser enn den ene de opprinnelig var mistenkt for.

”[DNA] er enklere å forholde seg til. Vi vet jo om vi er på riktig spor ofte og vi får flere oppklaringer på saker som ikke blir etterforsket”.

Gratis oppklaringer trekkes frem som en av de store fordelene ved DNA-registeret. I tillegg blir det enklere å vite om man er på riktig spor i etterforskningen noe som medfører at politiet slipper å bruke unødvendig tid på å forfølge ledetråder eller mulige mistenkte som kunne vært utelukket på et mye tidligere tidspunkt. Men på samme tid som DNA gjør etterforskningen enklere har informantene vektlagt at man ikke må lene seg tilbake og hvile på DNA, uttalelsen oppleves således som noe motsetningsfylt.

”Ja, altså det skjer jo det fra tid til annen, det er ikke noe sånn [...] vi har jo hatt flere oppklaringer sånn i ettertid, ja, ja. Og det er jo litt sånn stygge saker, stygge voldtektssaker blant annet så, og det er jo litt morsomt da at en får oppklaring på sånne ting – men og på andre, altså gamle vinningsforbrytelser som går inn på og plutselig så popper det opp. Så det er jo enten noen som ligger i registeret fra før sant at du får inn nye spor som ”oi” så var det treff der eller at du får nye personprøver som blir lagt inn i registeret som blir sjekket mot sporregisteret og ”aha” der er det treff på den og den eller. Og det vil jo poppe opp stadig vekk etter hvert som du får tatt, at noen blir tatt sant og vi tar – det er vel kanskje der den største økningen har vært fordi at nå har vi fått langt, langt flere inn i registeret, i id-registeret – det skal mindre til for å få de inn i id-registeret”.

Informantene kan vise til enkelte saker, spesielt eldre voldtektssaker, som har blitt oppklart ved hjelp av det voksende DNA-registeret, men spørsmålet er hvor vanlig vil slike

oppklaringer bli? Er det gitt at et større register vil gi større oppklaring, eller gratis oppklaringer? Vil de øke i takt med registeret eller vil de fortsette å være tilstede men ikke i overdrevent omfang? Erfaringer fra Storbritannia tyder på et misforhold mellom den forventede effekten av DNA-registeret og den faktiske effekten, da oppklaringsprosenten som følge av registeret har lagt rundt 0,37 % i flere år, til tross for dramatisk økning i antall registrerte personer (GeneWatch, 2010).

”Ja det gjøres nok helt sikkert i en stor del saker. Der det har vært noen på åstedet og sikret materiale [...] ingen opplysninger utenom at det har vært et innbrudd og de har sikret de sporene. Og da kan den saken bli satt på en kontoransatt her borte. Det skjer ingen etterforskning, men de sender inn materialet. Og det er klart dukker det da opp et resultat på det spor søket, da blir saken tatt ut og etterforsket. Ikke sant? Og det er nok en god del saker som er sånn. Og det er kanskje fornuftig og det altså. Nei altså du, for det første der hvor det ikke er opplysninger, og skal du da etterforske en sånn sak så må du ut og prøve å hente opplysninger på et eller annet hvis og det er veldig ressurskrevende, det ser vi i de sakene hvor det gjøres. Ja for eksempel i drapssaker med en helt ukjent gjerningsperson, hvor vi ikke har peiling i utgangspunktet, da må du jo begynne å nøste via – men det er klart, da har du jo en person du nøster via, altså den som er drept, da begynner du jo med [...] men det er veldig ressurskrevende, det krever mye mennesker og det krever mye tid”.

Informanten mener at det kan være fornuftig å overlate noe etterforskningsarbeid til DNA-registeret, da man ikke kan benytte tilsvarende mengde ressurser på alle typer saker. Igjen vil det da være de sakene nederst på rangstigen som må vike for de mer alvorlige sakene. Hverdagskriminalitet kan ikke prioriteres på lik linje som den mer alvorlige kriminaliteten og i så måte kan registeret være behjelpelig da en sak som tidligere ville blitt henlagt kanskje kan få en ny sjanse gitt at man får et treff i registeret. Et treff gir politiet et utgangspunkt, noe å nøste via. Teorier om *case construction* forklarer hvordan politiet fokuserer på informasjon og spor som kan bygge oppunder et hendelsesforløp som beviser den mistenktes skyld, og kan trekkes inn i denne sammenheng (Maguire, 2008). Når politiet står uten en mistenkt mangler politiet et holdepunkt i etterforskningen som gjør det mulig å fremstille et passende hendelsesforløp. Da det som oftest er innenfor vinnings- og hverdagskriminalitet at politiet står uten en mistenkt er slike saker gjerne krevende å etterforske. Treff i registeret vil dermed gi politiet et utgangspunkt som de kan forholde seg til i den videre etterforskningen av hendelsen. Informanten ovenfor er inne på nettopp dette da han trekker frem mer alvorlig kriminalitet, som drap, hvor man gjerne kan ta utgangspunkt i offeret og nøste derfra. Det vil ikke være av samme nytteverdi å nøste via offeret i mindre alvorlige saker da ugjerningen gjerne ikke er begått *mot* offeret i så måte, men *verdiene* offeret besitter, for eksempel materielle ting av verdi i hus, bil, eller forretning. Videre er det en mengde lovbrudd innenfor

vinnings- og hverdagslovbrudd som ikke blir etterforsket uansett på grunn av de ressursene det ville kreve, og DNA-registeret kan dermed øke sannsynligheten for at noen slike saker blir oppklart likevel.

5.2.9 Sniketterforskning.

”Og at det er opprettet etterforskningsregister som gjør at du kan bruke DNAet aktivt før også domfellelse eventuelt, som gjør at det ... det er litt sånn sniketterforskning det egentlig, etterforskningsregisteret. For du er ikke dømt før du er domfelt. Mens DNA-profilen din kan jo bli brukt i etterforskningsregisteret før du er domfelt og hvis, rent hypotetisk, den saken blir lagt inn i etterforskningsregisteret, at den blir henlagt for din del, og mens den perioden så blir du tatt for et annet forhold på DNA, så blir det jo treff på det nye forholdet opp mot den saken du ligger i på etterforskningsregisteret. Og hvis at den blir henlagt, så er du i utgangspunktet da avslørt på bakgrunn av en sak du er henlagt i”.

Informanten utdyper mulighetene som ligger i det nye etterforskningsregisteret, og mener det gir rom for ”sniketterforskning”. Ved å benytte ordet ”snik” oppfatter jeg det slik at informanten antyder at dette er noe som er ”litt på kanten” i forhold til hva som burde være mulig for politiet. Justis- og politidepartementet (2009a) skriver at etterforskningsregisteret ”ansees som et midlertidig internt arbeidsregister for politiet”. Begrunnelsene for å opprette et eget etterforskningsregister var at politiet skulle kunne utnytte den informasjonen de allerede hadde tilgjengelig, spesielt med tanke på kriminalitet som blir begått av personer som er aktive i flere politidistrikter (jf. Forhandling i Odelstinget, 13.12.2007; Ot.prp. nr. 42 (2007-2008)). Etterforskningsregisteret var ment som et verktøy som skulle gjøre det enklere for politiet å etterforske saker, og dermed bidra til økt oppklaring av spesielt gjengangskriminalitet (Ibid). Med det som utgangspunkt var muligheten til ”sniketterforskning” en av grunnene til at registeret ble opprettet, da DNA-reformens fokus kretset rundt økt oppklaring og effektivisering av politiarbeidet. De mulighetene som ligger i etterforskningsregisteret fremstår som ”riktig” i forhold til intensjonene med registeret, og jeg er dermed usikker på hvorfor informanten antyder at det åpner for ”sniketterforskning”. Jeg vil ikke lese for mye ut av uttalelsen, men synes ordbruken var interessant og ville derfor ta med sitatet i oppgaven. Leseren står dermed fritt til å danne sin egen formening om sitatet.

5.3 Etterforskningens konklusjon – rettergangen.

Vi beveger oss nå inn i sluttfasen av DNAets reise gjennom systemet. Resten av kapitlet vil drøfte DNAets betydning for de konklusjoner som trekkes i etterforskningen og hvordan DNA eventuelt kan påvirke utfallet i rettergangen av saken. Det er, som nevnt av informanter tidligere, dommeren som skal feste lit til de bevisene som fremlegges i retten, deriblant DNA. Hvorvidt DNA styrker eller svekker rettssikkerheten er av betydning, og det vil bli drøftet avslutningsvis i kapitlet.

5.3.1 Rollen som ekspertvitne og forsvarers og dommers kunnskap.

”Ja det er klart at dess større bruk det blir av DNA jo flere får vi tatt selvfølgelig og du, som du sier at i en del vinningssaker så vil du jo ikke gjøre noen annen etterforskning før du har noen grunnlag for å etterforske videre, så det er klart det er positivt sånn sett i forhold til etterforskning, det er ikke tvil om. Men de må være helt [uklart ord] de som holder på med dette, for det verste er å dømme noen på feil grunnlag. Det er mye bedre å frikjenne dem på det, hvis du har, - jeg har vært med på å frikjenne en som alle var sikker på var ransmann som – og si at det kan ikke være han, det er ikke mulig – og det er egentlig veldig ålreit, faktisk, selv om påtalejuristen og sånn ble jo jævlige sint. For alt passet jo så fint og da hadde dem jo ingen. Men vi hadde jo en DNA-profil da, om han i ettertid er tatt det aner jeg ikke. Det er mange år siden”.

Enda en gang kommer man tilbake til viktigheten av kvaliteten på DNA-sporene som blir innsamlet og grundig etterforskning. Informanten er inne på vinningskriminalitet og muligheten for gratis oppklaringer, men da må man være sikker på konklusjonene som trekkes. Informanten er krimtekniker og har dermed innehatt rollen som ”ekspertvitne” i enkelte rettssaker. Han trekker frem en sak hvor han gikk imot påtalemyndigheten og den konklusjonen de fremla på grunnlag av DNA-funn, til tross for at det skapte sinne. Det skal ikke være nok at ”alt passer så greit”, man må ha sterkere holdepunkter enn det og hypotesen må tåle motarbeidelse. Krimteknikeren mener det verste man kan gjøre er å dømme noen på feil grunnlag og dermed er det bedre å frikjenne vedkommende. I samme intervju forteller informanten:

”Vi får ofte lite spørsmål fra forsvarere. De vil gjerne ha oss ut igjen, der kommer de forferdelige folkene som skal vise alt det stygge og snakke dårlig i forhold til klientens ønske – men det er jo ikke alltid det da, det hender vi faktisk hjelper folk, i den forstand at – det er som jeg sier at om jeg møter i retten, jeg er jo ikke aktors vitne, jeg er rettens vitne. [...] politiet har jo plikt til å legge frem også det som taler til gunst for den som er tiltalt, og det er

klart, det er jo veldig viktig, kanskje vel så viktig som mye annet. Og det er noen som glemmer det litt av og til, men vi gjør som regel ikke det. Vi er litt sånn banner i kirken vi når det er etterforskning, er dere nå så sikre på det...”

At forsvarerne stiller få spørsmål til krimteknikere i en rettssak underbygges av Dahl (2009b). Hun har intervjuet forsvarsadvokater om DNA-bevis, og det fremgår av artikkelen at advokatene ikke innehar nok kunnskap om DNA til å stille de rette spørsmålene. Videre fremheves problemer rundt krimteknikere som ekspertvitner da de arbeider ”på samme side” som politiet og kan dermed ikke kalles en nøytral part. Min informant påpeker hans rolle som rettens vitne, og mener det er viktig å legge frem synspunkter som fremmer den tiltaltes posisjon, noe som underbygges av opplysninger om et tilfelle hvor han gikk imot påtalemyndigheten. Men samtidig nevner han at dette kan bli glemt, og da blir spørsmålet: i hvor stor grad blir det glemt? Informanten kan bare snakke ut ifra eget ståsted og garantere for egne uttalelser.

”Ja ... altså, jeg tror nok at de kunne vært mye mer kritiske enn det de er, i forhold til DNA. For det virker som de fleste – på meg virker det som at hvis du har ett DNA-spor så på en måte okay, da er saken tapt liksom, med mindre du kan bevise eller du kan stille tvil om det her er avsatt på den måten vi tror, at det kan være en avsmutting for eksempel – eller at et spor kan være plantet [...]”.

Informanten i overnevnte sitat mener at forsvarere kan være mye mer kritiske til DNA-bevis enn det som er tilfellet. Saken behøver ikke å være tapt. Dahl (2009b) trekker frem utsagn fra ekspertvitner hun har intervjuet hvor det fremgår at de etterlyser mer kritiske spørsmål fra forsvarere, men det er vanskelig for dem å fortelle dem hva de burde spørre om under rettssaken. Det hender at de går ut fra rettssalen med et inntrykk av at den informasjonen de delte ikke ble oppfattet av alle parter og verdien av informasjonen har gått tapt (Ibid).

”Det er nok en del som er veldig sånn bevisst på spor og kriminalteknikk i forhold til det dem kanskje var. For det at nå er jo sannheten at vi som kriminalteknikere vi har veldig høy status i retten, i rettssystemet – også hos forsvarere faktisk. Det er, og det er nok fordi at kriminalteknikere er veldig forsiktig med å – altså de er veldig nøye med det de gjør, de skriver rapporter som – de skriver jo ikke en vanlig politirapport, de skriver jo nærmest en sakkyndig rapport. Hvor vi konkluderer, altså vi trekker slutninger basert på det vi finner. [...] og så er de nøkterne, altså de fremstår som regel som relativt fornuftige, det er det jeg har hørt og vi har en ganske høy status i den forstand at vi er troverdige og... det er veldig sjeldent at jeg har opplevd i retten å bli møtt med veldig mye motforestillinger mot det du har gjort. Veldig sjeldent faktisk. – men det er jo fordi vi prøver å gjøre det skikkelig da, så...”.

Informanten, som er krimtekniker, mener å se en økt bevisstgjøring i forhold til kriminalteknikk og at krimteknikere har høy status innenfor rettssystemet, også hos

forsvarerne. Han begrunner det med deres grundige tilnærming til arbeidsområdet deres og kunnskapen de innehar. Det skilles mellom en vanlig politirapport og rapporter fremlagt av sakkyndige, hvor sistnevnte trekker slutninger basert på de kriminaltekniske sporene de finner. Informanten mener det er fornuftige og troverdige slutninger som legges frem som ikke innbyr til motforestillinger. Manglende motforestillinger tolkes som en bekreftelse på det skikkelige arbeidet som utføres. Men trekker ikke også etterforskere (politi) slutninger i sine rapporter ut ifra funnene sine, er det ikke det som er etterforskning? Videre er det jo de sakkyndige slutninger som fremlegges som kan skape problemer. Slutninger er basert på fortolkninger, og fortolkninger er et resultat av eget ståsted, eller hvilket blikk som ser (Finstad, 2000). Videre spiller krimteknikerens rolle som sakkyndig inn. Da de anses som nettopp sakkyndige, eller eksperter på sitt område, er det vanskelig å argumentere mot dem, spesielt hvis man innehar mindre kunnskap på området og ikke vet hva som kan problematiseres (Dahl, 2009b). Krimteknikerens fortolkning av at manglende motforestillinger skyldes deres skikkelige og sakkyndige arbeid kan dermed problematiseres, da manglende motforestillinger rett og slett kan skyldes manglende kunnskap, og/eller en oppfatning av sakkyndige som besittere av kunnskap og metoder som er ufeilbarlig.

På spørsmål om man kan forvirre etterforskningen ved å plante spor og liknede forteller en informant:

”Jada, det er klart og dette er jo sånn, dette er jo sånn man snakker om i kriminelle miljøer og altså, forsvarer er jo veldig opptatt av den muligheten og det er klart forsvarer – altså det forsvarere ofte er interessert i, i forbindelse med rettssaker er jo ikke nødvendigvis å få frem hva som er riktig men å skape så mye forvirring og tvil at folk blir frikjent. Og det er klart da bruker du mulighetene for alt det de er verdt så det er jo – holdt jeg på å si, forståelig det. Så derfor er det jo veldig viktig at den jobben vi gjør er gjort ordentlig. Altså sånn at det i alle fall ikke kan stilles tvil om riktigheten av selve undersøkelsen og resultatet av undersøkelsen”.

Informanten mener at forsvarere og kriminelle er veldig opptatt av muligheten til å plante bevis og at de bruker muligheten til å skape forvirring for alt det er verdt. Det er forsvarerens rolle å trekke frem og problematisere fortolkninger av spor men som nevnt ovenfor kan utspørringen bli mangelfull ved manglende kunnskap om for eksempel DNA. Da fokuserer man kanskje mest på muligheten for planting, da man ikke vet nok om oversmitting, kontaminasjon, ufullstendige profiler og behandlingen av DNA-prøver før det fortolkes om til et bevis i rettsøyemed. Dahl (2009c) skriver at forsvarsadvokater kan oppleve DNA-bevis som omringet av flere svarte bokser: ”Når en person med manglende kunnskap stiller spørsmål ved eller påpeker feil ved et bevis, og på den måten forsøker å åpne en svart boks,

kan vedkommende føle at en ny svart boks kommer til syne” (Ibid: 241). Rettssikkerhet kan derfor bli svekket hvis ikke forsvarer (og dommere) øker sitt kunnskapsnivå slik at antallet svarte bokser minskes og de ”rette” spørsmålene blir stilt i forhold til DNA-beviset.

For å kunne forsvare de metodene som er brukt og svarene man har tolket ut ifra undersøkelsene må man påse at arbeidet utføres ordentlig og riktig. Ifølge en informant er som oftest krimteknikere kalt inn som ekspertvitner i alvorligere kriminalitet, og dermed kan riktigheten og fortolkningen i forhold til hverdagskriminalitet fortone seg annerledes. Som nevnt tidligere er det gjerne ordenspatroljene som står for innsamlingen i slike tilfeller og man må ha tillitt til at mindre sakkyndige personer kan utføre sakkyndiges jobb. Senere trekkes slutninger ut ifra den jobben som kan være av betydning for domsavsigelsen.

”Jeg tror i alle fall at vi som på en måte jobber med disse problemstillingene daglig, at vi er veldig bevisst på det og tenker på det og vi snakker ofte om det at vi, at vi må hele tiden sørge for at det er riktig at ikke det blir noe oversmitting, at ikke vi ødelegger sporene, at vi, at vi beholder sporene intakt og – for en dag skal vi stå i retten og forsvare dette her og si at sånn er det og det er ikke noe hyggelig å stå der hvis du blir avkledd av forsvareren”.

DNA er meget sårbart, som tidligere vist. Dette sammen med faktumet at alle legger igjen sitt DNA der de ferdes, tyder på at det burde være mulig å utfordre de DNA-bevis som legges frem i retten og stille spørsmålstegn ved prosessene rundt innsamlingen, analysen og liknende. Krimteknikere vet det og vil ikke ”bli avkledd av forsvareren” på grunn av skjødesløs eller slurvete behandling av sporene. Det er viktig at man etablerer den samme respekten for DNA hos ordenspatroljene, som krimteknikerne jeg intervjuet later til å ha, for å sørge for at rettssikkerheten ikke svekkes etter hvert som DNA benyttes i større grad da kvaliteten på innsamlingen har betydning for resten av etterforskningen:

”Jeg bare, jeg bruker de resultatene som de teknikerne og de som er ute og de som allerede er hentet inn, og jeg forutsetter at det er gjort på en profesjonell og skikkelig måte og de ikke forsøpler og ødelegger de prøvene, at de ikke, at de er rene og ordentlige”.

Informanten ovenfor er etterforsker og uttalelsen illustrerer hvor viktig det er at man kan vise til kvalitet i alle ledd, da etterforskerne legger til grunn at arbeidet er utført på en tilfredsstillende måte. Dermed har valgene og handlingene som utføres av det første leddet, ordenspatroljene (eller krimteknikerne i alvorligere saker) betydning for den resterende etterforskningen som sådan. Tillitt mellom de ulike leddene er sentral, og de involverte må leve opp til denne tillitten for at rettssikkerheten til den tiltalte skal opprettholdes.

5.3.2 DNA kan styrke og svekke rettssikkerheten: Et spørsmål om troverdighet?

Det er ikke vanskelig å finne tilfeller hvor DNA har styrket rettssikkerheten. The Innocence Project⁶ i USA har hittil fått frikjent 254 mennesker (sist oppdatert 14. mai 2010) som et resultat av DNA-teknologi. I gjennomsnitt har disse personene sonet 13 år i fengsel før frikjennelse (Ibid). Det er i særlig grad personer som er urettmessig dømt for grove voldtekter og drap, som har fått muligheten til å bevise sin uskyld gjennom analyser av for eksempel blod og sæd prøver fra offeret som har blitt ivaretatt. Dårlig etterforskningsarbeid, falske tilståelser (ofte fra mentalt ustabile personer), og falske vitneforklaringer blir trukket frem som årsaker til at en uskyldig ble domfelt. "For many of them, DNA profiling was literally unheard of when they were convicted. Forensic DNA profiling appeared, as if from nowhere, while they were in prison, and it freed them" (Cole, 2007: 99).

En informant underbygger verdien av DNA i for eksempel voldtekter:

"Bare tenk deg en voldtekt da – en fullbyrdet voldtekt, har du sikret en DNA-profil i fra skjeden til en dame så har du jo et sikkert bevis og hvis vedkommende nekter da og – eller du har en overfallsvoldtekt og så finner du spor da så er det jo *gull*, sant – altså du kan ikke komme fra det – det er jo ingen som har plantet det der sant så det er jo, det vil jo øke rettssikkerheten sant, så...".

DNA kan benyttes til å utelukke personer fra mistanke, men som oftest benyttes DNA for å rette mistanken mot en person (Cole, 2007: 100):

"It is also important to note that technological asymmetry exists between the use of DNA profiling to exonerate and incriminate. Findings of exclusion can generally justify greater statistical confidence and probative value than findings of inclusion".

DNA skaper større kontrovers når det skal benyttes for å sannsynliggjøre skyld enn når det benyttes for å bevise uskyld. DNA kan ofte være en rimelig sikker identifiseringsmetode for å si hvem som eier DNAet som er funnet, vel å merke hvis oversmitting og kontaminasjon er forhindret, og man har lyktes i å analysere en fullverdig profil. Men det sier fortsatt ingenting om hvordan DNAet havnet et sted og hvorfor det havnet der. DNAet kan ofte ikke bevise skyld. Er man sikker på identifikasjonen kan det i beste fall *indikere* skyld, men det er ikke det samme som å være skyldig (jf. Bieber, 2004; McCartney, 2006a).

⁶ The Innocence Project er en organisasjon som arbeider for å få gjenopptatt saker og få omgjort uriktige domfellelser ved hjelp av DNA-bevis. De arbeider også for å endre rettssystemet for å forhindre fremtidige justismord (se litteraturliste for nettsadresse).

Enkelte mennesker i samfunnet opplever mer kontroll og havner lettere i politiets søkelys enn resten av befolkningen (Finstad, 2000). Hvis man tilhører noen av disse gruppene og det er begått en ugjerning som er ”typisk” en handling som vedkommende kunne ha begått, så kreves det trolig en god forklaring for å slippe unna mistanke. Spesielt hvis en kan søke personens DNA opp mot tidligere saker og finner treff opp mot tidligere uoppklarte lovbrudd (etterforskningsregisteret opp mot sporregisteret). Kan politiet da ”dumpe” flere lovbrudd enn det man har tilstrekkelig bevis for over på en kjenning på bakgrunn av treff i registeret? Selv om man har begått liknende lovbrudd er det ikke dermed sagt at man har begått det aktuelle lovbruddet. Kan DNA-registeret dermed forsterke politiblikkets treffsikkerhet ovenfor enkelte mistenkeliggjorte grupper?

”Forensic scientists do not make physical evidence ‘objective’ simply by subjecting it to analysis in the laboratory. If bias has been employed in selecting evidence in the field or in deciding which evidence should be examined or reported, or both, no amount of scientific testing can correct for this predjudice” (Lucas hos McCartney, 2006b: 184).

DNA fremstår i enkelte sammenhenger som et tveegget sverd, da det kan svekke rettssikkerheten for ”svakere” grupper i samfunnet, samtidig som det kan bidra til økt rettssikkerhet som blant annet utelukkelsesbevis.

DNA-spor, som så mye annet, kan ende opp med å bli et spørsmål om *troverdighet*, i enkelte tilfeller også for offeret:

”On the face of it, DNA profiling would seem to be good for women because forensic evidence can place a defendant squarely at a crime scene: on the other hand, it provides little help in cases which identity is not an issue” (Cole, 2007: 103).

GeneWatch (2010) fremhever også DNAets manglende verdi i voldtektssaker i nære relasjoner, såkalte ’date rapes’, en problemstilling som også fremgår hos informantene mine (som vist også tidligere i kapittelet):

”[i sedelighetssaker] kommer man jo ofte opp i sånn troverdighetsproblematikk av hvem som er mest troverdig utav overgriper og den utsatte ikke sant”.

I slike voldtektssaker, for eksempel, er det ikke *identiteten* til gjerningspersonen som er problemet, det er to motsetningsfylte opplevelser av en hendelse som ytres til politiet som da må avgjøre hvem som er *troverdig*. Fortolkningen er ikke basert på hvem som fremstår som eieren av sannheten, men hvem bevisene støtter, og i mange tilfeller finnes ikke annet bevis

enn DNA. Handlingen har altså funnet sted, men hvem sin sannhet er riktig, offerets eller gjerningspersonen?

5.3.3 Sannsynlighetsberegninger.

Når DNA-spor skal benyttes i en rettssak kan det oppstå misforståelser i forhold til statistikken som fremlegges. Et problem som kan oppstå er en sammenblanding av den statistiske sannsynligheten for at den mistenkte *matcher* DNA-profilen som ble funnet på åstedet, og sannsynligheten for at den mistenkte er den som *etterlot* DNA-profilen på åstedet (Williams og Johnson, 2008; Lynch m.fl., 2008).

Sannsynlighetsberegningene som utføres tar utgangspunkt i den enkelte markøren i sporprofilen og hvor vanlig, eller sjelden, forekomsten av den enkelte markøren beregnes til å være (Bieber, 2004: 35). Slutttestimatet som fremlegges viser den sammenlagte sannsynligheten for at sporprofilen matcher en persons identitetsprofil:

”[the] finale estimate [is] known as *the point estimate of the combined match probability*. These frequency estimates vary according to differences in frequencies of alleles in different populations and can even differ within populations as a result of population substructure” (Ibid).

En sporprofil som inneholder markører som forekommer sjeldnere i en populasjon vil ha en mindre sannsynlighet for å matche en tilfeldig valgt person. En match mellom en sporprofil funnet på åstedet og den mistenktes identitetsprofil, som inneholder sjeldne markører er dermed et sterkere bevis, da sannsynligheten for falske positive er mindre (Ibid). I tillegg blir funnet mer signifikant jo flere markører som fremkommer av DNA-analysen: ”Actual estimates generated can range anywhere from one chance in ten for a single-locus profile to one chance in seven hundred quintillion or less for a sixteen-locus profile with uncommon alleles” (Ibid: 36).

Sannsynlighetsberegningen vil ofte være presentert på en måte som høres overbevisende ut for dommer (eller jury), og dermed kan beviset få en større betydning enn det som var intensjonen. Når en statistikk presenteres som en overveiende sannsynlighet for at den mistenkte matcher DNA-sporet er den meget overbevisende, og kan dermed misoppfattes til å bevise skyld. Samme utgangspunkt kan være mindre overbevisende når den vektlegger sannsynligheten for en tilfeldig match (Dahl, 2009a; Sætnan, 2007). Alt etter hvordan DNA-beviset presenteres i retten kan det dermed trolig styrke eller svekke en sak. Men på hvilket

tidspunkt blir den statistiske sannsynligheten lite overbevisende, med tanke på at det som oftest er ”store tall” som presenteres uansett? Hvis et ekspertvitne fremlegger en sannsynlighetsberegning på 1 til 10 millioner, eller 1 til 100 millioner, vil ikke begge oppfattes som overbevisende av den lyttende part?

5.4 DNA = en oppklart sak?

”Det er et godt verktøy det er det. Det er veldig unikt, hvis du har en profil som du kan være sikker på at gjerningspersonen har lagt fra seg så er det jo et veldig unikt verktøy, det er det. Men vi må hele tiden se helheten i det og vi – det er ikke bare DNA som løser saker, det er alt det andre og, andre spor, den taktiske biten...”

Drøftelsen i kapittelet har belyst en del av de utfordringene som politiet står overfor når DNA skal benyttes i en etterforskning. DNA kan i enkelte tilfeller være et betydningsfullt verktøy, men helheten er avgjørende. Den tekniske etterforskningen må settes opp mot den taktiske, og bitene må passe sammen for at politiets etterforskning skal føre til oppklaring. Det er viktig at den enkelte etterforsker er innforstått med hva et DNA-spor faktisk kan bevise, da et DNA-spor ikke kan stå alene i avgjørelsen av skyldspørsmålet: Etterforskningen skal ikke bare bevise hvem som var tilstede, men også hva som skjedde mens de var der (McCartney, 2006b: 185).

Informantene har vektlagt hvor viktig det er med kvalitet i alle ledd på DNAets reise, og tillit mellom de ulike leddene er sentral: Dommeren har tillit til at etterforskningen er gjort på en grundig måte, etterforskerne har tillit til at DNA-analyseringen og behandlingen av materialet har foregått på en korrekt måte, og RMI har tillit til at DNA-prøvene de mottar er samlet inn og behandlet med varsomhet og nøyaktighet. DNAets reise starter som oftest med at enten politipatruljene eller krimteknikerne innsamler DNA-prøver, og deres arbeid ligger til grunn for en stor del av de slutninger som trekkes. Det blir dermed tydelig hvor avgjørende grundig opplæring og kvalitetssikring av det første leddets arbeid (politipatruljene) er for den resterende etterforskningen. Politipatruljene (og krimteknikerne) må ikke bare innhente gode DNA-prøver, de må også huske på andre typer spor som kan være av betydning for etterforskningen. DNA må ikke overskygge andre typer spor, da en overdreven tillit til DNA i en del tilfeller kan føre til at politiet går glipp av viktige spor som kan være av betydning i en etterforskning, - en påminnelse som også politiet selv har fått:

[...] nå som vi har hatt disse her innbruddsbølgene med mobile vinningskriminelle, gjerne utenlandske som forflytter seg fra sted til sted, fra et politidistrikt til et annet, altså de er i bevegelse hele tiden. Og en ser jo at de har en modus, en fremgangsmåte som en kjenner igjen, altså du ser det på måten de bryter seg inn på, en bolig, og hva de stjeler [...] ser at vi må bli mye flinkere til å sikre alle typer spor, altså overflatespor, brytespor, fottøyspor [...] det er noe som alltid vil komme i ettertid, for du klarer ikke på en måte å samle all den informasjonen så kjapt. [...] det er helheten som er viktig. Og det er jo litt morsomt at vi blir påminnet det sånn som nå da, når det er en sånn bølge av innbrudd og så ser vi at det strekker ikke til å bare ta DNA, vi må faktisk jobbe med alle typer spor og det, det er jo litt morsomt egentlig...så vi lærer jo litt av dette her.

Kapittel 6. DNA-reformen.

”Vi oppfatter det som et historisk viktig vedtak, som skal møte noen av de utfordringene vi står overfor for å gjøre Norge tryggere. [...] For det første mener vi at det vil styrke politikraften i Norge [...] Totalbildet vil bety redusert kriminalitet, mer trygghet og en god utvikling. For det andre mener vi også at det helt klart vil øke oppklaringsprosenten. [...] Hele bakgrunnen for at vi gjør dette, er at oppklaringsprosenten i Norge er for lav i forhold til kriminelle handlinger. Det er sentralt i Soria Moria-erklæringen at vi ved siden av å forebygge bedre skal oppklare mer”. (Storberget i Forhandling i Odelstinget, 13.12.2007)

Storbergets uttalelse gir et inntrykk av de forventningene som er knyttet til DNA-reformen fra et politisk hold. Utvidelsen av DNA-registeret og den økte fokuseringen på DNA skal styrke politiet, trygge samfunnet og redusere kriminaliteten. De fleste av forventningene som fremmes fra et politisk hold kretser rundt oppklaringsprosenten, da denne fremstår som uholdbart lav, spesielt innenfor hverdagskriminalitet. Det vises blant annet til politiets straffesaksregister (STRASAK) hvor 80 prosent av etterforsket vinningskriminalitet ikke blir oppklart (Justis- og politidepartementet, 2007). DNA-registeret fremmes som et verktøy som skal bekjempe denne typen kriminalitet og dermed påvirke oppklaringsprosenten i en positiv retning, blant annet ved å vise til den påståtte effekten et utvidet DNA-register har hatt i Storbritannia (jf. Dahl og Lomell, 2009). Beslutningstakerne bak DNA-reformen forventer derfor sannsynligvis å se resultater som lever opp til de begrunnelsene som ble gitt for å iverksette det ”historiske viktige vedtaket”. I kapittelet som følger skal DNA-reformens påståtte effekter og endringene den har medført for politiet drøftes videre med utgangspunkt i informantene og politiske uttalelser. Informantene har allerede vist at DNA ikke alltid kan benyttes i en etterforskning og belyst en del av de utfordringene de står ovenfor i den enkelte sak. Det er derfor interessant å se etter hvert at de utfordringene de møter ikke alltid later til å samsvare med den oppfattelsen de har av hva DNA-reformen kan utrette.

6.1 Hverdagskriminalitet.

”Dette er en merkedag for norsk politi, og ikke minst er dagen i dag en merkedag for alle dem som er rammet av den vanligste formen for kriminalitet som finnes i Norge, nemlig vinningskriminaliteten. Jeg håper og tror at den reformen som vi vedtar i dag, vil føre til en kraftig økning i oppklaring av saker, og at det i sin tur igjen vil føre til at folk opplever at nettopp det de har blitt utsatt for, tyveri fra hytte eller bil, blir tatt på alvor, fulgt opp og

oppklart på en helt annen måte enn i dag” (Bjørnflaten (A), Forhandling i Odelstinget, 13.12.2007).

Som nevnt innledningsvis er den politiske målsetningen om å påvirke oppklaringen av lovbrudd, spesielt innenfor hverdagskriminalitet, en sentral begrunnelse for å utvide DNA-registeret: ”DNA-reformen innebærer en av de store reformene i strafferettspleien, og formålet er en mer effektiv etterforskning og økt oppklaring, både med tanke på den kriminaliteten som rammer folk flest og mer alvorlig kriminalitet” (Justis- og politidepartementet, 2009a). Det vises spesielt til Storbritannia hvor et utvidet DNA-register later til å ha hatt en positiv innvirkning på etterforskning av alle typer kriminalitet:

”England er et av de landene i verden som har gått lengst når det gjelder bruk av DNA-teknologi i etterforskning av straffesaker, og det er ingen tvil om at DNA-analyser har vist seg å være et meget effektivt etterforskningsredskap. Dette gjelder ikke bare ved alvorlige former for kriminalitet som drap, voldtekt mv., men også ved etterforskning av såkalt hverdagskriminalitet som innbrudd og bilbrukstyverier” (NOU 2005: 19: 48).

Hverdagskriminalitetsbegrepet benyttes hyppig i diskusjonene rundt DNA-reformen og i denne kategorien inngår bilbrukstyveri, innbrudd og kriminalitet som rammer ”folk flest”. Definisjonen på hverdagskriminalitet later dermed til å være åpen for tolkning da hva ”folk flest” anser som kriminalitet trolig varierer i stor grad. Alt fra en frastjålet lommebok, en knust bilrute, et slagsmål etter en fuktig kveld, til et innbrudd i en bolig kan passe inn i denne kategorien. Det kommer an på hvem man henvender seg til. Ved å fremheve DNA-analyser og DNA-registeret som et redskap for å oppklare alle former for kriminalitet kan forventningene til politiets bruk av DNA bli høyere enn det som lar seg innfri. Vil de ha muligheten til å innsamle DNA etter innbrudd i bil og liknende etter DNA-reformen? Hva anser politiet som hverdagskriminalitet og hvor realistisk er innsamling av DNA ved slike lovbrudd?

”[...] sannsynligheten for at [bilen] blir undersøkt er jo ikke så veldig stor, det er sannsynligvis litt sånn tilfeldigheter, er det en politipatrulje der og da og det holdt på å si er de rette menneskene i den politipatruljen som er litt sånn på hugget på å gjøre ting så kan det godt være at de gjør akkurat det. [...] Men det er nok i, kanskje de færreste tilfellene”.

Informanten antyder at politiet sjeldent vil samle inn spor i forhold til for eksempel innbrudd i bil. Avgjørelsen er opp til den enkelte politipatruljen og hvorvidt de er ”på hugget” på det tidspunktet. Det er tilfeldighetene som styrer hva man samler inn DNA-prøver fra når det gjelder denne typen lovbrudd. På spørsmål om man skal hente inn DNA fra ”alle” typer lovbrudd svarer en annen informant:

”Målet er jo for så vidt det da, at vi skal undersøke så mange åsteder for straffbare forhold som mulig. Nå har vel hele Norge skjönt at det er ikke det som har foregått, eller foregår. Men sannheten er jo at politiet er mye flinkere til å undersøke enn hva folk flest tror [...] jeg har ikke noe statistikk på hvor mange åsteder som det gjøres undersøkelser på, men det faktisk ganske mange, og det gjøres sånn i løpet av en halvtime fordi, altså finner du en stjålet bil så, mens du står og venter på inntauing av den så kan du gjøre ganske mye i løpet av de tjue minuttene til en halvtime”.

Informanten påpeker at politiet ikke undersøker alle åsteder, men mener likevel at de undersøker mer enn hva folk har inntrykk av. Igjen later det til å være opp til den enkelte politipatruljen og hva de velger å foreta seg i forhold til det enkelte lovbrudd. Politipatruljene er avgjørende på flere områder, da det er de som tar valget om å innsamle DNA-prøver, i tillegg til at det er deres nøyaktighet i forhold til innsamlingen som kan avgjøre hvorvidt prøvene gir resultater, og ikke minst, om de gir riktige resultater. I forrige kapittel ble arbeidsmengden til ordenspatruljene vektlagt, og den er gjeldende her også. På samme måte som arbeidspresstet kan medføre at ordenspatruljene velger ’vattpinnen fremfor pulveret’, kan det i tillegg trolig føre til at enkelte åsteder ikke blir gransket selv om en undersøkelse kunne ha gitt resultater.

Jeg forespurte flere av informantene hva de anså som ”hverdagskriminalitet” for å få et inntrykk av hvilke typer lovbrudd som skulle prioriteres mer i forhold til DNA:

”Nei, den går jo, det er nok mer rettet mot grove tyverier, innbrudd, sårne ting, der man har litt verdier, der hvor man har brutt seg inn i en leilighet, kontorer eller et eller annet, mer den typen liksom, man ser for seg”.

En annen informant uttaler:

”Jo, altså det er tyverier av biler, innbrudd i biler, grovt tyveri fra biler, det er alt sånn mindre alvorlig kriminalitet da, for å si det sånn. Det som går på vinning og litt sånn mildere vold, for å kalle det. Det er jo det som blir regnet for hverdagskriminalitet”.

Det later ikke til å være selve definisjonen av hverdagskriminalitet som er i uoverensstemmelse mellom politikere og politiet, men heller formeningene om hvilken type lovbrudd som skal kvalifisere til DNA-analyser:

”Det vil kreve så mye ressurser hvis du skulle undersøke alle sårne steder, for ting tar tid altså, en åstedsundersøkelse er ikke gjort ’sånn’. Jeg har inntrykk av at en del politikere som tror det at når du har noen som drar rundt og undersøker åsteder så undersøker de 20 åsteder på en dag liksom, men du gjør ikke det altså. I hvert fall ikke hvis du skal gjøre jobben ordentlig, og det må du av hensyn til å få resultater og av hensyn til ikke å få feile resultater”.

Hvis politiet skal innhente DNA, eller andre spor, fra alle typer hverdagslovbrudd vil det kreve for mye ressurser, både i forhold til tid og penger. Det er dermed en naturlig begrensning på hva som er realistisk å gjennomføre selv etter DNA-reformen. DNA-innsamling er ikke like gjennomførbart ved alle typer lovbrudd og det er viktig at dette blir oppfattet av politikere (og befolkning) slik at forventningene står i forhold til hva som faktisk er gjennomførbart. Men mye er, som nevnt, opp til den enkelte ordenspatrolje og det kan dermed sies å være den enkelte politibetjents oppfatning av det enkelte lovbrudd som avgjør om DNA blir innhentet, og ikke politikernes, befolkningens, etterforskernes eller krimteknikernes oppfattelse. Et boliginnbrudd, for eksempel, kan bli behandlet ulikt ut ifra hvilke patrulje som mottar meldingen, ressursene tilgjengelig på tidspunktet og arbeidspresset gjeldende dag.

Drøftelsen av hverdagskriminalitet ble plassert først i kapittelet, da en forståelse for hvordan politiet forholder seg til hverdagskriminalitet, i motsetning til politikernes forventninger til oppklaringen av denne typen lovbrudd, kan gi en bedre forståelse for hvorfor forventningene til reformen må justeres noe. Med dette i tankene beveger vi oss videre til å drøfte selve DNA-reformen og innføringen av de nye retningslinjene før vi ser nærmere på forventningene knyttet til DNA-reformens effekter.

6.2 Strømlinjeformet reform versus kaotisk virkelighet.

Det menneskelige aspektet later til å skape uforutsette konsekvenser og problemer som reformens retningslinjer ikke har tatt høyde for:

” [...] det gikk jo utrolig fort da, det skulle jo gjennomføres fra første i niende og alt dette her, så det er sånn typisk politiker, når politikerne liksom har satt seg noe fore og liksom skal fremstå som at dette har vi gjennomført så er det, så er det ikke alltid det som ligger bakenfor de bryr seg så mye om, men de skal si at dette har vi nå faktisk gjennomført [...]”.

Informanten påpeker at overgangen til de endringene reformen medførte ble påvirket av det politiske behovet for å gjennomføre reformen 1. september 2008. Flere av informantene var inne på det samme og mente at utbyttet av reformen kunne vært større hvis reformen hadde blitt iverksatt et år senere, da politiet ikke fikk tid til å forberede seg på endringene som skulle tre i kraft. Men fra et politisk ståsted synes det viktig å kunne trekke frem konkrete planer,

endringer og bevilgninger som iverksettes for å bekjempe kriminalitet, dermed tas det mindre hensyn til at overgangen skal være mest mulig håndterbar.

Storberget har fremhevet DNA-reformen som en av de viktigste sakene i hans tid som statsråd, som vil føre til at politiet både oppklarer mer og forebygger bedre (Justis- og politidepartementet, 2008a). For å kunne vise til handlekraft og forhåndslovede resultater som følge av reformen er gjennomføringen betydningsfull i seg selv og dermed sentral for politikerne.

”[...] virkningen av den kommer over sikt som følge av at du får utvidet registeret, det tar tid selvfølgelig. Du må jo hente inn prøvene. Og det bygger seg jo opp også fordi at folk begår straffbare forhold og da blir de tatt prøve av, og så må du få folk til å begynne å gjøre undersøkelser, først må du lære de opp og så foreta dem og så må du begynne å få resultater av undersøkelsene. Så det er klart, det skjedde ikke noe sånn første i niende altså”.

DNA-reformen er også omtalt som en revolusjon (VG, 13.5.2009), som i fremmedordboken defineres som en ”hurtig, gjennomgripende forandring” (ordnett.no, 2010). Ved å omtale reformen som en revolusjon synes man å forvente at man skal kunne se resultater med det samme, en forventning som informantene ovenfor modererer. Dahl (2009a: 2) skriver at revolusjonsmetaforen, og andre slagkraftige metaforer, ofte benyttes for å gjøre teknologien mer forståelig og for å underbygge DNAs betydning i strafferettspleien som ”en nyskapende og ufeilbarlig teknologi”. Men som informantene ovenfor er inne på gir slike metaforer gjerne et feilaktig inntrykk av hva man kan forvente av DNA-reformen, da eventuelle resultater vil ta tid.

”Det er vel ikke alltid, eller sjeldent det er samsvar mellom mål og fakta, men jeg vet ikke jeg. Jeg synes jo personlig at det er veldig positivt, veldig mye positivt i at vi har fått ny lovgivning og alt dette her, kjempebra, men det har gått litt fort. Og vi har nok ikke, vi hadde nok, tror jeg, hatt et bedre resultat om vi hadde vært bedre forberedt. [...] jeg vet ikke om vi hadde noen klar målsetning, tallfestet målsetning med det men, men vi er nok ikke der i dag som vi kanskje kunne vært, det tror jeg ikke”.

Jeg har ikke funnet dokumentasjon om at reformen hadde en direkte tallfestet målsetning i forhold til oppklaringsprosenten, men Storberget har uttalt at ”vi forventer at DNA-reformen vil gi en vesentlig økning i oppklaringsprosenten, ikke minst når det gjelder innbrudd” (Justis- og politidepartementet, 2008b). Videre refereres det særlig til Storbritannia og den positive effekten en utvidelse av DNA-registeret synes å ha medført, spesielt i forhold til ”innbrudd og bilbrukstyveri” (Justis- og politidepartementet, 2009a; NOU 2005: 19; Ot.prp. nr. 42 (2007-2008); Ot.prp. nr. 19 (2006-2007); Forhandling i Odelstinget, 13.12.2007). Det hevdes at DNA-registrering har ført til at oppklaringsprosenten har økt fra 14 prosent til 45 prosent i de

saker hvor DNA kunne brukes (Justis- og politidepartementet, 2008a; NOU 2005: 19). Jeg velger dermed å tolke det i en slik retning at man forventer å se en liknende utvikling i Norge. At statistikken er tolket på en misvisende måte kommer jeg tilbake til senere i kapittelet når oppklaringsprosenten skal drøftes nærmere.

Justis- og politidepartementet (2007) anslo videre en økning på ca 10 000 analyseprøver de fire siste månedene i 2008, i tillegg til at det skulle registreres 4000 profiler i identitetsregisteret mot 1000 årlige før reformen (Justis- og politidepartementet, 2008a). I følge informanten sitert ovenfor kunne politiet i større grad utnyttet endringene reformen medførte hvis tiden til forberedelse hadde vært lenger. Ved å gjennomføre reformen fra den annonserte datoen kan dermed politikerne måtte vente lenger med å vise til en ønsket effekt enn hvis man hadde avventet til opplæringen og rutinene var mer innarbeidet.

De nye retningslinjene innebærer endringer i rutiner på både sikring, håndtering og undersøkelse av biologiske spor (Justis- og politidepartementet, 2009a). Endringer medfører som oftest en økt arbeidsmengde i innkjøringen, da overgangen fra teori til praksis gjerne byr på uforutsette utfordringer. Det menneskelige aspektet blir gjerne ikke tatt høyde for i vurderingen av hvor problemer kan oppstå, og dermed viser en del fallgruver seg først når retningslinjene skal anvendes i praksis.

”I første omgang så har det vel medført merarbeid, sant... det vil jeg tro, for det er jo, ja det har det nok uten tvil altså. Så ... alle nye system, alt nytt, det er jo noe som kommer i tillegg til – dette har jo ikke avløst noe annet – det kommer jo i tillegg til alt annet så det blir jo mer arbeid, men samtidig så øker jo sjansen til å få løsning, eller få oppklart noe. [...] men om det blir noe færre kriminelle av det, det vet jeg ikke”.

Det er viktig å poengtere at DNA satsingen kommer i *tillegg* til andre rutiner og politiarbeid, den har ikke erstattet andre rutiner. Dermed skal politiet implementere de nye retningslinjene innefor samme tidsrom og arbeidskapasitet som tidligere. Den enkelte politiansatt kan trolig dermed oppleve reformendringene som merarbeid. Kanskje spesielt for ordenspatroljene som trolig skal stå for en stor del av fordoblingen i innsamlede DNA-spor. Hvert DNA-spor som samles inn medfølger papirarbeid i form av rapporter, skjema som skal merkes, registreringer i ulike systemer og så videre.

”Pluss at det har vært en del sånn innkjøringsproblemer i forhold til at det har vært en del sånne tekniske løsninger på data og med skjema og sånn som ikke har fungert og misforstått ... oppimot at en fyller ut feil skjema i forhold til lovgivningen som er forskjellig fra en som er siktet og en som er vitne for eksempel, forskjellige avkrysningsmuligheter. Så det har vært litt innkjøringsproblemer, men vi holder på og få dette på rett spor igjen, blant annet så har jeg

vært med i en revisjonsgruppe som holder på å ha revidert det personprøveskjemaet som vi bruker sånn at vi skal prøve å luke bort de feilene som har vist seg å ha vært lett å gjøre, - men det er en veldig omstendelig prosess alt dette her, og alt skal være forankret i loven og det skal godkjennes opp til riksadvokaten og det er en ganske omstendelig prosess”.

Informanten er inne på små detaljer som kan ha stor effekt på DNA-reformens suksess, og i enkelte tilfeller, kanskje rettssikkerheten til de involverte personene. Misforståelser rundt avkrysningsmuligheter på ulike skjemaer for eksempel kan resultere i at sporprøver og annet forsvinner i et papirkaos eller blir slettet på grunn av feil. Dermed kan verdifull informasjon bli borte, eller det kan tenkes at unødige ressurser benyttes på informasjon som i ettertid viser seg å være tilknyttet en annen enn personen av interesse. Igjen blir det tydelig hvor avgjørende tilstrekkelig kunnskap og kompetanse i alle ledd er for at DNA skal bidra til mer effektivt politiarbeid og økt rettssikkerhet, og ikke motsatt. Informantene mine har tidligere påpekt at de legger til grunn for sin etterforskning at innsamlingen og behandlingen av DNA-sporene er gjort på en skikkelig måte, før resultatene havner hos dem. Det er derfor betydningsfullt for rettssikkerheten at misforståelser og innkjøringsproblemer lukes ut, både i forhold til falske positiver og falske negativer. Feil under innsamlingen medfører ikke nødvendigvis at en uskyldig blir mistenkt, en skyldig kan trolig også unnsnippe.

Som et resultat av slike ”småfeil” må man gå gjennom og revidere enkelte skjemaer, - en omstendelig prosess som skaper ytterligere merarbeid for enkelte personer innad i politiet. Innkjøringsproblemer er trolig uunngåelig da det er vanskelig å forutse hva som kan skape problemer på forhånd. Men man kunne kanskje minimert forekomsten av enkelte feil hvis politiet hadde fått større anledning til å prøve ut en del av reformendringene før de ble gjennomført på landsbasis.

Benedicte: Men får [politipatruljene] mye ekstraarbeid? Med de nye...?

Informant: Nei altså det som nok gjør at det blir litt ekstra er at vi har satt veldig sånn strenge krav til at det skal skrives beslagrapporter, det skal skrives anmodninger og, det er bestemt hvordan ting skal merkes og registreres, til faste systemer. Og det synes jo det selvfølgelig en del på fremdeles da men, det funker jo fordi at, altså de skriver jo beslagsrapporter og sånn men de, merkingen av beslag og sånn er nok ikke sånn som alltid vi skulle ønske det skulle være. Men det er ikke sikkert det er så farlig, så lenge de identifiserer og det ikke er tvil om hvilke prøver som er tatt hvor og sånn, så lenge det fremgår så...

Retningslinjer og krav som styrer politiarbeidet kommer fra sentralt hold og den enkelte politibetjent har liten innvirkning på hva som skal prioriteres og hvordan arbeidet skal utføres. Som drøftet i forrige kapittel, kan det tenkes at ordensbetjentene ikke samsvarer egen innsats

på den enkelte åstedsgransking og sporinnsamling, og det videre papirarbeidet med utfallet av en sak. For dem medfører kanskje endringene mer papirarbeid og økte forventninger til arbeidsmengde, og ikke økt effektivitet i bekjempelsen av kriminalitet. Informanten ovenfor nedspiller konsekvensen av ”syndene” som forekommer i forhold til papirarbeid, så lenge det fremgår korrekt informasjon i forhold til de DNA-prøvene som er tatt. Så fremt at man vet ”hvem, hva og hvor” så vil trolig ikke den videre etterforskningen påvirkes, og skulle saken ende i rettsapparatet så kan man fortsatt vise til detaljert kunnskap om innsamlingsprosessen. Interne dokumenter er trolig ikke like avgjørende, men kanskje mer et irritasjonsmoment for dem som skal kontrollere og benytte seg av rapportene i ettertid.

”Det som vi jobber litt med her nå, det er å få til bedre rutiner på det her, at vi får dette her nedfelt i en instruks, en *DNA-instruks* sant så der, da kan du egentlig gå inn og se hvordan et spor skal behandles i forhold til at et spor blir sikret ute og når et spor er ferdig undersøkt, fordi det er noe som vi må vise til i retten senere, at det er gjort og det er tatt og det er gjort, altså den kvalitetssikringen sånn at vi ikke kan, at hvis forsvareren spør om det kan ha vært noen fare for oversmitting her for eksempel kan det ha fått, kan det ha vært borti noe annet og fått spor med seg fra noe annet så skal vi kunne si at det har det ikke fordi at ... Så, ja, vi har noen utfordringer der”.

Vi kommer stadig tilbake til betydningen av helheten, kvalitet i alle ledd er viktig for at man skal kunne utnytte DNA i etterforskninger, da det til syvende og sist er rettsapparatet som avgjør skyldspørsmålet, og her stilles det krav til hvordan politiet har tilegnet seg informasjonen som fremlegges. Hvis forsvareren får mulighet til å så tvil om det arbeidet som er utført kan det resultere i frikjennelser på bakgrunn av dårlig politiarbeid. En DNA-instruks burde kanskje vært på plass før 1. september 2008 slik at politiet hadde hatt noe å forholde seg til, både under opplæringen og ved senere arbeid.

”Jeg tror nok det at vi må, i hvert fall i en fase nå at vi må ha litt skjerpet kvalitetskontroll på alt det vi sikrer [...]”.

Informanten som stadfestet behovet for en skjerpet kvalitetskontroll ble intervjuet i januar 2010, altså om lag ett år og fem måneder etter at reformen ble gjennomført, og fem måneder etter at Justis- og politidepartementet (2009a) proklamerte at ”DNA-reformen er en suksess”. Dette er kanskje en urettferdig sammenlikning, men jeg benytter den for å kontrastere mellom politikerne som innførte reglene og politiet som benytter reglene, og hvordan de oppfatter virkningen av reformen. Justis- og politidepartementet (2009b) skriver blant annet:

”DNA-saker til RMI er fordoblet. Hver måned sender politidistriktene nå inn biologiske spor fra ca 800 åsteder for hverdagskriminalitet. Om lag halvparten av alle spor som legges inn i

DNA-registeret treffer på profiler av tidligere domfelte eller siktede. I tillegg har 2074 nye profiler blitt lagt til i etterforskningsregisteret. [...] Tallene på innsendte prøver i sakene fra landets politidistrikt til RMI har økt fra i snitt 332 saker per måned før DNA-reformen til i snitt 716 saker per måned”.

Det nevnes ikke hvor mange av sporene som sendes til RMI som faktisk kan brukes, og som vist i tidligere i analysen får politiet ofte svar om manglende humant DNA i sporprøvene. Dette gjelder sannsynligvis spesielt i forhold til hverdagskriminalitet da disse prøvene i stor grad samles inn av ordenspatruljer som har begrenset med tid og ressurser, samt manglende kunnskap. Av et ukjent antall prøver treffer om lag halvparten på domfelte eller siktede i registeret, men det vises ikke til hvor mange av disse treffene som gir grunnlag for videre etterforskning. Videre vises det til en økning i registrerte profiler i etterforskningsregisteret, altså personer mistenkt for straffbare forhold, uten en nærmere utredning av hvorvidt registreringen har medført en mer effektiv etterforskning eller oppklaring av saker. Der politikerne ser suksess i forhold til den økte mengden spor, påpeker enkelte av informantene manglende kvalitet på det som samles inn og at DNA til tider overskygger andre verktøy. Politiet må nå ”gå tilbake” og forsøke å stabilisere reformens påvirkning ved å vektlegge behovet for andre typer spor og innarbeide sterkere rutiner i forhold til innsamling og kvalitetssikring.

Informasjon fra intervjuene tyder på at det er et skille mellom krimteknikerne og etterforskerne i forhold til hvordan de oppfatter kvaliteten på arbeidet som utføres, da det er krimteknikerne som søker moderasjon og anerkjenner behovet for kvalitetskontroll. I intervjuene med etterforskerne oppfattet jeg det som at de fleste sporprøvene som ordenspatruljene samlet inn resulterte i brukbar analyse og at kvalitetskontrollene var tilstrekkelig. Dette kan igjen trolig vises tilbake til at den enkelte etterforsker ikke får tilbakemelding på helheten, kun på den enkelte sak de arbeider med. Krimteknisk avdeling sender og mottar store deler av posten fra RMI og står for en del av kvalitetssikringen. De får dermed et større innblikk i hvordan den overordnede tilstanden er.

”[...] vi som har mange andre ting å tenke på, har ikke klart å holde følge med de forandringene, så vi venter egentlig bare på den endelige fasiten så forholder vi oss etter det, så får vi en ny gjennomgang. For det er helt nytt for oss og, det tok jo litt lang tid før jeg i det hele tatt visste hva DNA var, ja altså jeg visste at det kom fra vårt spytt og alt dette her, men altså hva er det egentlig”.

Også informanten ovenfor, som er etterforsker, påpeker en mangel på klare retningslinjer da de fortsatt var under utforming på det tidspunktet intervjuet ble gjennomført. Den ovenfor

siterte informanten arbeidet med hverdagskriminalitet og uttalelsene gjenspeiler kanskje hvordan reformen har medført store endringer for de politifolkene som arbeider med denne typen kriminalitet. Det var kun alvorligere kriminalitet som medførte ”DNA-arbeid” forut for reformen. En stor del av politistyrken opplever fremdeles DNA som noe relativt nytt, i motsetning til etterforskere og krimteknikere som har arbeidet med de mer alvorlige sakene:

” [...] Altså DNA er jo ikke noe nytt. Begynner å bli gammelt”.

6. 2.1 RMI og analysen.

”[...] jeg tror RMI sliter litt med lokaliteten, altså at det er sprengt inne på, det er helt sprengt, så de har jo måttet flytte noe av virksomheten”.

I Odelstingsdebatten (Forhandling i Odelstinget, 13.12.2007) ble RMI diskutert, da man så at saksmengden deres allerede før reformen var i overkant. Men til tross for dette later ikke de politiske forventningene om å se raske resultater til å nedjusteres. Hvor avgjørende RMI faktisk er i en etterforskning synes å bli noe tilsidesatt. Selv om det arbeides med å utvide kapasiteten (Ibid), blir ikke opphopningen av saker hos RMI medregnet nevneverdig som av betydning for politiets effektivitet i den enkelte sak. En fordobling av antall saker som sendes inn til analysering må nødvendigvis påvirke kapasiteten hos RMI, uavhengig om de har fått ekstra midler til disposisjon. En analyse tar den tiden det tar, og samtlige sporprøver bør gjøre krav på den oppmerksomheten som er nødvendig. Resultatet av arbeidet som utføres hos RMI kan være av betydning for det enkelte individ i en sak og bør ikke utføres under for stort press, med begrenset tid til å fokusere på kvalitetskontroll. Det er ikke bare hvor mange prøver som sendes inn til RMI som avgjør suksessen til reformen, men også hvor lenge politiet må avvente svar. Det vil trolig ta noe tid før RMI kan imøtekomme behovet DNA-reformen har medført fordi opplæring innenfor et såpass spesialisert område nødvendigvis tar tid og yrket ikke er særdeles utbredt.

Informant: [...] i en alvorlig sak så kunne de kanskje gått videre og funnet [DNA], men da blir det en mye mer omstendelig prosess. Og i disse her tyverisakene, disse daglige, så legger en ikke så mye arbeid i det for å finne – det tar for mye ressurser. Og de har jo, det har jo hopet seg opp litt der inne, de har ikke kapasitet.

Benedicte: Ja for det lurte jeg også på, hvordan det gikk med samarbeidet med dem ...

Informant: Jo, nei, de klarer ikke det. Det har vel, de har ikke apparat som kan ta i mot alt så det er ikke kommet noen, men det vil vel sannsynligvis komme noen retningslinjer fra sentralt hold, litt med at en skal være litt mer tilbakeholden med, kanskje redusere antall spor fra hvert åsted. I dag har på en måte en sånn hovedregel at vi ikke skal ta mer enn 3 prøver. Svenskene opererer med en prøve per åsted, og da må du – da går du etter det sikreste kortet da sant, at her er det mulig. Det som vi gjør i dag, det at vi tar 3 stykker fra et innbruddsåsted, da garderer du litt mer sant, og så risikerer du at det ikke er spor på noen av dem.

Politiet er avhengig av et velfungerende analyseinstitutt for å imøtekomme målsetningen om en mer effektiv etterforskning. Hverdagskriminaliteten vil trolig ikke bli prioritert fra RMI sitt ståsted med det første da alvorlige saker stort sett får prioritering. Slike spor utfordres gjerne mer i analysen også, da sporet regnes som viktigere, og de krever dermed enda mer tid og ressurser. Igjen kan man se antydninger til en *rangstige* i forhold til hvilke saker som vil ha prioritet hos RMI, uavhengig av reformendringene. Informanten er inne på antall spor som nå samles inn fra det enkelte åsted og mener at det ikke nødvendigvis gir bedre resultater å ta 3 sporprøver. I alvorligere kriminalsaker kan DNA-prøvene være nødvendig, og RMI vil benytte større ressurser på å utvinne DNA fra prøvene. Informanten mener man helgarderer seg i dag ved å ta 3 prøver fra et åsted som går innunder hverdagskriminalitet. Hvis det er et relativt høyt antall prøver fra slike saker som ikke gir en human match, eller som inneholder for lite DNA, kan man med fordel senke ”innsamlingskravet” til *en* DNA-prøve. En gjennomtenkt prøve i motsetning til tre mer tilfeldige avstryk kan fortsatt gi brukbare resultater.

Informasjonen så langt i kapittelet tyder på at reformendringene har medført uforutsette konsekvenser som har betydning for de forventningene som stilles. Videre ble det tydeligere at reformen oppfattes annerledes av de som iverksatte vedtaket (politikerne), og de som skal utføre endringene i praksis (politiet). Forventningene til DNA-reformen som forebyggende, effektiv og avgjørende for en økning i oppklaringsprosenten vil nå drøftes nærmere.

6.3 Informantenes oppfatninger av politikernes (og befolkningens) forventninger til DNA-reformen.

”Den er nok, de har nok sterkt overdrevne forhåpninger tror – jeg sitter med det inntrykket at – Storberget har jo brukte dette her som sånn reklame for seg selv og regjeringen selvfølgelig. Men altså når jeg sier det så skal jeg samtidig si at det å få gjennomført den reformen og få det gjennom det er jo veldig, altså det er jo veldig positivt. Det er jo veldig bra jobb i den sammenhengen, det skal han ha, Storberget, selv om han er en moralist og jeg liker ikke moralister (ler)”.

Gjennom intervjuene får jeg inntrykk av at informantene er positiv til DNA-reformen og de endringene den har medført. Men selv om politiet er fornøyd med endringene er det fortsatt et gap mellom politikernes forhåpninger og politiets egne, som informanten ovenfor er inne på. De har to ulike perspektiver som utgangspunkt som igjen påvirker hva de vektlegger som viktig med reformen. Som en informant nevnte tidligere så er ikke en åstedsundersøkelse gjort i en håndvending, og politiet kan ikke undersøke ”20 åsteder på en dag”, hvis arbeidet skal utføres på en tilfredsstillende måte. *Kvantitet* er ikke det samme som *kvalitet*. Effektivitet i forhold til åstedsundersøkelser er ikke nødvendigvis å spare på tiden man bruker på åstedet. For politiet er det viktig at man har utført arbeidet nøyaktig og riktig med fokus på kvaliteten, i tillegg til at man gjerne har overveid hvor på åstedet man har valgt å ta prøver fra. Dette vil medføre en mer effektiv etterforskning i neste ledd. Fra et politisk ståsted er tallene viktigere; hvor mange prøver politiet samler inn, hvor mange åsted som granskes og så videre. Både politikerne og politiet ønsker å oppklare flere lovbrudd og ”fange” flere lovbrytere, men de later til å ha en forskjellig oppfatning av hva som er viktig for å oppnå målsetningen.

”Ja det kan jo til tider virke som at mange tror at DNA løser alt, at du uansett vil finne DNA etter en gjerningsperson, men... ikke det at det er noe sånt problem tror jeg. Nei. Men det går vel mest på uvitenhet, at folk ikke helt vet hva det er for noe”.

Informanten påpeker folks uvitenhet i forhold til DNA og at mange tror DNA i seg selv ”løser alt” og at forventningene dermed trolig er høye. I følge Diesen og Björkman (Dahl, 2009a: 3) opplever mannen i gate DNA som noe sikkert, og dermed underbygges informantens oppfattelse av folks forventninger. Det er mulig medias fremstilling av DNA, og metaforer som antyder at DNA er en ”sannhetsmaskin” (Lynch m.fl., 2008), må ta noe av skylden for en slik oppfattelse. I USA har det blitt hevdet at jurymedlemmer påvirkes av medias fremstilling av DNA og kriminalteknikkens som ufeilbarlig, og at de dermed er tilbøyelig til å frifinne

mistenkte ved mangel på tekniske bevis. Men forskning har ikke funnet bekreftelser på en slik påstått ”CSI-effekt” (Cole og Dioso-Villa, 2009).

Informanten ovenfor bemerker egentlig kjernen i problemet med oppfattelsen av DNA som ”det tause bevis” eller innehaveren av sannheten: DNA løser ikke alt. Man vil ikke alltid lykkes i å finne DNA etter gjerningspersonen. Dahl og Lomell (2009: 81) fremhever at antakelsene om at DNA skal bidra til en økt oppklaring baserer seg på en oppfatning som tar for gitt at ”lovbrytere legger igjen DNA på åsteder, at politiet undersøker åsteder og samler inn DNA, at politiet identifiserer lovbyteren ved hjelp av DNA, og at DNA er et sikkert bevis”. Men oppfattelsen baserer seg på galt grunnlag, da ”det er en kjensgjerning at de fleste anmeldte forhold ikke fører til åstedsgranskning og dermed heller ikke til innsamling av DNA” (Ibid). Det er ikke et stort problem at folk ikke har kunnskap om DNA, så lenge de som styrer regelverket har et realistisk syn på DNA, og ikke minst, så lenge politiet selv er innforstått med det nye verktøyets begrensninger. Hvis politikere fremstiller DNA som kriminalitetsbekjempende i seg selv og fremhever ”enkelheten” ved DNA, og skaper regler og forventninger ut ifra det, kan det resultere i et økende misforhold mellom idealet og realiteten. Dette kan i så fall føre til en økende negativitet rundt politiets arbeid, da man trolig ikke vil gå tilbake på reformen som sådan, men peke på manglende vilje hos politiet.

6.4 DNA-reformens forebyggende og effektiviserende kraft.

”Regjeringen ønsker å gjøre politiets etterforskning mer effektiv og å oppklare flere lovbrudd. Ved økt bruk av DNA-teknologi i etterforskningen vil saker kunne bli raskere oppklart, og dermed vil både omfanget og lengden av etterforskningen bli redusert. I tillegg vil uskyldige mistenkte på denne måten raskere kunne utelukkes fra saken. Ved at en større del av kriminaliteten blir oppklart vil også dette kunne føre til at kriminaliteten går ned. Det er også viktig at lovforslaget åpner for registrering av mindre alvorlig kriminalitet. Det er nær sammenheng mellom denne og grovere kriminalitet. Mange som dømmes for grov kriminalitet er tidligere dømt for å ha begått mindre alvorlige forbrytelser. Dermed vil også etterforskningen av grove forbrytelser bli bedre fordi DNA-profiler til mange gjerningspersoner allerede vil være registrert” (Justis- og politidepartementet, 2009a).

Begrunnelsene for et utvidet DNA-register og iverksettelsen av DNA-reformen kretser rundt dens forventede forebyggende og effektiviserende kraft (jf. Justis- og politidepartementet, 2009a; Forhandling i Odelstinget, 13.12.2007; NOU 2005: 19). Et større register antas å medføre en mer effektiv etterforskning, spesielt i forhold til antakelsen om at de fleste alvorlige

lovbrudd er begått av personer som har begått ”småkriminalitet” (eller hverdagskriminalitet) tidligere i sin kriminelle karriere. Ved å innhente DNA fra mindre alvorlige lovbrudd vil man dermed kunne forebygge mer alvorlig kriminalitet, så vel som gjentatte lovbrudd innenfor hverdagskriminalitetskategorien: ”Det er ofte gjengangere knyttet til den såkalte hverdagskriminaliteten. Derfor er DNA-reformen så viktig med tanke på både oppklaring og forebygging” (Justis- og politidepartementet, 2009b).

Det forventes videre at DNA-reformen vil ha en merkbar påvirkning på oppklaringsprosenten som igjen vil føre til at kriminaliteten i samfunnet reduseres, da en ”økt oppklaringsprosent er god forebygging” (Storberget hos Justis- og politidepartementet, 2008a). I tillegg antydes det at DNA-registeret kan ha en kriminalpreventiv effekt på den enkelte lovbryster i form av avskrekking, ved at den enkelte lovbryster skal avstå fra ytterligere kriminell aktivitet på grunn av faren for å bli tatt neste gang (Dahl, 2009a: 1). Mindretallet i Strandbakken-utvalget (NOU 2005: 19: 51) foreslo regler for sletting og innsyn i registeret ”som kan virke med til å motivere straffedømte til lovlydighet”. Flertallet i utvalget var åpen for muligheten til at vissheten om DNA-registrering kunne virke avskrekkende på den enkelte lovbryster, men det ble samtidig fremhevet av mindretallet at ”bakgrunnen for kriminalitetsutviklingen i samfunnet, og hva som gjør at den enkelte avstår fra lovbrudd, er sammensatt og at det ikke er særlig grunn til å tro at en sterk utvidelse av DNA-registeret i seg selv vil virke individualpreventivt” (Ibid: 51).

Jeg forespurte informantene mine om de hadde tro på at DNA-reformen kunne forebygge kriminalitet, men jeg utdypet ikke spørsmålet videre. Dermed ble det opp til informantene å tolke hva som lå i begrepet forebygging. Skillet mellom en forebyggende virkning på grunn av høyere oppklaring og forebygging i form av avskrekking ble ikke tydeliggjort, og flesteparten av informantene mine oppfattet forebyggingsbegrepet til å bety avskrekking.

”Er du kåt nok så tror jeg ikke det er det du tenker på for å si det rett ut”.

Informanten arbeidet med sedelighetssaker og hadde liten tro på at DNA-registrering ville fremstå som avskrekkende for denne typen lovbrystere. En annen informant som også etterforsket sedelighetssaker hadde samme formening:

”Ja. Jeg vet ikke om det har forebygget så veldig mye kriminalitet, ikke på sedelighet tenker jeg. Jeg tror ikke at noen overgripere tenker at ”oi!” nå må jeg ikke voldta fordi at da kommer DNAen min til å komme der. Kanskje de har blitt flinkere til, at overgripere er blitt flinkere til å ikke sette fra seg spor da, sånn at det krever kanskje mer av oss”.

Det er generelt liten oppslutning rundt tanken om en avskrekkende effekt fra informantenes side. Mathiesen (2007) har sett nærmere på teorier rundt fengselets påståtte avskrekkende effekt, som han hevder bygger på ”common sense”-grunnlag, som vil si at fengselssystemets forsvarere tenker ”ut ifra seg selv” (Ibid: 163). Realiteten er som oftest en helt annen for de personene som begår kriminalitet og fengsel har ikke den ønskete effekten som allmennheten antar (Ibid). Man kan dermed sannsynligvis regne med at heller ikke DNA-registeret vil ha en kriminalpreventiv effekt på den enkelte lovbryster, da de bakenforliggende årsakene til de kriminelle handlingene er uendret.

En av informantene fremhevet DNA-registerets forebyggende effekt i form av høyere oppklaring:

”Forebygge, det er altså... den vil nok kanskje forebygge hvis den, hvis det virker forebyggende så er det fordi vi får fengslet flere kriminelle, for det er altså den beste måten å forebygge – det beste forebyggende politiarbeidet det er å pågripe, altså pågripe og fengsle, altså det er det ikke tvil om. Og det ser du på den gjengangergruppen som du allerede har som faktisk er blitt et avsnitt sånn permanent, de har jo hatt veldig suksess med det å fotfølge disse gjengangerne, å få dem fengslet, dømme fortløpende hele tiden. Men det er klart, dess flere sånne du har ut av systemet dess mindre kriminalitet får du, det er jo veldig forebyggende. Jeg har ikke noe tro på at politiet drar rundt i barnehagene og snakker med barn, det er ikke forebyggende politiarbeid, det er bare tøys. – det er helt greit at politiet drar rundt i barnehager, men du må ikke tro at det forebygger kriminalitet for fremtiden”.

Informanten vektlegger at det mest forebyggende politiarbeidet består i å pågripe og fengsle lovbrystere, spesielt i forhold til gjengangsforbrytere. Ifølge Mathiesen er de begrunnelsene som ligger bak en slik tankegang at inkapasitering av disse menneskene vil hindre dem fra å begå nye lovbrudd da de blir fjernet fra samfunnet, og kriminaliteten vil derfor reduseres (Mathiesen, 2007: 126). Det synes dermed å herske enighet mellom politikerne og politiets tankegang på dette området. Informanten viser til suksessen politiet har hatt med å forfølge kjente kriminelle og sørge for å få dem dømt fortløpende. Trolig siktes det til VIC (Very Important Criminals) prosjektene som ble iverksatt for en tid tilbake for å forebygge hverdagskriminaliteten (Mathiesen, 2006; Dagbladet, 15.2.2008). Ved å fotfølge og straffe etablerte kjenninger av politiet for enhver lovovertrødelse skal man få dem bort fra gaten (Ibid). Politiblikket blir dermed innrettet mot enkelte mistenkeliggjorte personer for å redusere kriminaliteten (jf. Finstad, 2000). Utvidelsen av DNA-registeret kan ses som en ”forlengelse” av VIC prosjektene, og registeret skal forhåpentligvis føre til en enda mer effektiv pågripelse og fengsling av gjengangslovbrystere. Men man kan påstå at en eventuell reduksjon ikke vil være varig, da kjenningene havner tilbake på gaten med de samme

behovene som var gjeldende før de ble fengslet (Mathiesen, 2006). I tillegg kan man påpeke at nye lovbrøyttere sannsynligvis vil overta for dem som blir innhentet, da de underliggende problemene som fører til kriminalitet fortsatt er de samme (Ibid). DNA-registeret kan forsterke politiblikkets treffsikkerhet ovenfor kjenningene av politiets og forebygge kriminalitet på overnevnte vis, men en langvarig forebygging vil trolig ikke fremgå så fremt problemene som fører til kriminalitet er de samme.

Tankegangen om at effektivt og forebyggende politiarbeid tilsvarer rask pågripelse og fengsling av gjengangere er i tråd med den nye penologien (Feeley og Simon, 1992; Shearing, 2001). En rask innhenting av tidligere domfelte fremstår som effektivt, da man antar at disse personene uansett vil begå nye lovbrudd. Mathiesen (2007) fremhever problemet med å ta utgangspunktet i en slik risikotankegang, da straff er ment som en reaksjon på handlinger som er begått, ikke fremtidige handlinger. Forsøk på å innhente lovbrøyttere basert på fremtidig risiko strider i så måte imot straffesystemets grunnregler (Ibid).

DNA-reformens forventede forebyggende effekt henger tett sammen med antakelsen om at et utvidet DNA-register vil effektivisere politiarbeidet, spesielt med tanke på etterforskning.

”Erfaringer fra Storbritannia viser at utvidet adgang til registrering kan effektivisere etterforskningen og frigi politiressurser” (St.meld.nr.37 (2007-2008): 203). Strandbakken-utvalget var på studietur til England i 2005 for å få et innblikk i NDNAD og bruken av DNA (NOU 2005: 19). I utredningen fremgår det at det engelske DNA-registeret har ført til at politiet har ”identifisert gjerningspersoner raskere, sikret tidligere oppklaringer og oppnådd flere domfellelser” (Ibid: 46). Storberget har vektlagt viktigheten av at ”norsk politi får effektive redskaper til å bekjempe både den alvorlige kriminaliteten og hverdagskriminaliteten. DNA-analyser vil være et stadig viktigere redskap for politiet i bekjempelsen av alle former for kriminalitet” (Justis- og politidepartementet, 2008a).

Jeg forespurte informantene om politikernes påstander om at DNA-reformen ville medføre en effektivisering av politiets arbeid samsvarte med realiteten.

”Men det er klart at det er lettere å finne DNA. Og derfor så blir det sendt inn mye, mange flere prøver og etter hvert så vil det nok sikkert skje at det blir flere positive resultater da, og sikkert *mer* å gjøre. Forskjellen også er jo at har du et DNA-treff så har du jo *mindre* jobb i en sak. Og du kan konfrontere vedkommende med det og det er lettere å få en tilståelse og det i seg selv gjør jo at etterforskningstiden blir kortere, det blir enklere for rettsapparatet, det blir ofte kanskje mindre vitner som må møte fordi at de erkjenner, så da, men det som er det beste er jo at det må jo på sikt bli en høyere oppklaring”.

Informanten ovenfor later til å ha en noe motsetningsfylt formening om DNA-reformen, da den både vil gi *mer* og *mindre* arbeid. På grunn av treff i registeret vil politiet måtte utføre mer etterforskningsarbeid generelt, men den enkelte sak vil kreve mindre etterforskning. En annen informant har vektlagt tidligere at et treff i registeret på mange måter betyr at lovbruddet bør etterforskes grundigere, fordi et treff indikerer at saken kanskje kan retterføres. Det oppleves dermed som motstridende at reformen vil skape mindre arbeid i den enkelte sak da informantene ved flere anledninger har påpekt at reformen ikke vil endre arbeidsmetodene deres, og fremhevet behovet for en grundig etterforskning på tross av DNA-spor og treff i registeret.

Politiet kan muligens utelukke personer raskere fra saker på bakgrunn av DNA, gjerningspersonen kan i noen tilfeller tilstå raskere, og dette vil i så fall kreve mindre av den enkelte etterforskning. Men en økende mengde saker og en mindre krevende etterforskning må ikke føre til at det blir en slags ”løpebåndmentalitet” som gjør at man fokuserer mindre på for eksempel muligheten for falske tilståelser, feil i vitneforklaringer, motstridende bevis og liknende. Kan det i så fall tenkes tilfeller hvor for eksempel eventuelle vitner er av en annen oppfatning enn politiet, men at de blir tilbakevist da saken allerede synes oppklart på bakgrunn av DNA? McCartney (2006a) sine informanter antyder at enkelte politifolk hviler på DNA-funn i en etterforskning, og at et DNA-treff dermed kan medføre en lathet i forhold til å følge opp annen informasjon i en sak. Enkelte politifolk lot til å ha en begrenset forståelse av DNA, og trodde at et treff i DNA-registeret eller et DNA-spor kunne bevise mer enn det som er realiteten (Ibid). Også Rachlew (2009) har vist til tilfeller hvor motstridende bevis har blitt nøytralisert i en etterforskning, som nevnt tidligere. Spesielt kan trolig såkalte *gratis oppklaringer* på bakgrunn av treff i registeret by på utfordringer, da man i en del tilfeller ikke vil ha andre bevis å forholde seg til, hvis ikke lovbrøtteren erkjenner på bakgrunn av DNA-treffet. Man bør dermed være forsiktig i forhold til å tillate at et utvidet DNA-register medfører en effektivisering av politiarbeidet som går utover nøyaktigheten i etterforskningen av den enkelte kriminalsak. Kanskje spesielt i forhold til saker som havner innunder hverdagskriminalitet, da dette trolig er saker man ønsker å gjøre ”kort prosess” av, og kanskje ofte kan være fristet til å prioritere *kvantitet* fremfor *kvalitet*.

”DNA-analyse på sak, det hjelper jo ikke annet enn i akkurat i den konkrete saken. Det gjør det jo ikke. Men hvis du da finner for eksempel et depot. Du finner. Du finner DNA-profil på åstedet, du finner blod på et innbrudd eller et eller annet. Så er det klart at hvis du da har et etterforskningsregister eller et sporregister som er stort, så er det mye større sjanse å kunne oppklare de sakene. Mye større sjanse”.

Informanten mener effektiviteten vil øke i takt med registeret, da større register vil føre til større sannsynlighet for treff. En oppfatning som er helt i tråd med den politiske argumentasjonen for å utvide registeret (jf. NOU 2005: 19). Undersøkelser i en konkret sak for å finne spor som kan sammenliknes opp mot en bestemt mistenkt er kun av betydning i den enkelte sak, men å kunne sammenlikne en mistenkt opp mot andre uløste saker gir politiet nye muligheter til oppklaring.

”[...] sannheten er nok ikke så enkel og så rosenrød. Men at den nok vil ha betydning, altså at den DNA-reformen vil ha betydning for oppklaringen av vanlige straffesaker, det er jeg ikke i tvil om. Den største muligheten ligger faktisk i at du har noe å sammenlikne sporprøvene med. Du får mange flere mennesker inn i registeret [...]”.

Ingen av informantene er tvilende til at reformen vil påvirke oppklaringen av straffesaker, uten at begrunnelsene beveger seg ”under overflaten”. Før reformen måtte politiet anmode om at en mistenkt ble søkt opp mot spesifikke saker. Etter reformen foregår imidlertid slike søk automatisk mellom identitets, etterforsknings – og sporregisteret. På det området kan man dermed hevde at reformen effektiviserer etterforskningsarbeidet. Men treff i registeret må ikke automatisk medføre at man tillegger den mistenkte ansvaret for samtlige lovbrudd for å øke oppklaringen. Selv om den samlede straffen trolig ikke blir merkbart høyere for lovbrøyteren, må ikke politiet falle for fristelsen til å ”dumpe” flere lovbrudd over på en mistenkt for å vise til økt effektivitet i forhold til oppklaring.

DNA-reformens påvirkning på oppklaringsprosenten vil nå drøftes i større omfang, da den er tett sammenvevd med forventningene til reformens forebyggende og effektiviserende effekt. Det er ved hjelp av oppklaringsprosenten forventningene skal måles.

6.5 Oppklaringsprosentens seige natur.

Antall oppklarte saker blir som oftest benyttet som utgangspunkt for å si noe om hvorvidt politiet gjør en tilfredsstillende jobb som kriminalitetsbekjempere. Oppklaringsprosenten benyttes sannsynligvis ikke fordi det er den beste målestokken, men fordi forebyggende tiltak og trygghetsfølelse vanskelig lar seg måle på annet vis (Maguire, 2008). Utvidelsen av DNA-registeret forventes å påvirke oppklaringsprosenten i en positiv retning innenfor hverdagskriminalitet, så vel som mer alvorlig kriminalitet (NOU 2005: 19; Forhandling i Odelstinget, 13.12.2007; Justis- og politidepartementet, 2009a). Statistikken gir politikere

muligheten til å redusere kriminaliteten ned til tall, og forhåpentligvis kan de da påvise en nedgang. Som nevnt tidligere i kapittelet vises det spesielt til Storbritannia, hvor DNA-registeret skal ha medført en markant økning i oppklaring, spesielt innenfor innbrudd og bilbrukstyveri (Ibid). Statistikken som trekkes frem er imidlertid tolket på en misvisende måte og den bidrar dermed til å ”fremstille DNA som et mer effektivt hjelpemiddel for økt oppklaringsprosent enn det er grunnlag for” (Dahl og Lomell, 2009: 78). I realiteten er det kun 0,35 prosent av alle anmeldte lovbrudd som ble oppklart ved bruk av DNA:

”I det norske ordsiftet har den generelle oppklaringsprosenten blitt sammenliknet med oppklaringsprosenten i saker der DNA-registeret benyttes. Ved å sammenlikne disse to ulike og usammenliknbare målene gis det inntrykk av at oppklaringsprosenten for all vinningskriminalitet vil øke dramatisk med utvidelse av DNA-registeret” (Ibid: 78).

Det er dermed lite sannsynlig at DNA-reformen vil leve opp til den forventede effekten, da tallene det vises til ikke kan sammenliknes i realiteten.

Informantene mine gir blandede signaler angående DNA-reformens mulighet til å påvirke oppklaringen, og bruken av statistikk som parameter for politiarbeid.

”Ja det er veldig, altså det er veldig avhengig av de som sitter på toppen i politidistriktene altså – politimesterne og de som har med dette å gjøre altså – hvor mye de bruker dette her. [...] de har ikke, etter min mening, de har ikke forståelse for etterforskning og politiarbeid – de er stort sett opptatt av å holde budsjettet sitt og måltallene sine. Og det er en sånn, måltall i politiet, det er en håpløs måte å måle politiarbeidet på. For da har du, du skal undersøke så og så mange biler ikke sant og så ser du, å her mangler det og så sender du ut en patrulje for nå skal dere stoppe biler de neste tre dagene for å oppnå måltall. Det er greit å stoppe biler og alt det der men du kunne kanskje gjort noe annet vettug isteden. Skal du høyne oppklaringsprosenten så er det bare å ... løpe opp i [sted] og rote i lommene på narkomane for da får du 100 prosent oppklaring på alle de sakene og da øker statistikken ikke sant. Derimot de sakene som er komplisert ofte – nå synes jeg ikke det gjelder i så stor grad her da, for stort sett saker som er komplisert det synes jeg det blir brukt ressurser på her. Altså hvor vi må bruke masse folk og mye ressurser uten nødvendigvis å få resultater fordi at saken er vanskelig og det blir nedprioritert fordi man velger å ikke bruke ressurser på det, det blir jo helt feil. Det er jo der ressursene skal brukes, spør du meg. Det er jo her den statistikken for politiet er helt meningsløs. [...]”.

Informanten fremlegger hvor enkelt og på samme tid hvor komplisert oppklaringer kan være. Det er ikke en utfordring å påvirke oppklaringsstatistikken ved hjelp av ”småkriminalitet” utført av gatefolket (jf. Finstad, 2000). Utfordringen er de kriminalsakene som krever mye tid og ressurser over lang tid, uten at det nødvendigvis gir et merkbart utslag på statistikken. Statistikken skiller ikke mellom de ulike politisakene på en reell måte. Ved å utføre noen runder med sjekk av kjenninger eller slask (jf. Finstad, 2000), eller stopp av biler, kan et

politidistrikt fremstå som effektiviteten selv fra et statistisk ståsted, men det vil ha liten effekt på den overordnede oppklaringen og den typen kriminalitet man i større grad ønsker å redusere omfanget av. Hvis ledelsen blir for opptatt av å påvirke måltallene kan alvorlige saker som burde motta politiets oppmerksomhet risikere å bli nedprioritert.

Oppklaringsprosentens mangelfulle informasjon utdypes videre av en annen informant:

”Ja, og det er så mye, det er så komplekst – før så jobbet jeg mye med sånn mengdesaker, sånn vinningskriminalitet og sånn, plutselig så får du oppklart masse ikke sant, med narkotika ikke sant, du får jo oppklart nesten alle narkotikaforbrytelser og sånn, men det betyr jo ikke at politiet gjør mye – at det ikke er narkotikasaker betyr jo ikke at det ikke finnes narkotika ikke sant og mye sånt, men nå når jeg jobber med sedelighetssaker så ser du at det er så veldig, veldig komplekst, det er så mye jobb i en sak – jeg jobber mye med barnesaker, mot barn ikke sant, og da er det veldig mye jobb og – så du kunne sikkert oppklart en hel haug med andre saker eller gjort masse med de sakene, men du bruker masse tid, det er mange fornærmede inn i bildet og hvordan du behandler dem og sånn, skal du bare koste over dem og skynde deg videre for å få gjort masse saker og sånn, det blir jo ikke riktig da. Så jeg tror ikke man kan måle hvor flinke vi er på sånne ting, det tror jeg ikke”.

Forskjellen mellom de ulike lovbruddskategoriene fremheves av informanten, da man ikke kan prioritere effektivitet over menneskelige hensyn, spesielt i forhold til den mer alvorlige kriminaliteten, som for eksempel sedelighets- og voldssaker. Narkotikasaker trekkes frem som en lovbruddskategori hvor oppklaringen av saker er høy, uten at politiet nødvendigvis har mye arbeid i den enkelte sak. Flere av informantene mener forskjellene i typen lovbrudd og det politiarbeidet som ligger bak de ulike sakene ikke fremgår av statistikken og dermed kan man ikke benytte tallene for å uttale seg om politiet på generelt grunnlag.

Samtidig som informantene synes det er viktig å få frem forskjellene på de ulike sakene og omfanget av ressursene de krever, mener flesteparten likevel at DNA-registeret og bruken av DNA vil påvirke oppklaringsprosenten.

”I vinningskriminalitet hvor du faktisk må ut og etterforske et åsted og du har ikke peiling på hvem som har vært der og så må du etterforske for å finne synderen. I den, i de typer saker så er jeg ikke i tvil om at reformen vil øke oppklaringsprosenten fordi at du har fått en mulighet [...] de politidistriktene som tar det i bruk, og bruker det på vinningsåsteder, de vil helt klart høyne oppklaringsprosenten, så det er jeg ganske sikker på”.

DNA-registeret gir politiet en ny sjanse i enkelte saker som man ellers trolig ville henlagt på et tidligere tidspunkt. Ved å legge informasjonen inn i registeret kan man håpe på treff, *gratis oppklaringer*, som dermed kan medføre en økning i oppklaringsprosenten innenfor for eksempel vinningskriminalitet som ellers har lav prioritet hos politiet.

” [...] jeg tror ikke at antall vinningskriminelle, altså lokale vinningskriminelle da, øker noe i særlig grad, jeg tror heller at det blir færre av dem, det virker sånn. Uten at jeg har noen sanne helt klare tall på det her og nå, men det virker som at det er færre av dem, men at vi får, at økningen skyldes at en beveger seg mye friere over landegrensene i dag”.

På samme tid fremhever en informant at økningen i antall vinningssaker trolig skyldes lovbrøttere som beveger seg over landegrensene og ikke flere lokale vinningskriminelle. Utenlandske vinningskriminelle kan være mer komplisert å innhente da de raskt beveger seg videre. Hvis det antas at slike individer står for størsteparten av lovbruddene kan det være vanskelig å øke oppklaringsprosenten selv om man skulle klare å innhente flere av de ”lokale” lovbrøtterne, eller kjenningene av politiet.

”Ja det tror jeg men så er jeg litt skeptisk, skeptisk til at det er, i den typen saker, så er det en voldsom oppsving. Det spørres akkurat ... Det spørres akkurat hvilke, hvis man kan isolere det eller sette sakene i bås så er det jo ikke noe tvil om at voldssaker vil jo bli oppklart lettere ... for at der er jo det ganske jevnt på tilsigning av saker, sant, mens sånn som vinningssaker går jo veldig opp og ned så det er vanskelig å lese det. Men de ... det vil vel kanskje ikke vises på statistikken men i realiteten så vil man jo få et, få mer oppklaringer”.

Forklaringen ovenfor finner jeg motstridende da informanten mener oppklaringer vil øke, men det vil kanskje ikke fremgå på statistikken. Statistikken har blitt trukket frem som en dårlig parameter på politiets arbeid, men likevel fremstår det som forvirrende at informanten mener at oppklaringer innenfor vinningskriminalitet vil finne sted uten at oppklaringsprosenten på området vil påvirkes.

”Nei man må gå mer ned i materien, hva er det, man kan ikke bare ta en oppklaring på forbrytelser, man må se hva slags saker er det. [...] En oppklaringsprosent vil ikke, gjenspeiler jo ikke arbeidet til politiet. [...] Man må gå inn å se hvor mange saker er det, hva slags saker jobber man med, hvilke saker er det som tar veldig mange ressurser på det tidspunktet ikke sant. Så en oppklaringsprosent det ... men det man, den er jo fin å ha for at man skal strekke seg etter noe da. Sånn at man kan måle seg med noe, men den gjenspeiler ikke situasjonen i politiet, overhode ikke. Men den er veldig viktig å ha der. For det er jo klart at det er jo ikke noe ålreit, for vi har jo gjennomgang av tall hver eneste måned, og denne måneden så lå vi vel på 15 og vi har jo vært oppe i 23. Men da må man jo gå inn å se på årsakene, det har ikke noe med at politiet gjør en dårligere jobb, og en skulle nesten tro at etter DNA kom så ville den bli enda bedre, så det er liksom så mye”.

Foreløpig later ikke DNA-reformen til å ha en innvirkning på statistikken. Det vil nødvendigvis ta noe tid før endringene har festet seg, men likevel er informanten inne på noe vesentlig. Kriminalitetsbildet varierer fra måned til måned og det er ikke dermed gitt at DNA vil påvirke oppklaringen jevnt over. I noen tilfeller kan DNA benyttes og i andre tilfeller ikke. Et DNA-register og en økt satsing på bruk av DNA endrer ikke på dette.

”Det er ikke sikkert det blir så mye som [Storberget] tror, men over tid så kommer dette her til å – det får sånne ringvirkninger over tid ikke sant. Og når vi får registrert flere og flere så kommer det inn og så blir det kjørt opp mot sporregisteret og så blir det oppklaringer”.

Jo større register, jo større sannsynlighet for oppklaring. Det er en slik tankegang som later til å ligge til grunn for både politikernes begrunnelser for et utvidet DNA-register og politiets positive innstilling til økt registrering. En slik tankegang er vanskelig å endre, da man gjerne vil tilegne en eventuell manglende effekt til at registeret er for lite, og dermed kan man trolig benytte det som et bevis for behovet for ytterligere registrering.

Benedicte: Tror du er noen saker som vil utmerke seg eller tror du det vil ha på alle ...?

Informant: Ja ... Når politiet blir flinke til å registrere innbrudd og sånn, enda flinkere, så vil nok kanskje det bli flest sånne innbrudd og grove tyverier, sånne saker som blir oppklart tror jeg, ja. – og det er jo dem det er flest av og da, så ...

Benedicte: Men hvis det da oppklares flere saker, er det da DNAet alene som vil stå for det, eller er det ... er det mer?

Informant: Altså det du sier, hvis det blir en økning i oppklaringsprosenten i Norge, om det er DNA som har brorparten av skylden for at det blir flere oppklaringer ... så tror jeg kanskje at det kan bli det altså, at DNA har skylden for – hvis det blir en økning i oppklaring, så tror jeg det, kanskje. Men politiet, det gjenstår en del sånn, politiet må bli enda flinkere til å ta DNA og vite hvor de skal lete etter DNA og sånn, så ...

Informanten, som er etterforsker, mener at så lenge politiet blir fokuserer på å innhente DNA og benytte DNA i etterforskningsøyemed så vil resultatet bli økt oppklaring. Men med tanke på at det er et enormt antall kriminalsaker som faller inn under vinningskriminalitet (og hverdagskriminalitet), og sakenes plassering på rangstigen, vil politiet da kunne innhente tilstrekkelig med DNA i disse sakene? Hvis man legger tidligere uttalelser og drøftelser til grunn synes det å være utfordrende å påvirke oppklaringen av denne typen lovbrudd i vesentlig grad.

”Det er klart at etterforsknings – eller oppklaringsprosenten da, er et viktig parameter for å måle effektiviteten. Det er det jo. Men det som er ... problematisk. Det er jo at det er flere og flere saker som blir prioritert både fra politiske myndigheter, fra riksadvokat ...”.

Det er i stor grad de politiske myndighetene som avgjør hvilke lovbruddskategorier som skal prioriteres av politiet. De lovbruddstypene som vies stor oppmerksomhet og omtales som ”problemområder” av media, befolkning og politikere styrer til en viss grad politiets arbeid. Blant annet ungdomssaker, voldssaker, voldtektssaker og familievoldssaker har blitt prioriteringssaker fra politisk hold (Informasjon fra intervjuer). Slike saker legger beslag på

politiets tid og ressurser, og andre typer lovbrudd må vike. I øyeblikket rundt reformen var det et tydelig ønske om økt fokusering på hverdagskriminalitet, men det kommer i tillegg til de andre lovbruddstypene som allerede skal prioriteres. Politiet må vise til effektivitet i forhold til prioriteringssaker, samtidig som man nå skal forsøke å innfri den forventete effekten av DNA-reformen.

”Så det må speiles i prioritering også, oppklaringsprosenten”.

Men prioriteringene later ikke til å speiles i statistikken, og i stor grad blir antall oppklaringer benyttet som en indikasjon på politiets effektivitet. Tall har en stor nytteverdi i for å vise politisk handlekraft i forhold til kriminalitetsbekjempelse (jf. Dahl og Lomell, 2009), eller misnøye med politiets arbeid og det rådende kriminalitetsbildet. Politikere ønsker gjerne å se resultater som oppfattes som forholdsmessig til pengene som er bevilget. I VG (14. april 2010) kunne man for eksempel lese at politiets oppklaringsprosent lå på 41,7 %, som var en økning på 4 prosentpoeng. Men økningen innfridde ikke forventningene fra et politisk ståsted:

”Når politiet har fått nesten 1,4 milliarder mer på ett år, må man jo kunne forvente en større innsats og dermed også kortere saksbehandlingstider og en høyere oppklaringsprosent (Sandberg, Frp) [...] Riksrevisjonen har også kritisert politiet for dårligere resultater. Til tross for sju milliarder kroner mer de siste 15 årene, har oppklaringsprosenten falt” (Ibid).

Uttalelsene tydeliggjør hvordan en del nyanser går tapt når man skal snakke om politiarbeid fra et politisk ståsted. Man forventer å se målbare effekter når økte midler bevilges. Man ser ikke sammenhengen mellom for eksempel saksbehandlingstid og avventing på svar fra RMI, eller at kriminalitetsbildet kan ha endret seg de siste 15 årene. Man later til å anse lovbrøyttere som et gitt antall mennesker i samfunnet som skal bekjempes, ikke et varierende antall lovbrøyttere og lovbrudd som avhenger av tingenes tilstand.

”[...] Det er jo tallenes, altså *tallenes klare tale*. Klarer du å oppklare det så står det svart på hvitt, men ... Ja, nei det er jo det eneste redskapet vi har til å vise, oppklaringsprosenten”.

Med tanke på at informantene har fremhevet nettopp hvor *uklar* tallenes tale kan være, er det påfallende at informanten ovenfor likevel fremhever oppklaringsprosenten som ”*tallenes klare tale*”. Det later til å være en del motsetningsfylte oppfattelser av DNA-reformens mulighet til å påvirke oppklaringsprosenten hos informantene. De har fremhevet utfordringer ved innsamling av DNA, arbeidsmengde, forskjeller i type lovbrudd, og DNAs feilbarlighet og manglende nytteverdi i mange saker. Likevel synes informantene å være overbevist om at utvidelsen av DNA-registeret vil ha en ”utvilsom” effekt på politiets arbeid og oppklaring.

Dahl og Lomell (2009) har vist hvordan den politiske forventningen til DNA-reformen har endret seg etter dens iverksettelse. Da man ikke kan vise til en *generell* effekt på oppklaringen av saker eller kriminalitetsomfanget, har de gått over til å trekke frem *enkelsaker* som ”kan bidra til å underbygge de intuitive oppfatninger og forventningene til tiltakenes effekt” (Ibid: 82). Blant annet viser man til enkelte overfallsvoldtekter og innbrudd som ble oppklart som følge av treff i registeret (Justis- og politidepartementet, 2009a). Videre benyttes det gjerne tall som viser økningen i antall registrerte profiler og liknende, som nevnt tidligere i kapittelet, for å si noe om suksessen. Storberget har i senere tid uttalt at fokuset på oppklaring innefor hverdagskriminalitet kunne være misvisende (Dahl og Lomell, 2009: 79). Oppmerksomheten fra politisk hold dreies nå mer i retning av hvilke betydning reformen kan ha for mer alvorlig kriminalitet, en overraskende dreining da en kraftig økning i oppklaringen av hverdagskriminalitet var et hovedargument før reformen ble vedtatt (Ibid). Man kan foreløpig ikke vise til konkrete tall som tydeliggjør de resultatene som ble spådd på forhånd, derfor har man gått over til å ”tro og håpe” at utvidelsen av DNA-registeret vil øke den generelle oppklaringen (Ibid).

6.6 Overdrevet syn på motpartens evner: En ”katt og mus” lek.

”En forbryter kan ikke lenger bare ta på seg hansker og trekke ullsokker over skoene – og etter å ha begått en kriminell handling føle seg trygg” (Chaudhry (SV), Forhandling i Odelstinget, 13.12.2007).

En annen effekt som kan hevdes å følge i DNA-reformens fotspor, men på en mer indirekte måte, er hvilke ”forventninger” man har til lovbrysterne. Begrunnelsene for å gi politiet tilgang til ”nye verktøy” og utvidet tilgang til for eksempel DNA-registrering er for å bekjempe kriminaliteten og utmanøvrere de personene som begår lovbrudd. Som et resultat av det nye verktøyet (DNA) antydes det at også lovbrysterne arbeidsmetoder har endret seg:

”Det man ser er at de kriminelle også er bevisst på [DNA], at de kler seg inn i omtrent heldekkende drakter, bruker hansker. Så det er klart at de også er veldig bevisst på å ikke etterlate seg DNA-spor. Så det er klart jo flinkere politiet blir, jo flinkere blir også de kriminelle, for de lærer jo selvfølgelig av sine egne saker i retten og ser hva de blir domfelt for og da gjør de ikke den feilen neste gang, eller det miljøet gjør ikke den feilen neste gang...”.

Informanten mener at den økte fokuseringen på DNA påvirker de kriminelles oppførsel, trolig i størst grad i forhold til vinningskriminalitet. Politiet kan ikke regne med å felle en lovbryster på samme typen bevis mer enn en gang, da de lærer av sine egne feil. ”Hele miljøet” lærer av eventuelle tabber som fører til arrestasjon, dermed må politiet stadig utvikle og skjerpe sine egne metoder. Informanten trekker frem blant annet bekledning som eksempel på bevisste handlinger som den kriminelle utfører for å unnslippe politiet. Forholdet mellom politi og lovbryster kan gi assosiasjoner til en ”katt og mus” lek, eller tegnefilmserien ”Tom og Jerry”, hvor Tom (politiet) jakter på Jerry (lovbryteren). Tom klarer som oftest å fange Jerry, men så utmanøvreres Tom, Jerry unnslipper og jakten fortsetter.

På spørsmål om hvorvidt informanten trodde de kriminelle ville tilpasse seg DNA uttalte vedkommende:

”Ja, ja det blir det nok vel kanskje etter hvert vet du men, men på den annen side så har de jo brukt hansker nå i alle år da, Olsenbanden brukte jo det, men vi har jo funnet, vi finner jo fingeravtrykk enda. For på et eller annet sted så glipper det jo for dem og, og det gjør det med DNA og, det skal ikke så mye til”.

Informanten antar at de kriminelle er bevisste på DNA, men henviser til fingeravtrykk som har vært brukt i lengre tid, og underbygger poenget ved å trekke frem Olsenbanden tv-serien som ble spilt inn på 1970-tallet. Til tross for visshet om at politiet benytter fingeravtrykksundersøkelser, og har gjort det i lang tid, så finner politiet fortsatt fingeravtrykk. Det er enda vanskeligere å kontrollere etterlatelsen av DNA, dermed vil ikke de kriminelle lykkes i sine forsøk på å forhindre DNA-spor. En tredje informant utdyper:

”De gjør nok det altså, de litt mer – altså narkomane som i mer eller mindre rus bryter seg inn et eller annet sted for å stjele noe, jeg tror ikke de er de som tenker, men de tenkte ikke alltid på fingeravtrykk heller. Mens de litt mer organiserte er nok litt mer bevisst opp mot det – men samtidig så er det veldig vanskelig, det er vanskelig å unngå å legge igjen DNA-materiale, faktisk. Det er en sånn – selv om, det er ikke akkurat som på CSI der DNAen flyr gjennom luften, sånn er det jo ikke. Men det skal ikke så mye til, hvis du ikke tenker over det”.

Det må skilles mellom organiserte, kriminelle gjengangsforbrytere og småkriminelle gjengangsforbrytere. En rusavhengig som begår vinningslovbrudd er sannsynligvis mindre bevisst på fingeravtrykk og DNA. Lovbruddet er kanskje mindre gjennomtenkt og dermed er trolig planleggingsstadiet kortere. Selve lovbruddet er ikke vesentlig i den forstand at lovbrysteren er interessert i penger og verdier som kan gi tilgang til et nytt skudd eller liknende. For en organisert vinningskriminell er selve lovbruddet trolig i fokus og planleggingsfasen lengre, da det er snakk om større verdier som skal muliggjøre noe annet

enn tilgang til for eksempel narkotika. DNA er vanskeligere å kontrollere og dermed er det en utfordring, selv om man forsøker, å ikke etterlate DNA. Men hvis organiserte kriminelle er bevisst på DNA og narkomane småkriminelle ikke er det, vil DNA-registeret da for det meste bestå av denne gruppen lovbrøyttere da det er de som ikke evner å gjøre seg selv usynlig? På samme tid kan målsetningen om å innhente organiserte, omreisende vinningskriminelle og oppklare disse sakene ta bort noe av oppmerksomheten fra småkriminelle, da det er bandene som utfører en stor del av innbruddene, i følge informantene, og hvis man stanser dem så vil oppklaringsprosenten trolig stige merkbart.

”Jeg tror at de kriminelle, de tilpasser seg jo omverdenen, de ligger kanskje foran oss, sant, at de, vi har jo sett åsteder der de tydelig har gått med strømper eller labber utenpå sko for å unngå å sette skoavtrykk sant, og da er du jo ganske bevisst på å ikke avsette spor. Og det er jo veldig vanlig å bruke hansker, ute på, for ikke å avsette både fingeravtrykk og DNA. Og derfor så må jo vi hele veien tenke litt nytt, eller tenke alternativt eller tenke og samle alle typer spor da – både DNA og fingeravtrykk og fottøy og bryte – altså verktøy spor, det kan vi jo sammenlikne [...]”.

Utsagnet ovenfor er i overensstemmelse med de tidligere sitatene, men informanten fremhever samtidig viktigheten av å holde fokuset på innsamlingen av alle typer spor, ikke bare DNA. Hvis politiet ”låser” seg til DNA kan man overse andre spor som kan være av betydning i etterforskningen.

Igjen kan Prainsack og Kitzberger (2009) sin studie trekkes inn for å tydeliggjøre politiet og kriminelles syn på hverandres evner. De innsatte som ble intervjuet hadde et overdrevet syn på kriminalteknikk og den kunnskapen politiet var i besittelse av ved hjelp av kriminaltekniske metoder. De lot til å ha inntrykk av at samtlige innsamlede prøver førte til brukbare bevis og tok ikke høyde for feilbarlighet eller negative resultater som ofte forekommer ved videre analyse. Eller det faktum at politiet ikke alltid er i stand til å ”se” hvor nytteverdige spor befinner seg og dermed ikke alltid undersøker de rette plassene på åstedet (Ibid). De innsatte lærte enkelte metoder av hverandre for å minimere sannsynligheten for å legge igjen spor, som for eksempel bruk av lue og hansker, og ikke etterlate sigarettneiper, men DNA ble ikke fremhevet som noe de var mer bekymret for enn for eksempel fingeravtrykk og fotavtrykk i denne sammenhengen. De intervjuede lovbrøytterne anså på samme tid DNA som farligere, fordi det var vanskelig å kontrollere og ufeilbarlig: ”[...] You can make a copy, and voila then you have a fingerprint. [But] DNA, that’s 100 % foolproof. The DNA trace is only mine, nobody else has it” (Ibid: 66). Det er interessant at fingeravtrykk blir trukket frem som lettere å plante og mindre sikkert, med tanke på den informasjonen som

ble trukket frem av mine informanter i forrige kapittel. Fingeravtrykk ble da omtalt av informantene som vanskeligere å plante, og i noen tilfeller sikrere enn DNA.

Informasjonen de innsatte meddeler tyder på at kriminelle i enkelte tilfeller lærer av hverandres feil, slik informantene mine hevder. Men samtidig har lovbyterne en mangelfull kunnskap om DNA og kriminalteknikk som gjør at de tilegner DNA-profilering en større verdi og evne enn det denne kriminalteknikken faktisk har i realiteten.

”[...] for the criminal offenders we interviewed, one of the most important effects of the availability of forensic DNA technologies was the increase of the power differential between those who use these technologies and those upon whom they are used” (Ibid: 72).

Mine informanter anser DNA som et nytt og fordelaktig verktøy i kampen mot kriminalitet, mens de kriminelle ser DNA som et verktøy som forsterker politikontrollen ytterligere og øker maktforskjellen mellom håndhever og lovbyter. De svarte boksene som omringer DNA som etterforskningsverktøy (jf. Dahl, 2009a; Dahl, 2009c) kan hevdes å føre til at DNA oppfattes som politiets eller de sterkestes rett, i den forstand at de bestemmer bruken og hvilken kunnskap som kan utledes av informasjonen. Kunnskap om DNA-analyser og hva DNA kan bevise oppleves som utenfor lovbyterens rekkevidde, til tross for at det er deres egen DNA som ligger til grunn for kunnskapen og de bevis som utledes. Man kan dermed kanskje hevde at DNA forsterker en *oss* mot *dem* tankegang.

”[...] vi får stadig nye muligheter til å ta folk. Men så gjør det jo de og flinkere, altså de vet jo også om dette her. Men likevel så gjør jo de, de gjør tabber, hele tiden, så det er bare om å gjøre for politiet å finne de. Og ta dem på de tabbene de gjør”.

Kapittel 7. Identitetsregistrering i fortid, nåtid og fremtid.

”For et DNA er jo ikke annet enn, altså det er jo en kode, det har jo ikke noe verdi for noen [...]”.

7.1 Identitetsregistreringens fortid.

En måte å se på DNA-reformens begrunnelser og betydning for politiets etterforskning er ved hjelp av historien til identitetsregistrene. Ved å se nærmere på hvordan man har forsøkt å finne frem til metoder for å identifisere kriminelle individer, og hvordan begrunnelsene for tilgjengelige register med deres identiteter var av betydning, kan man se dagens utvikling av DNA-registre i et nytt (men gammelt) lys.

I følge Cole (2001) var behovet for å kunne identifisere fremmede av liten betydning før modernitetens tid og bybildet tok form. De fleste mennesker levde hele sitt liv innenfor et begrenset område hvor ens identitet var sammenvevd med ens familie og naboer, og ”alle kjente alle”. Men da byene vokste og mennesker begynte å flytte lengre bort fra familien og bekjente meldte behovet for identifisering seg, da man så at kriminelle individer lett kunne stikke seg bort i mengden, eller simpelthen forflytte seg til et nytt sted med et nytt navn og fortsette den uønskete adferden der. Frykten for ikke å kunne skille de kriminelle fra de lovlydige vokste, i tillegg til at man ønsket å kunne skille førstegangsforbrytere fra gjengangere i fengsel, da man allerede på 1800-tallet så at et fengselsopphold ofte førte til en videre kriminell karriere (Cole, 2001).

Den største endringen i forhold til behovet for identifiseringsregister ledes derfor tilbake til det skiftet som fant sted i forhold til begrunnelser for straff: “Perhaps most important [...] was the shift in the philosophy of punishment, [...] from classical to reformist jurisprudence” (Cole, 2004: 64). Før ble man idømt straff som stod i forhold til lovbruddet som var begått, uavhengig av om det var lovbrysterens første eller femte lovbrudd. Den enkelte lovbrysters kriminelle fortid var dermed av liten betydning (Ibid). Men da rehabiliteringstankegangen ble gjeldende ville man tilpasse straffen til lovbrysteren, og dermed ble den enkelte lovbrysters

kriminelle fortid viktig: "it enabled the state to draw sharp distinctions between first-time offenders and what were variously known as "habitual criminals", "incurables", "repeat offenders", or "recidivists" [...]" (Cole, 2004: 64).

For å slippe unna ens egen kriminelle historie trengte man bare et alias, men ved å knytte historien til kroppen skulle det bli slutt på falske identiteter (Cole, 2004). Mot slutten av 1800-tallet hadde to nye teknologier vokst frem som tilførte nytt håp til målet om å kunne identifisere kriminelle på en effektiv måte. Et identifiseringsregister basert på *antropometri*, som tar utgangspunkt i å måle kroppen på forskjellige måter, ble utviklet av A. Bertillon og vekket oppsikt i Frankrike. Identifisering ved hjelp av *fingeravtrykk* fikk anerkjennelse andre steder i verden og de to identifiseringssystemene eksisterte side om side en periode, men i dag er antropometri mer en historisk kuriositet enn et velfungerende identifiseringssystem (Cole, 2001:32).

Bertillons fremtidsvisjon var å redusere menneskelig identitet til en rekke koder som kunne hentes frem og organiseres hvis nødvendig. Ifølge Cole er det dette vi forsøker å oppnå i nåtiden også ved å redusere komplette menneskelige identiteter om til DNA-koder. Bertillon reduserte kroppen til språk og så til koder og han endret dermed den kriminelle kroppen til ren informasjon som kunne organiseres og sammenliknes over tid og avstand (Cole, 2001: 49). Samfunnets ønske om å kunne skille de kriminelle fra de lovlydige, eller *oss* fra *dem*, viser seg å ha eksistert lenge før man begynte å snakke om risikosamfunnet. Et historisk perspektiv viser at kroppen har blitt benyttet som et redskap for identifikasjon i lang tid, blant annet frenologien⁷ og antropometrien er bevis på at det ikke skortet på oppfinnsomhet i søken etter et identifiseringsregister.

7.2 Fingravtrykksdebatten som forgjenger for DNA-debatten.

Cole (2004: 63) mener at mye av debatten som omgir DNA baserer seg på en tankegang som starter med et galt utgangspunkt, da identifisering av kriminelle ved hjelp av biometri ikke er et nytt fenomen, som vist ovenfor. Det er i hovedsak fingeravtrykk som er av betydning fordi fingeravtrykksregister fortsatt benyttes i dagens samfunn. Det er mange likheter i diskusjonen

⁷ Frenologi var et vitenskapelig forsøk på å utlede forskjellige menneskelige karaktertrekk ved å studere hjerneskallens form. Den mest kjente frenologen var Franz Joseph Gall som levde fra 1758-1825. (Hauge, 2001: 23).

som omhandler DNA og tidligere drøftelser av fingeravtrykk: "[...] our current discourse over DNA typing in many ways uncannily echoes the discourse in the early twentieth century, when fingerprinting was a powerful new criminal identification technology sweeping the world" (Ibid: 63).

Fingeravtrykksregistre som ble tatt i bruk på 1900-tallet i USA inneholdt et stadig voksende segment av befolkningen. Et stort antall av dem var ikke farlige kriminelle, men fattige, etniske minoriteter, og innvandrere. Disse gruppene var spesielt sårbare i forhold til arrestasjoner for den typen småkriminalitet som gjerne foregikk i det offentlige rom (Ibid: 81). For å sammenlikne med dagens DNA-register har man nå utvidet det med spesiell vekt på hverdagskriminaliteten. Fokuset på hverdagskriminalitet vil trolig ramme det Finstad (2000) omtaler som gatefolket, kjenninger og slask, da disse gruppene er meget synlige i samfunnet og tiltrekker seg politiblikket.

Utvidelsen av det amerikanske identitetsregisteret på begynnelsen av 1900-tallet vektlagt betydningen av gjengangskriminalitet som en indikasjon på lovbrøtters tilbøyelighet for kriminell oppførsel, og dermed fremtidig risiko for kriminalitet (Cole, 2004: 81). Men på grunn av utvidelsen av registeret var det flesteparten av de småkriminelle som ble stemplet som residivister, da denne gruppen fikk korte (eller ingen) fengselsstraffer, de ble sluppet ut fortere og politiet hadde derfor større mulighet til å innhente dem igjen. Det var dermed i stor grad småkriminelle som fikk stempelet residivist og ble behandlet som fødte kriminelle (Ibid). DNA-reformen og fokuset på hverdagskriminaliteten har liknende trekk. Reformen skal effektivisere og forebygge, som nevnt flere steder i oppgaven. Å innhente flere gjengangslovbrøttere blir fremmet som forebyggende i seg selv, og man kan dermed se likheter til tankegangen som gjorde seg gjeldende for om lag hundre år siden.

Utvidede fingeravtrykksregistre ble ved etableringen ansett som et sosialt gode, men forslag om å registrere alle borgere ble møtt med skepsis:

Although a universal civilian identifier could have proven extremely useful in many applications, both criminal and civil, the stigma that the public already associated with fingerprinting – that being fingerprinted was tantamount to being treated like a criminal – and privacy and civil-liberties concerns conspired to doom the universal fingerprint movement" (Cole, 2004: 73).

Registeret kunne vokse til det inkluderte alle personer som var dømt for et lovbrudd, men lovlydige borgere skulle ikke registreres (Ibid: 82). Debatten på 1930-tallet besluttet at

personvern hensyn måtte vike for de som kunne anses som kriminelle for å ivareta sikkerheten til de lovlige. Utviklingstrekkene og begrunnelsene for identitetsregistrering på 1900-tallet, og den debatten vi har rundt DNA-registeret har mange likhetstrekk. Nedenfor kommer det frem hvordan informantene ser på fremtidig registrering, og på bakgrunn av deres synspunkter vil DNA-registerets fremtidige utvikling drøftes.

7.3 DNA-registrering av hele befolkningen.

Jeg var i utgangspunktet interessert i å høre hvordan informantene stilte seg til *frivillig* DNA-registrering, da dette var en problemstilling som ble diskutert av Strandbakken-utvalget (NOU 2005: 19). De drøftet hvorvidt personer som for eksempel hadde begått alvorlig kriminalitet før 1990, og dermed ikke var en del av den lovpålagte omregistreringen, skulle kunne legge sin DNA i registeret for å slippe mistenkeliggjøring hvis politiet etterforsket liknende saker i den tidligere domfeltes nærområde. Jeg hadde også lest i en artikkel på forskning.no (Spilde, 2005) om hvordan pedofile muligens kunne tenke seg å være registrert: ”man kan til og med tenke seg at noen mennesker gjerne vil være i et DNA-register. For eksempel pedofile som ikke vil være mistenkt hver gang det kommer opp en ny sak”.

Min spørsmålsformulering til informantene ble litt feil fra starten av, da jeg spurte hvordan de stilte seg til frivillig DNA-registrering av for eksempel pedofile. Svarene kretset dermed rundt *pedofili* og hvordan en som ble regnet som pedofil allerede var dømt for et straffbart forhold og dermed ville befinne seg i registeret fra før, eller være på vei inn i registeret. Men når det var sagt utledet spørsmålet interessant tilleggsinformasjon om informantenes formening om DNA-registrering generelt:

”Så hvis man skal ha frivillighet så må det bli om de som man i utgangspunktet ikke har hjemmel til å legge inn. Det vil si de som ikke er mistenkt for et straffbart forhold. Og da i så fall, så mener jeg da må man heller ta det ved fødselen av da, at det ble standard for alle borgere i Norge. Alle som kommer til Norge som får opphold i Norge må avgi DNA, da må det bli sånn i så fall da”.

Flere av etterforskerne uttrykte liknende meninger:

”Men jeg synes at man skulle ha DNA på alle jeg, hvis jeg fikk bestemme. Fra man ble født”.

Det var en tydelig konsensus blant etterforskerne at DNA-registrering av hele befolkningen var noe de anså som fordelaktig og nødvendig. De vektla at en slik registrering ville funnet sted hadde ”det vært opp til dem” å bestemme.

”Jeg er for all mulig DNA-registrering i ethvert, i enhver sammenheng”.

Det var flere som mente man i alle fall burde registrere alle som kom inn til Norge, trolig med vekt på omreisende kriminelle, som gir politiet en del hodebry:

”Ja. Så jeg er for – jeg kunne tenkt meg, hadde det vært om til meg så ville jeg DNA registrert absolutt alle som, for det første blir født i Norge og som kommer til Norge. Altså, jeg ville hatt sånn, før du kommer inn til Norge så skal du være DNA-registrert. Du får ikke lov å være her. Synes jeg”.

En annen informant underbygger dette:

”[...] jeg synes jo kanskje at man burde ha tvungen registrering på ganske mange grupper av befolkningen, sånn som for eksempel folk som kommer inn til landet som man ikke vet hvem er, ikke fordi man forventer at de har gjort noe galt men fordi at det er så lett å ha fem forskjellige identiteter rundt omkring. Og eneste måten er jo enten fingeravtrykk eller DNA og da tenker jeg at DNA er jo en veldig sikker måte”.

Informanten ovenfor nevner ikke registrering av alle, men synes tvungen registrering bør utvides ytterligere, spesielt med tanke på ”fremmede” som kommer til Norge.

Ønsket om at personer skal stå i et register er i tråd med risikotankegangen. Man ønsker å stille forberedt i tilfelle fremtidig kriminalitet. Ved å innhente og registrere antas det at man lettere vil kunne finne tilbake til personen i ettertid, men er det gitt at det er det som blir utfallet?

Sir Alec Jeffreys har uttrykt bekymring i forhold til Storbritannias register da det er av enorme proporsjoner og omfatter et stadig voksende antall DNA-profiler. Jo større et DNA-register blir, jo større blir sannsynligheten for falske treff (Lynch m.fl., 2008). Jeffreys mener at treff i registeret bør føre til at prøvene analyseres på nytt med ytterligere seks markører, for å verifisere at treffet er riktig. Men ved en slik ordning må man ta vare på selve DNA-prøven (det biologiske materialet), og dette vil åpne for andre problemstillinger igjen. Det vil for eksempel bli vanskeligere å kontrollere fremtidig bruk av DNA-prøvene til blant annet forskning, og en oppbevaring av selve prøvene stiller enda større krav til sikkerheten rundt oppbevaringen, i tillegg til selve oppbevaringsstedet. Med utgangspunkt i dagens DNA-register kan ikke en slik sammenlikning av DNA-profiler og DNA-spor som Jeffreys har

foreslått utføres systematisk, og falske positive kan dermed oppstå i større grad etter hvert som DNA-registrene vokser (Ibid).

”[...] nei altså jeg har ikke noe sånn voldsomt sterke meninger om det, men jeg har mer sånn at ryggmargsrefleksen forteller meg at en total registrering av alle mennesker og sånn det er ikke noe. Du har snart ikke – du får snart videokamera inn på soverommet sånn at noen kan sitte og se på hva du foretar deg”.

Ikke alle informantene ytret ønske om et utvidet DNA-register. Det er et tydelig skille mellom krimteknikerne og etterforskerne i forhold til dette, hvor førstnevnte viser mer skepsis rundt økende registrering.

”Fra politiet sitt ståsted? Nei... jeg vet ikke jeg, jeg synes det blir vel kanskje litt voldsomt... jeg synes jo det at hvis vi hadde, hvis vi kunne på en måte – vi er jo nesten der nå da – at vi kan bruke DNA på samme måte som foto og fingeravtrykk – så ... må det være, eller hvis du fant ut at det var medisinsk nødvendig å ha DNA-profilen til alle folk og at det lå i et register, og hvis du ble dømt eller mistenkt eller siktet i en sak at vi da kunne hente eller låne den profilen istedenfor å ta en ny – altså jeg synes ikke vi skal ha noe, noe DNA-profil av alle i tilfelle noen skulle bli kriminelle, det... nei. [...]”.

Informanten ovenfor er ikke overbevist om nødvendigheten av et DNA-register av hele befolkningen på bakgrunn av politiets behov for å bekjempe kriminalitet. Men han vurderer muligheten for eventuelt å kunne ”låne” DNA-profiler fra et medisinsk register. Det kan dermed synes som at han ser verdien av å ha DNA-profiler tilgjengelig, men finner ikke kriminalitetsbekjempelse som begrunnelse nok for en slik kontrollering.

”[Etterforskning] er jo påvirket i stor grad av den nye teknologien som er, blant annet det blir jo nyttiggjort, altså samfunnet i dag er jo et eldorado for etterforskere, fordi at de aller fleste mennesker legger igjen spor hele veien, hele tiden, har du en bil så driver du og passerer bomstasjoner hele tiden [...] så det er klart, for etterforskere så er jo sånt kjempemessig, det er klart det. [...] jeg er ikke noe sånn – jeg er litt skeptisk til samfunnets registrering av folk. Av den enkle grunn at – en ting er med det systemet vi har i Norge i dag, men hvordan er det i et, med et samfunnssystem som vi kanskje ikke liker fullt så godt. [...] det er klart at så lenge regler og sånt følges så er det ikke noe problem, men problemene oppstår når de som skal følge reglene ikke bryr seg om dem. Da blir jo overvåkningssamfunnet totalt. Du får – altså du kan jo snart ikke leve uten å, jeg tror nesten, det går nesten ikke an å leve uten å ha bankkort og betalingsskort og sånn. [...]”.

Informanten, som også er krimtekniker, fremhever alle de mulighetene som politiet allerede har tilgjengelig og er skeptisk til ytterligere utvidelse av registrering på den måten som etterforskerne uttrykte tidligere. Han fremhever dagens samfunn som ”et eldorado” for etterforskningsarbeid, noe som tyder på at politiet allerede har en rekke måter å identifisere personer på til tross for det moderne samfunnets anonymitetsmuligheter. Dagens samfunn

fremstår dermed til en viss grad som gjennomskuelig på en tilsvarende måte som tiden før bybildet tok form. Forskjellen er at mens man før ble gjenkjent av *mennesker* i større grad, blir man i dag gjenkjent eller oppsporet av *teknologien* som vi benytter med velvillighet til daglig.

Det er spesielt fremtidige, uforutsette utviklinger som gjør at krimteknikerne uttrykker skepsis.

”[...] etterforskningsmessig så er det klart, det hadde vært kjempefint hvis det hadde vært sånn, og idémessig så er det veldig fint selvfølgelig. [...] det er ikke sikkert det hadde vært noe problem i det hele tatt, sånn som jeg sier i vårt samfunn i dag så tror jeg ikke det nødvendigvis hadde vært noe problem, men det er ikke gitt at det er sånn for all fremtid”.

7.4 Function creep.

Dahl og Sætnan (2009) har drøftet såkalt ”function creep”, som oversettes til funksjonsutglidning eller formålsutglidning på norsk (jf. Dahl og Lomell, 2009: 83), med utgangspunkt i DNA-registrering. De viser hvordan DNA-registreringens opprinnelige funksjon allerede er utvidet, og trolig vil utviklingen fortsette: ”No country has yet ever reduced its established forensic DNA collection or sought to curtail its uses once it has been embedded successfully into its criminal justice system” (Williams og Johnson hos Dahl og Sætnan, 2009: 84).

Funksjonsutglidning, blir definert som tilføyelser og endringer i bruken av teknologi (Ibid: 83):

”When personal data collected and used for one purpose and to fulfill one function have migrated to others that extend and intensify surveillance and invasion of privacy beyond what was originally understood and considered socially, ethically and legally acceptable it is known as function creep” (Ibid: 84).

Ofte blir ny teknologi, i dette tilfellet DNA, presentert som et svar på et pressende problem og så utvikler teknologien seg til å omfatte andre mindre pressede områder i tillegg (Ibid).

”Function change and expansion occur because they can” (Ibid: 85). En slik utvikling kan skje med den beste hensikt, gjerne på grunn av optimisme i forhold til utviklingspotensialet, eller en endring i moral etter hvert som teknologien blir mer vanlig (Ibid: 88). Når DNA-teknologien først er tilgjengelig og kan benyttes på andre områder blir det for gale å ikke

benytte seg av den, og funksjonsutglidning forekommer (Ibid:89). Utfordringen er å opprettholde akseptable nivåer med overvåkning og sosial kontroll, men ikke overskride dem (Ibid: 85).

Etterforskerne blant informantene mine later til å ha få motforestillinger mot en videre funksjonsutglidning i forhold til DNA-registrering. Ut ifra et etterforskningsstandpunkt blir alle former for registrering ansett som formålstjenlig med utgangspunkt i målsetningen om å "fange flest mulig kriminelle". Som Dahl og Sætнан er inne på kan man hevde at formålet med DNA-registeret fortsatt er det samme, nemlig å "fange" kriminelle (Ibid: 86), en tankegang som man gjenfinner hos etterforskerne som har dette som oppgave. Spørsmålet om hvorfor det er et skille mellom etterforskerne og krimteknikerne på dette området er vanskelig å uttale seg om. Kan det være tilknyttet til forskjellen i arbeidsoppgavene til etterforskere og krimteknikere? Det kan tenkes at etterforskere er mest fokusert på midler som kan være hjelpelig i en etterforskning, og et DNA-register av hele befolkningen fremstår trolig i så fall som et verktøy som kan forenkle identifiseringsprosessen av lovbrysterne. Krimteknikerne har kanskje en større forståelse av DNAets feilbarlighet og en bredere forståelse for DNA-registerets begrensninger. Jeg velger å la spørsmålsstillingen rundt forskjellen mellom etterforskerne og krimteknikerne forbli åpen for videre tolkning for leseren.

7.5 Men hvorfor ikke registrere alle?

Et av de store spørsmålene i forhold til DNA-registrering er hvem som skal inkluderes i registeret og hvor mye man skal tillate det å vokse (Cole, 2004). Skal registeret utvides til å omfatte hele befolkningen, som en del av informantene mine ytret ønske om, eller skal man sette en strek ved dagens lovgivning? Som gjennomgangen av fingeravtrykksregisterets utvikling tidligere i kapittelet viste ble det ikke ansett som ønskelig å registrere samtlige borgere. Men DNA-profilering kan ha hittil ukjente bruksområder, og det regnes av mange som sikrere enn noe annet, dermed kan det være vanskeligere å holde tilbake entusiasmen som omringer DNA. Spesielt hvis det fremmes som et effektivt verktøy på veien mot et tryggere samfunn. Storbritannias styresmakter uttaler for eksempel: "[the government] has concluded that any intrusion on personal privacy is both necessary and proportionate, to the

benefits for victims of crime and protecting the public against criminals” (Home Office hos Dahl og Sætman, 2009: 92).

Cole (2004) påpeker at utvidelsen av fingeravtrykksregistrene viser at identitetsregistrering synliggjør de forskjellene som finnes i politiblikket (jf. Finstad, 2000) og rettsapparatet i forhold til mistenkeliggjorte grupper:

”Criminal histories are not merely objective representations of individuals’ antisocial behavior or of their potential dangerousness to society. They also reflect arrest patterns, police practices, and biases in judicial outcomes and as such are likely to reflect race, class, and geographic inequities. Once inscribed into the database, these inequities take on a seemingly neutral authority of their own: they appear to be pure, objective information, when in fact they may reflect the prejudices of police or judicial practitioners” (Cole, 2004: 82).

Fordommer mot enkelte grupper av befolkningen, som påvirker hvem som havner i politiets søkelys, overlever på tross av at man har forsøkt å utrydde dem i lang tid (Ibid).

Sir Alec Jeffreys er en av dem som har uttalt at et DNA-register som inneholder hele befolkningen kan være å foretrekke (Cole, 2004). Men hans støtte til et slikt register er trolig ikke på samme grunnlag som mine informanter. Jeffreys anser ”the suspect database” som tar form i Storbritannia (og andre steder) som diskriminerende, og en inkludering av hele befolkningen vil gjenopprette likheten, i tillegg til en mulig økt kriminalitetsbekjempelse (Ibid). Videre ville et slikt register være den mest lovende måten å sørge for at registeret ble kontrollert på en tilfredsstillende måte da det plasserer ”alle i samme båt” (Ibid: 84).

”But [...] although a universal database may not perpetuate the race, class and geographic inequities embedded in police practices and the criminal justice system, neither will it erase them. The criminal behavior of individuals stigmatized by race, class, or geography will still be documented at a higher rate than that of privileged” (Cole, 2004: 84).

Enkelte av de innsatte som ble intervjuet av Prainsack og Kitzberger (2009) var ikke positive til et DNA-register som inkluderte hele befolkningen, til tross for at dette kan ta bort noe av stigmaet ved å stå i et register, og føre til likhet. Registreringen føltes invaderende og derfor var ikke dette noe de ønsket at familie og bekjente skulle bli utsatt for: ”[this] can be interpreted as the perception that forensic DNA databases threatened to dissolve the boundary between the individual and the state (and/or the public)” (Ibid: 70).

Det er ikke gitt at et universelt register vil skape likhet, da dette ikke endrer noe på de bakenforliggende årsakene til forskjellene. Politiblikket er fortsatt innstilt for å oppdage visse typer kriminalitet, som igjen styrer adgangen til rettssystemet, og dermed hvilke typer

lovbrudd som skal straffes (Cole, 2004). Det vil dermed trolig forekomme flere treff i et slikt register hos enkelte mistenkeliggjorte grupper, som dermed gjør det mulig å konkludere på måter som ville ramme *dem* hardere enn *oss*. Man kan fortsatt finne begrunnelser for å opprettholde forskjeller mellom grupper, selv om alle får sin DNA-profil lagt i et register.

Cole fremhever en vesentlig forskjell på dagens biometriske informasjon og den som ble benyttet på 1930-tallet:

“[...] the primary application of criminal identification databases [in the 1930s] was archival: linking individual suspects to their ”true” criminal histories so that they could be adjudicated with the highest degree of fairness (for them) and safety (for society). Today, the justification for both fingerprint and DNA databases has shifted more towards investigative rather than the adjudicative: the purpose of the DNA databases, especially, is to solve crimes, not to determine proper punishments for those convicted” (Cole, 2004: 83).

Ut ifra et etterforskningsstandpunkt er det den økte oppklaringen av kriminalitet som er målsetningen bak et DNA-register og muligheten til å løse gamle så vel som nye lovbrudd: ”Cold searching is becoming a principal function of – and justification for – criminal identification databases” (Ibid). Dagens DNA og fingeravtrykksregister kan ved hjelp av datateknologi undersøke store mengder informasjon opp mot hverandre og effektiviteten, eller suksessen, til slike registre er dermed avhengig av størrelse: jo større register, jo bedre:

”Although one might reasonably conclude that society stands to gain more by entering a serial rapist into a genetic database than a law-abiding citizen, one nonetheless cannot deny that a universal DNA database could solve more crimes than one restricted to convicted criminals” (Ibid: 83).

En registrering av hele befolkningen kan være fordelaktig i forhold til oppklaring av kriminalitet, men foreløpig kan man ikke vise til at økt registrering nødvendigvis er nyttig i kampen mot kriminaliteten:

”The isolated successes of DNA databases are interesting and laudatory. However, they do not provide systematic, conclusive and widespread evidence that such databases, especially the expanded or ”all inclusive” variety will be proven useful in the fight against crime” (Tracey og Morgan hos McCartney, 2004: 172).

Fra et etterforskningsperspektiv kan man samtidig spørre hvorvidt et såpass omfattende register nødvendigvis vil øke effektiviteten. Kan det tenkes at man da får en større andel treff som måtte utelukkes, på bakgrunn av at ”alle” legger igjen DNA der de ferdes? Vil arbeidet med å luke ut ”unyttige” spor da bli unødvendig omfattende, da flesteparten av de registrerte trolig aldri ville utfordret lovverket?

En annen innvendig mot, eller en feil i troen om at jo større et DNA-register er, jo mer nyttig blir det som etterforskningsverktøy tar utgangspunkt i en lovbygters kriminelle karriere:

"In reality, because of the 'churn' of the offending population (whereby many offenders on the NDNAD will already have ceased offending while many who have just commenced their 'criminal career' will not appear on the NDNAD for some time), the 'useful life' of a profile on the NDNAD is only as long as the offender's criminal career, which are typically short, thus highlighting the need to remain realistic over the shortness of time for which most of those contributing criminal justice samples will remain relevant for crime detection purposes" (McCartney, 2006b: 186).

Man må forholde seg realistisk til nytteverdien av et DNA-register som innbefatter hele befolkningen, spesielt med tanke på at ikke alle kriminalsaker kan løses med DNA. Politiet vil trolig aldri kunne innhente DNA-spor fra alle kriminalsaker, og de prøvene som blir innhentet vil ikke nødvendigvis hjelpe etterforskningen.

Publikum var i sin tid skeptisk til å innhente fingeravtrykk av samtlige borgere, da de forbandt registeret med kriminalitet og mistenkeliggjøring. En grense ble dermed trukket mellom de lovlydige og de kriminelle, som fikk stå uten å bli utfordret (Cole, 2004).

Politikerne later til å ende på et liknende utfall i forhold til DNA-registeret. De viser handlekraft i "kampen mot kriminaliteten" ved å åpne for inkludering av stadig nye lovbygtere og lovbruddskategorier, men grensen mellom *oss* og *dem* er det fortsatt ingen som ønsker å krysse (Ibid).

"If an individual has been convicted of – or even suspected of – breaking the law once, the benefits to society of storing his or her DNA in a database outweigh his or her individual privacy rights. If, however, an individual is not a convict or a suspect, the balance tips the other way" (Cole, 2004: 82).

Men ingen, verken politikere eller publikum, kan forutse fremtidig funksjonsutglidning da utvidelser trolig vil inntreffe hvis de rette personene anser det som fordelaktig for dem selv, en bestemt sosial gruppe, eller samfunnet som helhet (Dahl og Sætman, 2009: 94).

7.6 Kropp og identitet i lys av DNA-teknologi.

Informant: DNA er vel, det er vel, tror jeg, litt sånn ... kanskje litt mye sånn uvitenhet om det enda. Det merke vi jo på at det er mye lettere å ta foto og fingeravtrykk av en siktet person enn DNA ofte – altså de vegrer seg, det er flere som vegrer seg mer mot DNA enn foto og fingeravtrykk...

Benedicte: Hvilke begrunnelser gir de...?

Informant: Nei det er litt – jeg tror kanskje folk gjerne har den oppfatningen at har du først tatt DNA så er du på en måte blottlagt helt, at du da gir fra deg noe som du, jeg vet ikke jeg.

Benedicte: At det føles mer personlig kanskje eller?

Informant: Ja at det føles litt mer personlig for folk, enn foto og fingeravtrykk rett og slett, at litt av det storebror ser deg, at de er redd for. Men, men sannheten er jo at i realiteten – folk legger fra seg spor i hopetall, daglig – altså mobiltelefon, plastkortene som du drar i alle – alt i fra parkeringsautomater, butikker og, internett virksomhet, alt legger du masse spor ifra og det er jo mye lettere å søke opp det enn DNAet ditt så... men jeg tror det er litt av det at de føler at det på en måte er litt mer sånn personlig, DNA...

Utdraget fra intervjuet med krimteknikeren ovenfor kan gi et innblikk i hvordan personer som må levere fra seg en DNA-prøve opplever det. Jeg kom ikke inn på denne problemstillingen på samme måte med andre informanter, men en interessant sammenlikning er svarene Prainsack og Kitzberger (2009) fikk fra innsatte under sine intervjuer angående DNA. Utsagn fra enkelte av informantene tydet på at DNA nettopp følte mer personlig enn fingeravtrykk fordi det kommer fra *innsiden* (Ibid).

”While we found no evidence for any novel notions and identities being created by the use of DNA profiling and databases in the criminal justice system, it seemed that forensic DNA technologies literally ‘deepened’ the somatic dimension of the notion of delinquency. It inscribed it deeper into the body and therefore anchored it closer to the core of our interviewees’ identity” (Ibid: 69).

Enkelte lot til å ha en følelse av at DNA-profilering og DNA-registrering ikke bare undersøkte kroppen, men hele mennesket (Ibid). Følelsen av å bære med seg ”the marks of delinquency” på innsiden av kroppen, lot til å forsterke følelsen av å være stemplet som kriminell (Ibid: 70). Til tross for at man legger igjen spor etter seg selv ”i hopetall” hver dag, som informanten ovenfor forklarer, så kan likevel DNA oppleves som noe annet, da man gir fra seg en bit av seg selv på sett og vis.

I et annet intervju forteller en etterforsker:

”Nei, altså når vi spør om de er villig til å avgi DNA og sånn, og de kjenner jo reglene og, og det er, jeg tror ikke jeg kan huske en som har nektet jeg altså. (pause) Men, vi er jo ganske flinke å prate med folk og da så vi sier jo ikke, vi gjør jo ikke at nå, hvis ikke du gir DNA så tar vi det med makt, det er jo ikke sånn, vi prøver jo å forklare dem skikkelig og ordentlig at nå, sånn er det, du bør kanskje avgi DNA”.

Informanten ovenfor skiller mellom å samtykke til å avgi en DNA-prøve og å uttrykke skepsis for å si noe om hvordan personer som må avgi en DNA-prøve opplever det. Folk forstår ”sitt eget beste” så fremt politiet forklarer dem nødvendigheten av å avgi en DNA-prøve på en skikkelig og ordentlig måte. Men selv om man samtykker til å avgi en DNA-prøve så kan trolig opplevelsen være blandet. Videre kan man stille spørsmålstegn ved om det faktisk er et reelt valg bak en innhenting av DNA, da politiet fremstår som en autoritet. Konsekvensen av å sette seg til motverge når politiet spør om du kan avgi DNA, når det gjelder en DNA-screening for eksempel, kan bli økt mistanke:

”Og så den som nekter blir jo bare mer en mistenkt og så bygges det opp en så sterk mistanke at de til slutt kan ta det, kanskje blir du innbrakt og pågrepet, til slutt”.

Hvor frivillig kan man si at, for eksempel, en DNA-screening er hvis mistanken økes om man avstår fra avgi en DNA-prøve?

Katja Franko Aas (2004) sin artikkel, ”*Kroppen lyver ikke*”, ser nærmere på hvordan kroppen blir benyttet i dagens teknologiske samfunn. Tidligere ble kroppen benyttet som et redskap for å bryte ned individet og avdekke sannheten. Man kan si at kroppen ble benyttet for å avdekke sjelen. Ved å utsette kroppen for press, ved hjelp av for eksempel tortur, ville sjelen bryte sammen og utlevere sannheten. I dag kan man hevde at man ikke trenger å henvende seg til sjelen, kroppen kan sies å bære sannheten med seg. I effektivitetens navn er det enklere å innhente de svar man trenger fra en stilltiende kropp enn å gå gjennom langvarige samtaler som muligens ikke medfører det ønskede utfallet (Ibid).

”Måten et samfunn kontrollerer identitet på forteller noe om både maktrelasjoner og om hvordan det etableres tillit, eller som i dette tilfellet, om samfunnets manglende evne til å etablere tillit gjennom språket. En irisskanner eller en database med DNA-profiler og fingeravtrykk er raskere, og blir sett på som mer pålitelige enn en historie fortalt i et intervju, når det dreier seg om å fastslå troverdighet hos ukjente” (Aas, 2004: 8).

Videre påpeker Aas at kroppen på mange måter nå fungerer som et passord – rett eller galt betyr enten adgang eller avvisning. Kroppen eller passordet gir raskere svar, men det reduserer også rommet for forhandlinger, argumenter, skjønn og fortellinger om identitet

(Ibid: 8). I forhold til DNA-registeret vil det være av stor betydning hvordan man forholder seg til DNA-bevis, som nevnt tidligere i analysen. Man må fortsatt være villig til å kommunisere med den mistanken er rettet mot og lytte til den enkeltes forklaringer, hvis ikke vil nyanseringene gå tapt og man sitter igjen med ett svart-hvitt syn på situasjoner som i realiteten sjelden er slik.

Fokuset på biometrisk informasjon skaper nye forestillinger om hva identitet er og tillit kan først etableres når du er frikjent av din egen kropp (Ibid).

”I stedet for å betrakte individet som en sammenblanding av kropp og sjel, av fysisk og sosial identitet, er nå det legemlige sammenblandet med det teknologiske som hovedkilden til identifikasjon, og dermed også til sannhet. Det er viktig å påpeke at denne sannheten [...] kun er individuell. Det er ikke en personlig sannhet. Kroppen lyver ikke, men den sannheten den forteller er fremdeles kun en sannhet om kroppen” (Ibid:18).

7.7 Den som har gjort noe galt har alt å frykte?

”[...] den som ikke gjør noe galt har ikke noe å frykte heller”.

I de fleste intervjuene med etterforskere finner jeg en positiv holdning til registrering og flere av informantene viste til at lovlydige borgere ikke behøvde å frykte DNA-registrering.

”Det skal ikke være sånn at folk kommer hit og tror at her er det fritt frem, det må jo bli – vi er nødt å ha en form for kontroll og mulighet til å ... ja, finne ut av og innhente opplysninger, sånn er det nå. Så lenge du holder deg på matten og ikke gjør noe galt så er det jo ingen som plager deg. Det er jo sånn”.

En informant kommer også tilbake til at det bare er personer som har gjort noe galt som ville få problemer:

”Ja. Hvorfor ikke? Har man noe å skjule så er det jo de som man skulle tatt DNA av, sikkert”.

Men hva hvis man er en av dem som har ”noe å skjule” i den forstand at man for eksempel har vært i kontakt med politiet før, eller at man er registrert? Vil disse personene oppleve en ytterligere svekket troverdighet? Hvem avgjør om en person oppleves som en som ”har noe å skjule”?

Et DNA-register er ikke i stand til å skille mellom troverdige og mindre troverdige personer, skyld og uskyld, og man må være forsiktig med å behandle den informasjonen registeret inneholder som objektiv informasjon:

”After passing through a DNA database, [...] the biased information contained in criminal records will have essentially been “laundered”, and it will be treated as objective information imbued with the considerable authority of science” (Cole, 2004: 83).

Et DNA-treff er ikke det samme som en tilståelse, og det er ikke alltid de kriminaltekniske sporene redegjør for hendelsene, DNA kan dukke opp av gale årsaker. Hvis man tilegner treff i DNA-registeret, eller DNA-bevis for stor vekt, kan det bli vanskelig for enkelte grupper å ta del i den rettssikkerheten politi og domstol skal stå for. Hos Prainsack og Kitzberger (2009) ytret enkelte av informantene deres (lovbrytere) at DNA-registeret gjorde det svært vanskelig å forklare seg, da man ikke opplevde å bli trodd, eller i det hele tatt til å få sjansen til å forklare seg.

”Expansion of DNA databases challenges human rights such as the presumption of innocence, because the very structure of standard databases usage procedures implies that earlier criminals are considered probable suspects for future crimes and must “prove” their innocence by not matching crime scene samples” (Dahl og Sætnan, 2009: 100).

På bakgrunn av DNA-profilering og DNA-registrering kan man utføre overvåkning av bestemte grupper i samfunnet innenfor et lukket kretsløp (Williams og Johnson hos Dahl og Sætnan, 2009: 91):

”Once inside the database, you are constantly on a “virtual line-up” of potential suspects. The larger the database, the larger the portion of the populations subjected to this more or less constant surveillance. The larger the scope of crimes that lead to searches of the database, the more frequently such surveillance takes place. The boundaries of the database and its usage also become a form of social differentiation between a “We, the normal, trusted citizens” and a “They, the Others, the non-trustworthy” (Dahl og Sætnan, 2009: 91).

Det er mulig personer som ikke har gjort noe galt ikke har noe å frykte, men personer med en fortid, eller noe å skjule, har muligens noe å frykte i DNA-registerets tidsalder. Selv om det som eventuelt skjules ikke har noe med det aktuelle lovbruddet å gjøre, kan det bli vanskeligere å bli trodd på grunn av registeret, og sannheten om kroppen kan overskygge andre sannheter (Aas, 2004).

Cole (2004) hevder vi må lære av fortiden da den viser oss at ingen kriminalteknikk er hundre prosent sikker og feilfri. Det er viktig at svarte teknologiske bokser ikke får etablere seg i forhold til DNA slik som de gjorde med fingeravtrykk: “the criminal justice system as a

whole treated forensic fingerprint evidence as a black box whose outputs were scientific, unassailable, unproblematic, and error free” (Cole, 2004: 79). Men fortsatt ser man at superlativene som før ble benyttet i forhold til fingeravtrykk har blitt overført til DNA og svarte bokser skapes (Lynch m.fl., 2008; Cole, 2001; Dahl, 2009a).

Avslutning.

Innledningsvis i avhandlingen stilte jeg spørsmålet: *Hvordan brukes DNA i praksis i politiets etterforskning, og hvilke utfordringer har politiet i forhold til DNA og DNA-reformen og de forventningene som fremmes?* Denne problemstillingen, og underproblemstillingene som ble utledet fra den, har jeg søkt å besvare i analysedelen av oppgaveteksten. Ved å se nærmere på DNAets reise gjennom systemet, fra et åsted til en rettssal, har jeg sett nærmere på hvordan politiet benytter DNA i praksis i kapittel 5. Videre ble en del av de utfordringene som politiet har i forhold til bruken av DNA i en etterforskning belyst. I kapittel 6 ble selve DNA-reformen tatt i nærmere øyesyn. De politiske forventningene til DNA og DNA-reformen ble kontrastert med politiets egne forventninger for å få et inntrykk av hva som er realistisk å forvente av reformen, og i hvilke grad den vil påvirke oppklaringsprosenten i positiv retning. Avhandlingens siste kapittel så DNA-registrering i et større perspektiv ved å se på identitetsregistreringens historie for å belyse blant annet hvorfor slike registre, og kriminaltekniske metoder som DNA-profilering, har fått en såpass betydningsfull plass innenfor politietterforskning, og hva vi kanskje kan forvente i fremtiden.

DNA-reformen er fortsatt bare i sitt andre leveår, og det er dermed for tidlig å uttale seg i store vendinger om effekten av den. Men på bakgrunn av intervjuene med informantene, og informasjonen fra Storbritannia, kan det virke som om de politiske forventningene til hva DNA-reformen skal utrette må modereres noe. Reformen klarer trolig ikke å leve opp til Storbergets revolusjonsstempel. DNA-reformens påvirkning på oppklaringsprosenten vil trolig variere mellom lovbruddskategoriene, da ikke alle lovbrudd er like aktuell for innsamling av DNA, i tillegg til at politiet fortsatt må prioritere mer alvorlig kriminalitet. Hvis man ser på utviklingen i Storbritannia, kan man anta at oppklaringsprosenten ikke vil stige til den forventede høyden. Det synes mer realistisk at utvidelsen av DNA-registeret vil være til nytte i enkelte saker, men ikke medføre en systematisk økning i antall oppklaringer.

Informantene mine har pekt på noen av de realitetsutfordringene som politiet står ovenfor med DNA. Det er av alles interesse – politikere, publikum, politiet og kriminelle – at politiet ikke hviler på DNA-treff i en etterforskning eller glemmer andre verktøy og metoder. Ved å overfokusere på DNA kan annen verdifull informasjon bli oversett og dette kan trolig skade en etterforskning vel så mye som mangel på DNA i utgangspunktet. Det er en rekke

realitetsutfordringer som kan minske DNAets verdi i en etterforskning, både under innsamling, analysering og fortolkning. Fokuset som rettes mot kriminalteknikk må ikke overskygge nettopp DNAets feilbarlighet, da DNA-bevis, som andre bevis – kan være både gull og gråstein.

Tillit til at politiarbeidet blir utført på en nøyaktig og skikkelig måte, og velfungerende kvalitetssikring, er av stor betydning. Som en av informantene påpeker så oppstår problemer når de som skal følge reglene ikke gjør det. Jeg var ikke forberedt på hvor avgjørende ordenspatruljene kunne være i forhold til en etterforskning som innbefatter DNA. Etterforskere, og rettsvesenet for øvrig, later i stor grad til å basere sin tillit på at både innsamling og analyse er gjort på en forsvarlig måte. Spesielt i forhold til hverdagskriminalitet kan mye av innsamlingsarbeidet vises tilbake til ordenspatruljen, og deres arbeid har derfor stor betydning for etterforskningens suksess. Det synes derfor avgjørende at ordenspatruljene får den samme respekten for DNA som krimteknikerne later til å ha, i tillegg til grundig opplæring og fokus på *kvalitet* fremfor *kvantitet*. Både for å unngå at et stort antall DNA-prøver som kunne vært av betydning må forkastes, og for å opprettholde rettssikkerheten i de tilfeller hvor DNA-sporene kan benyttes.

Avhandlingen er på ingen måte en uttømmende drøftelse av de problemstillinger som finnes innefor bruk av DNA i etterforskning, - overflaten har kanskje fått en liten ripe, men ikke mye mer enn det. Videre forskning på DNA og etterforskning, sammen og hver for seg, kan trolig åpne en god del svarte bokser innenfor områdene, og føre til interessante funn. Med tanke på ordenspatruljenes voksende ansvar som ”hverdagskrimteknikere” kunne det blant annet vært av stor interesse å få et innblikk i deres forhold til både DNA og etterforskning, da de synes å ha en ”leverandørrolle” for etterforskere uten å ta direkte del i prosessene i etterkant.

Litteraturliste

Aas, Katja Franko (2004): "Kroppen lyver ikke: identitet og tillit i en teknokultur". I: *Sosiologi i dag*. vol. 34, nr. 3, s. 7-26.

Aftenposten, morgen, 24.11.1999, s. 4: "Viktig politiverktøy er snart i bruk, 200 kriminelle i DNA-register".

Aftenposten, 7.2.2010: "Politiets bruk av DNA-spor til vær's".

URL: <http://www.aftenposten.no/nyheter/article3505939.ece?service=print> [lesedato: 25.03.2010]

Album, Dag (1994): "Innholdsløs meningsfull prat". I: *Sosiologisk tidsskrift*. Bind 2, s. 89-108.

Bieber, Frederick R. (2004): "Science and technology of forensic DNA profiling: current use and future directions". I: *DNA and the criminal justice system. The technology of justice*. David Lazer (red.) Cambridge: The MIT Press.

Bioteknologinemda (2005): "DNA-registrering av hele befolkningen?" Rapport fra åpent møte 13.6.2005.

Cole, Simon A. (2001): *Suspect identities: a history of fingerprinting and criminal identification*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Cole, Simon A. (2004): "Fingerprint identification and the criminal justice system: Historical lessons for the DNA debate". I: *DNA and the criminal justice system. The technology of justice*. David Lazer (red.) Cambridge: The MIT Press.

Cole, Simon (2007): "How much justice can technology afford? The impact of DNA technology on equal criminal justice". I: *Science & Public Policy*, vol. 34, nr. 2, s. 95-107.

Cole, Simon og Rachel Dioso-Villa (2009): "Investigating the 'CSI-effect' effect: Media and the litigation crisis in criminal law". I: *Stanford Law Review*, vol. 61, nr. 6, s. 1335-1374.

Dagbladet, 7.5.1999, s. 11: "30 kriminelle registrert hos Kripos. Disse havner i registeret: Voldtektsmenn, drapsmenn, pedofile, ranere".

Dagbladet, 15.2.2008: "Et stempel i panna som ikke går bort".

URL: <http://www.dagbladet.no/magasinet/2008/02/15/527045.html> [lesedato: 15.5.2010]

Dagsavisen, 15.1.2008: "DNA skal stoppe nye lommemenn".

URL: <http://www.dagsavisen.no/innenriks/article330788.ece> [lesedato: 11.5.2009]

Dahl, J. Ytri (2009a): *DNA – det sikreste av det sikre eller...? En sosiologisk studie av usikkerheter knyttet til bruk av DNA i strafferettspleien*. Doktoravhandling ved Institutt for sosiologi og statsvitenskap, Det historisk-filosofiske fakultet, Norges teknisk-naturvitenskapelige Universitet. Trondheim: NTNU-trykk.

Dahl, J. Ytri (2009b): "Another side of the story: Defence lawyers' views on DNA evidence". I: K. Franko Aas, H. Oppen Gundhus og H. Mork Lomell (red.) I: *Technologies of insecurities. The surveillance of everyday life*. London: Routledge-Cavendish.

Dahl, J. Ytri (2009c): "Second opinion om DNA-bevis – økt rettssikkerhet eller usikkerhet?" I: *Tidsskrift for Rettsvitenskap*, vol. 122, nr. 2, s. 234-253.

Dahl, J. Ytri og Heidi M. Lomell (2009): "Tallenes tale: bruk av statistikk i den kriminalpolitiske offentligheten". I: *Sosiologi i dag*, vol. 39, nr. 3, s. 69-93.

Dahl, J. Ytri og Ann R. Sætнан (2009): "'It all happens so slowly' – On controlling function creep in forensic DNA databases". I: *International Journal of Law, Crime and Justice*, vol. 37, nr. 3, s. 83-103.

DrammensTidende, 10.07.2008: "DNA-prosjektets pappa".
URL: <http://dt.no/article/20080710/NYHET/418580179/1063/NYHET> [lesedato: 11.5.2009]

Ericson, Richard V. og Kevin D. Haggerty (1997): *Policing the risk society*. Oxford: Clarendon Press.

Feeley, Malcolm M. og Jonathan Simon (1992): The new penology: Notes on the emerging strategy of corrections and implications. I: *Criminology*, vol. 30, nr. 4, s. 449-474.

Finstad, Liv (2000): *Politiblikket*. Oslo: Pax Forlag.

Forhandling i Odelstinget, 13.12.2007: Sak nr. 1. Endringer i straffeprosessloven. (utvidelse av DNA-registeret).

Fraser, Jim og Robin Williams (red.) (2009): *Handbook of forensic science*. Cullompton: Willan Publishing.

Fredrikstad Blad, 22.12.2008: "Fakker tyver ved hjelp av DNA".
URL: <http://www.f-b.no/nyheter/fakker-tyver-ved-hjelp-av-dna-1.2232686> [lesedato: 11.05.2009]

GeneWatch (2010): "National DNA Database: Submission to the Home Affairs Committee". Januar, 2010.
URL: http://www.genewatch.org/uploads/f03c6d66a9b354535738483c1c3d49e4/GWsub_Jan10.doc [lesedato: 10.4.2010]

Hauge, Ragnar (2001): *Kriminalitetens årsaker*. Oslo: Universitetsforlaget. 2. utg.

Human Genome Project (2008): "About the human genome project"
URL: http://www.ornl.gov/sci/techresources/Human_Genome/project/about.shtml [lesedato: 06.04.2010]

Innes, Martin (2003): *Investigating murder. Detective work and the police response to criminal homicide*. Oxford: Oxford University Press.

Johnsrud, Karoline (2008): "På sporet av DNA". I: *Norsk Politi*, nr. 3, s. 27.

- Justis- og politidepartementet (2007): "Økt bruk av DNA for å oppklare mer".
URL: <http://www.regjeringen.no/nb/dep/jd/dok/statsbudsjetten/statsbudsjetten-2008/faktaark-okt-bruk-av-dna-for-a-oppklare-.html?id=502466> [lesedato: 28.10.2008]
- Justis- og politidepartementet (2008a): "DNA-reformen i gang". Pressemelding 1.9.2008.
URL: <http://www.regjeringen.no/nb/dep/jd/pressemeldinger/pressemeldinger/2008/dna-reformen-igang.html?id=525277> [lesedato: 16.4.2010]
- Justis- og politidepartementet (2008b): "DNA-reformen trer i kraft". Pressemelding 8.8.2008.
URL: <http://www.regjeringen.no/nb/dep/jd/pressemeldinger/pressemeldinger/2008/dna-reformen-trer-i-kraft.html?id=522661> [lesedato: 16.4.2010]
- Justis- og politidepartementet (2009a): "DNA-reformen er en suksess".
URL: <http://www.regjeringen.no/nb/dep/jd/tema/kriminalitetsbekjempelse/dna-register-/faktaark-okt-bruk-av-dna-for-a-oppklare-.html?id=525398> [lesedato: 15.4.2010]
- Justis- og politidepartementet (2009b): "Suksess med DNA-reformen". Pressemelding 13.5.2009.
URL: <http://www.regjeringen.no/nb/dep/jd/pressemeldinger/pressemeldinger/2009/suksess-med-dna-reform.html?id=560976> [lesedato: 16.4.2010]
- Larsson, Paul og Helene O. Gundhus (2007): "Policing i et norsk perspektiv". I: *Polisiær virksomhet. Hva er det – hvem gjør det?* Tor-Geir Myhrer (red.) Oslo: Politihøgskolen.
- Lynch, Michael, Simon A. Cole, Ruth McNally, og Kathleen Jordan (2008): *Truth Machine. The contentious history of DNA fingerprinting*. Chicago: The university of Chicago press.
- Maguire, Mike (2008): "Criminal investigation and crime control". I: *Handbook of policing*. Tim Newborn (red.). Cullompton: Willan Publishing.
- Mathiesen, Thomas (2006): "Very important criminals?"
URL: <http://www.kriminalpolitikk.uio.no/VERY%20IMPORTANT%20CRIMINALS.pdf> [lesedato: 17.april.2009]
- Mathiesen, Thomas (2007): *Kan fengsel forsvares?* Oslo: Pax Forlag.
- McCartney, Carole (2004): "Forensic DNA sampling and the England and Wales National DNA Database: A skeptical approach". I: *Critical Criminology*, vol. 12, nr. 2, s. 157-178.
- McCartney, Carole (2006a): *Forensic identification and criminal justice. Forensic science, justice and risk*. Cullompton: Willan Publishing.
- McCartney, Carole (2006b): "The DNA Expansion Program and criminal investigation". I: *British Journal of Criminology*, nr. 46, s. 175-192.
- Nettavisen, 7.3.2005: "DNA-registeret feller kriminelle".
URL: <http://pub.tv2.no/dyn-nettavisen/printversion/article.jsp?id=356167> [lesedato: 11.5.2009]

Newburn, Tim og Peter Neyroud (red.) (2008): *Dictionary of policing*. Cullompton: Willan Publishing.

NOU 1993: 31 “DNA-analyse i straffesaker”.

NOU 2005: 19 ”Lov om DNA-register til bruk i strafferettspleien”.

NTB (Norsk Telegram Byrå), 26.10.1995: “Ja til DNA-register over voldsforbrytere”.

Ot.prp. nr. 19 (2006-2007) ”Om lov om endring i straffeprosessloven (utvidelse av DNA-registeret)”.

Ot.prp. nr. 42 (2007-2008) ”Om lov om endring i straffeprosessloven (DNA-etterforskningsregisteret)”.

Ordnett.no (2010), URL: <http://www.ordnett.no>. søkeord: ”revolusjon”

Prainsack, Barbara og Martin Kitzberger (2009): “DNA behind bars: other ways of knowing forensic DNA technologies”. I: *Social studies of science*, vol. 39, nr. 1, s. 51-79.

Påtaleinstruksen. Forskrift om ordningen av påtalemyndigheten av 28. juni 1985 nr. 1679.

Rachlew, Asbjørn (2009): *Justisfeil ved politiets etterforskning – noen eksempler og forskningsbaserte tiltak*. Doktoravhandling ved Det juridiske fakultet, Universitetet i Oslo. Oslo: Unipub.

Riksadvokaten (2008): ”Nye retningslinjer for registrering i DNA-registeret og innsamling av spor med sikte på DNA-analyse mv.”: 15.8.2008.

Shearing, Clifford (2001): ”Punishment and the changing face of governance”. I: *Punishment & Society*, nr.3, s. 203-220.

Shearing, Clifford (2007): “The past, present and future of policing”. I: *Policing in Scandinavia: Proceedings from the conference on police research in Växjö august 2007*. Rolf Graner og Paul Larsson (red.).

Spilde, Ingrid, (2005): ”DNA-register – fordel eller fare?” *Forskning.no*
URL: <http://www.forskning.no/artikler/2005/juni/1118834843.01/print> [lesedato: 28.10.2008]

St.meld.nr.37 (2007-2008) ”Straff som virker – mindre kriminalitet – tryggere samfunn”.

Straffeprosessloven. Lov om rettergangsmåten i straffesaker av 22. mai 1981.

Sætnan, Ann Rudinow (2007): ”Nothing to hide, Nothing to fear?: Assessing technologies for diagnosis of security risks”. I: *International Criminal Justice Review*, vol. 17, nr. 9, s. 193-206.

Thagaard, Tove (2002): *Systematikk og innlevelse. En innføring i kvalitativ metode*. Bergen: Fagbokforlaget Vigmostad og Bjørke.

The Innocence project (2010)

URL: <http://www.innocenceproject.org> [lesedato:14.5.2010]

VG, 13.5.2009: "DNA-reformen er en revolusjon".

URL: <http://www.vg.no/nyheter/innenriks/artikkel.php?artid=542841> [lesedato: 06.4.2010]

VG, 14.4.2010: "Politiet oppklarer flere saker".

URL: <http://www.vg.no/nyheter/utskriftsvennlig/?artId=10000625> [lesedato: 14.4.2010]

Williams, Robin og Paul Johnson (2008): *Genetic policing: The use of DNA in criminal investigations*. Cullompton: Willan Publishing.

Vedlegg

Vedlegg 1: Søknad til politidistriktene.

SØKNAD OM TILLATELSE TIL SAMTALE MED ETTERFORSKERE OG OBSERVASJON AV ETTERFORSKNING I FORBINDELSE MED FORSKNINGSPROSJEKT OM DNA-REFORMEN

Jeg søker med dette om tillatelse til å utføre intervju/samtaler med etterforskere i gjeldende politidistrikt og, hvis mulig, observasjon av selve etterforskningsprosessen.

Det er i forbindelse med min forestående masteroppgave ved Institutt for kriminologi og rettsosnologi ved Universitetet i Oslo at jeg kontakter dere. Temaet for oppgaven er den nylig iverksatte DNA-reformen og DNA som bevis. Jeg ønsker å intervju/samtale med etterforskere om deres erfaringer med DNA. Å snakke direkte med de personer som arbeider med etterforskning til daglig vil gi meg et innblikk i hvordan man forholder seg til DNA-registeret og reformen i praksis, og hvordan etterforskere selv forholder seg til endringene i deres arbeid.

Intervjuenes lengde kan tilpasses til den tiden dere har å avse. Jeg er interessert i å se nærmere på politiets benyttelse av DNA-registeret og DNA-profiler/spor/bevis i praksis og hvorvidt reformen har påvirket politiets arbeidsmetoder og etterforskning. Fører DNA-registeret til en økt oppklaringsprosent? Hvilke konsekvenser har reformen for politiets etterforskning og arbeid? Hvordan forholder politiet seg til DNA-spor? Når iverksetter man sikring av DNA-bevis – benyttes det nå i større grad i etterforskning av mindre alvorlige forbrytelser også?

Hvis det i tillegg er mulig å bli med på åstedsgranskning, det seg være små eller store saker, er det av særskilt interesse, da dette i tillegg til intervju vil gi meg et godt utgangspunkt for det videre arbeidet med oppgaven, ved at jeg får innblikk i hvordan politiet går frem ved innsamling av DNA. Etterforskning av såkalt hverdagskriminalitet er interessant, da det er her reformen later til å skulle gi størst utslag.

Som nevnt innledningsvis vil jeg benytte informasjonen jeg får i en masteroppgave. Det er viktig å påpeke at jeg ikke er interessert i personopplysninger og/eller private opplysninger om etterforskerne eller etterforskningen, det er kun faglige og praktiske spørsmål rundt etterforskning og DNA som er fokus for min masteroppgave. Jeg vil understreke at jeg selvsagt omfattes av universitetets generelle taushetsplikt mht. opplysninger som samles inn i forskningssammenheng. I tillegg er prosjektet meldt til Personvernombudet for forskning.

Skulle det være av interesse, vil masteroppgaven sendes dere i etterkant slik at dere får anledning til å se det ferdige resultatet. Om ønskelig, kan også intervju-utskrifter sendes dere for gjennomlesning.

Min veileder er Heidi Mork Lomell (epost, tlf.).

Skulle dere ønske ytterligere informasjon, ber jeg om å bli kontaktet, slik at jeg kan fremskaffe dette. Håper på snarlig svar.

Med vennlig hilsen

Benedicte Amundsen

Masterstudent i kriminologi

Heidi Mork Lomell

Veileder

Vedlegg 2: Informasjonsbrev og samtykke.

Til informasjon.

Juni 2009

Det er i forbindelse med min forestående masteroppgave ved Institutt for kriminologi og rettsosjologi ved Universitetet i Oslo at jeg kontakter dere. Temaet for oppgaven er den nylig iverksatte DNA-reformen og DNA som bevis. Gjennom intervju/samtale med etterforskere håper jeg å tilegne meg kunnskap om deres erfaringer med DNA og dermed få et innblikk i hvordan man forholder seg til DNA-registeret og reformen i praksis, og hvordan etterforskere selv forholder seg til endringene i deres arbeid.

Som nevnt innledningsvis vil jeg benytte informasjonen jeg får i en masteroppgave. Det er viktig å påpeke at jeg ikke er interessert i personopplysninger og/eller private opplysninger om etterforskerne eller etterforskningen, det er kun faglige og praktiske spørsmål rundt etterforskning og DNA som er fokus for min masteroppgave. Jeg vil understreke at jeg selvsagt omfattes av universitetets generelle taushetsplikt mht. opplysninger som samles inn i forskningssammenheng. I tillegg er prosjektet meldt til Personvernombudet for forskning. Skulle det være av interesse, vil masteroppgaven sendes dere i etterkant slik at dere får anledning til å se det ferdige resultatet. Om ønskelig, kan også intervjuutskrifter sendes dere for gjennomlesning.

Mvh.

Benedicte Amundsen

Masterstudent i Kriminologi

Samtykke

Jeg har mottatt informasjon om prosjektet som omhandler DNA registeret/reformen og samtykker til at informasjon fra samtalen kan benyttes i prosjektet.

Dato og signatur

E-post el. tlf.

Vedlegg 3: Intervjuguide for etterforskere.

Presentere meg selv og oppgaven.

Informasjonsbrev og samtykke.

Informere om muligheten til å trekke seg, pluss spørre om opptak.

Eventuelle spørsmål før vi setter i gang.

Etterforskning.

Hvordan går man frem når det igangsettes en ny etterforskning?

Følger samme personer opp en etterforskning fra begynnelse til slutt? Vil det f.eks. være samme person som innhenter biologisk materiale, avhører mistenkte osv? Hvem innhenter som oftest biologisk materiale, kommer det an på sakens alvorlighet?

Hvor lenge må man vente på resultatene av analyser utført av rettsmedisinsk institutt?

I hvilken saker innhentes det biologisk materiale? Hvilke vurderinger legges til grunn når man utelukker/velger saker?

Analyse av DNA spor osv.

Hvordan forholder man seg til DNA-bevis i etterforskningen?

Hvordan utelukker man diverse DNA-spor som vil finnes i hus/offentlige steder lagt igjen av personer som har vært innom stedet?

Hva er konsekvensen av kontaminasjon/feilaktig/ødelagt DNA-bevis?

Hvordan forholder man seg til en eventuell ”plantingsproblematikk”? Hvor enkelt er det å plante et DNA-bevis?

Hva er reglene i forhold til innhenting av bevis? Kan man innhente et DNA-bevis uten at mistenkte vet om det, sånn som på film eller? Hvor går grensen i praksis?

Hvis det i en sak viser seg å finnes tydelige spor etter 2-3 personer og sporene gir treff i registeret på den ene personen, vil man da forfølge denne ledetråden lettere enn de andre to?

DNA-reformen.

Har arbeidsmetodene endret seg etter reformen, eller benyttes den samme fremgangsmåten/metodene?

Vil DNA registeret ha størst betydning i forhold til gjengangsforbrytere eller...?

Hva er dine tanker om DNA-reformen i forhold til hverdagskriminalitet? Kan du fortelle om tilfeller hvor DNA har ført til oppklaring av slike saker?

(Hvordan har DNA-reformen påvirket etterforskningsarbeidet?)

Fremtiden/rettspolitisk.

Hvordan blir etterforskningsfaget påvirket av ny teknologi?

Møter du en del misforståelser/feilaktighet/fordommer hos den øvrige befolkning og "klientellet" i forhold til DNA? Hvilke misforståelser er mest utbredt? CSI effekten?

Hva synes du om frivillig DNA-registrering av f. eks pedofile?

Hvordan samsvarer politikernes målsetninger og tankegang med realiteten for politiet og deres arbeidsmetoder i forhold til DNA-reformen? (Vil forebygge og effektivisere)

Er DNA-reformen i dine øyne verdt innsatsen og pengene som nedlegges i den eller kunne man iverksatt andre tiltak med liknende eller bedre utfall?

Tror du at DNA-reformen vil føre til en økt oppklaringsprosent generelt? Oppklares det flere saker enn før og er det i så fall DNAet som står for økningen eller hva er det?

Skaper reformen et press på politiet til å "levere"/prestere?

Synes du oppklaringsprosenten er den beste måten å speile politiets etterforskningsarbeid på?

Hvor lenge har du arbeidet i politiet?/ Hvor lenge har du jobbet som etterforsker?

Takke for praten og tiden.

Spørsmål eller kommentarer til slutt?

Er det mulig med oppfølgingsintervju eller spørsmål senere hvis det blir aktuelt?

Ta gjerne kontakt hvis det skulle være noe.

